

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

HEKATOMNİDLER SONRASI TAPINAK MİMARİSİ GELİŞİMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Gümrah DOĞAN

BURSA 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

HEKATOMNİDLER SONRASI TAPINAK MİMARİSİ GELİŞİMİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Gümrah DOĞAN

Danışman:

Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT

BURSA 2021

ÖZET

Adı Soyadı : Gümrah Doğan
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı :viii+120
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert

HEKATOMNİDLER SONRASI TAPINAK MİMARİSİ GELİŞİMİ

Batı Anadolu, antik dönemde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan en dikkat çeken bölgeler ise Karia ve İonia bölgeleri olmuştur. MÖ 4. yüzyılda Karia Bölgesi diğer bölgelerden farklı biçimde kültürel ve ekonomik anlamda değişiklik göstermiştir. Bunun en önemli nedeni de bölgede Hekatomnid Sülalesi'nin yönetimidir.

Hekatomnid Sülalesi, Pers yönetimiyle iyi ilişkiler kurmuş, politik ve ekonomik anlamda dehalarını ortaya koymuşlardır. MÖ 4. yüzyılda başlayan bu süreç mimari anlamda da etkisini göstererek Karia'da önemli imar programlarına yol açmıştır. Pytheos ve Satyros gibi önemli mimarlar bu coğrafyada eserlerini vererek hem kendi bölgelerinin imar faaliyetlerini sürdürmüş hem de diğer bölgelerin imar programlarını etkilemiştir. Bu imar faaliyetlerinde en çok etkilenen yapı çeşidi de tapınak planlaması olmuştur. Karia'da başlayan bu tapınak projeleri İonia Bölgesi'ni de etkileyerek hem coğrafi hem de dönemsel olarak tapınak tipolojisinin kaynağını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler

Karia, Hekatomnid Sülalesi, Pytheos, Helenistik Dönem, İonia, tapınak, Hermogenes.

ABSTRACT

Name Surname : Gümrah Doğan
University : Bursa Uludağ Üniversitesi
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Archaeology
Qualification of thesis : Graduate
Page : viii+120
Date of graduation :
Thesis advisor : Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert

THE DEVELOPMENT OF TEMPLE ARCHITECTURE AFTER THE HECATOMNIDS

Western Anatolia hosted many civilizations in antiquity. The most striking of these were Caria and İonia regions. In the 4th century BC, the Caria Region changed differently from other regions in terms of culture and economy. The most important reason for this is the rule of the Hekatomnid dynasty in the region.

The Hekatomnid dynasty established good relations with the Persian administration and demonstrated their political and economic genius. This process, which started in the 4th century BC, showed its effect also in terms of architecture and led to important development programs in Caria. Important architects such as Pytheos and Satyros have both continued the development activities of their own regions and influenced the development programs of other regions by giving their works in this geography. The most affected building type in these reconstruction activities was temple planning. These temple projects, which started in Caria, influenced the İonian Region, and formed the source of the temple typology both geographically and periodically.

Keywords

Caria, Hecatomnids Dynasty, Pytheos Hellenistic Period, İonia, temple, Hermogenes.

ÖNSÖZ

Batı Anadolu’da yer alan doğu ile batının sosyal, kültürel, ekonomik ve dinsel ritüellerinin kesişim noktası olan Karia ve İonia bölgeleri antik çağ tapınak mimarisi yönünden zirvededir. Bunda da en büyük dönüm noktası MÖ 4. yüzyılda Karia’da Hekatomnid yönetimidir. Hekatomnid yöneticileri, Pers yönetimiyle iyi ilişkiler kurarak hem politik hem de ekonomik anlamda zekâlarını ortaya koymuşlardır. Maussollos, Helenizm kültürünü Karia’ya yayarak, etnik kimlik konusunda “tek”lik kavramına önem vermiştir. Böylece hâkim olunan coğrafyada önemli gelişmelerin ilk adımı da atılmıştır.

MÖ 4. yüzyıldaki Hekatomnid yönetiminin gelişmeleri sadece siyasi ve ekonomik anlamda olmamış aynı zamanda mimari yönde de ilerlemeler kaydedilmiştir. İnşası yarım kalan yapıların inşa faaliyetlerine devam edilmiş, yeni imar programlarına başlanılmıştır. Pytheos ve Satyros gibi önemli mimarların bu topraklarda eserler vermeye başlaması Karia mimarisinin temelini yeniden oluşturmuş hatta diğer bölgelerdeki kentlerin imar faaliyetlerini dahi etkileyecek mimari gelişmeler sunulmuştur.

Kıta Yunanistan ve Anadolu’nun yerel unsurlarını taşıyan bölgelerde, mimarlık tarihi açısından en büyük katkılardan biri de Hermogenes tarafından gerçekleştirilmiştir. Hermogenes, önceki dönemlerde eserler veren mimarların teknik ve stillerini çok iyi bir biçimde gözlemlemiş, kendi yaşadığı dönemde bu teknik ve stilleri geliştirmekle kalmayıp Helenistik mimariye yeni bir boyut kazandırmıştır.

“Hekatomnidler Sonrası Tapınak Mimarisi Gelişimi” adlı çalışmada, tapınak yapılarındaki Geç Klasik Dönem’den başlayarak Erken İmparatorluk Dönemi’ne dek süren mimari etkileşimler ele alınmıştır. Geç Klasik Dönem’den başlayan ve Erken İmparatorluk Dönemi’ne dek devam süreçte benzer tapınak tipolojisinin asıl konu olarak çalışıldığı tezde dönemin mimarları araştırılarak, aralarındaki etkileşimler, tapınaklar tipolojik karşılaştırması metoduyla incelenmiştir. Bu araştırmalarda incelenen bölgelerde bir mimari okulun olup olmadığı sorusunun cevabını aranmıştır.

Tez konusu üzerinde çalışma yapmamı önererek çalışma süresi boyunca bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert’e minnet ve teşekkürü borç bilirim.

Lisans eğitimim boyunca bana yol gösteren değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak Adıbelli’ye, Dr. Öğr. Üyesi Elif Çiftçi Baştürk’e ve Arş. Gör Turgay Yaşar Yedidağ’a

teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca eğitim hayatımda ve kazı çalışmalarında değerli bilgileriyle tecrübe kazandıran kıymetli hocam Hüseyin Adıbelli'ye sonsuz şükranlarımı sunmak isterim.

Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şahin'e, Prof. Dr. Derya Şahin'e, Araştırma Görevlileri Serap Ala Çelik'e, Nur Deniz Ünsal'a, Hazal Çıtakoğlu'na, Buğra Kuru'ya ve Dilbilimci Okutman Elif Burcu Özkan'a verdikleri bilgiler ve tavsiyeler için teşekkür ederim.

Kelenderis kazı başkanı değerli hocam Prof. Dr. K. Levent Zoroğlu'na vermiş olduğu kaynak yardımları ve değerli önerileri için şükranlarımı sunar, kazı başkan yardımcısı Doç. Dr. Mahmut Aydın hocama ve kazı çalışmaları süresince yanımda olan sevgili ekip arkadaşlarım, Hüseyin Tanrıkulu'na, Kübra Dilber'e ve Mustafa Ülker'e, ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan ve önerileriyle bana destek olan değerli arkadaşım Gurbet Kılınç'a teşekkür ederim.

Alman Arkeoloji Enstitüsü bünyesinde çalışan değerli meslektaşım Mine Özkılınç'a kaynak taramaları konusunda verdiği destekler için teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca maddi-manevi her türlü fedakârlığı sunan, eleştiri ve önerileriyle yol gösteren, sabır ve özveriyle destek olan çok değerli hayat arkadaşım ve meslektaşım Zehra Bışkin'e ayrıca minnet ve şükranlarımı sunmak isterim.

Maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her an yanımda olan kıymetli aile üyelerim Abdullah Doğan'a, Esmâ Doğan'a, Gülşah Demir'e ve Murat Doğan'a sonsuz teşekkür ederim.

Gümrah DOĞAN

Bursa 2021

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
İNTİHAL RAPORU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. HEKATOMNİDLER DÖNEMİ TAPINAK MİMARİSİ	9
İKİNCİ BÖLÜM	10
2. GEÇ KLASİK DÖNEM TAPINAKLARI	11
2.1. LABRAUNDA ZEUS TAPINAĞI	11
2.2. PRİENE ATHENA POLIAS TAPINAĞI.....	12
2.3. ALABANDA ZEUS KHYRSAOREUS TAPINAĞI	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	19
3. HELENİSTİK DÖNEM TAPINAKLARI.....	19
3.1. PRİENE ASKLEPİOS TAPINAĞI.....	19
3.2. MAGNESIA ARTEMİS LEUKOPHYRENE TAPINAĞI.....	20
3.3. MAGNESİA ZEUS SOSİPOLİS TAPINAĞI	24
3.4. ALABANDA APOLLON İSOTİMOS TAPINAĞI	27
3.5. LAGİNA HEKATE TAPINAĞI.....	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	33
4. ERKEN İMPARATORLUK DÖNEMİ.....	33
4.1. STRATONİKEİA AUGUSTUS TAPINAĞI.....	34
SONUÇ	37
KATALOG.....	48
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	68
LEVHALAR	88
ÖZGEÇMİŞ	118

GİRİŞ

Antik dönemler boyunca insan yaşamında önemli bir yere sahip olan kültürel inançlar, kült alanlarını doğurmuştur. Bu sembolik yapılarda koruyucu varlıklar, hediyeler sunularak yüceltilmiş ve onurlandırılmıştır. Kültürel gereksinimlerden yola çıkılarak tapınım alanları inşa edilmiştir. Toplum; insan ilişkilerini, doğaüstüne bakış açılarını mimari yapılara yansıtarak tarih sahnesi boyunca inşalarına devam etmişlerdir.

İnsanoğlunun gelişim süreci içerisindeki önemli aşamalardan biri olan yapı ve teknik unsurlar, MÖ 4. yüzyılda Hekatomnid yönetimiyle yeni bir boyut kazanmış, Helenistik Dönem içerisinde gelişerek yeni mimari stil ve tekniklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Romalıların dahi yararlanacağı stil ve tekniklerin temeli Helenistik Dönem’de atılmıştır. Bundan dolayı Helenistik mimari hem geleneklere cevap vermekte hem de kişisel ve kamusal yapıların önem kazanmasına neden olmaktadır¹.

Batı Anadolu, Helenistik Dönem’de; Güney İtalya, Sicilya ve Hellas’tan daha zengin ve gelişmiş durumdadır². Özellikle MÖ 3. yüzyılda başlayan mimari gelişmeler, tapınak ve kutsal alan planlamasında daha fazla rol oynamıştır. Ancak temel olarak Anadolu’da Erken Helenistik Dönem’de İyon tapınak mimarisinde plan ve mimari unsurlar Klasik Dönem ’in kopyası ya da devamı olarak görülebilir. Tarihleme konusunda farklı görüşlerin olması, Helenistik Dönem’e ait yapıların farklı evrelere ayrılarak incelenmesine neden olmuştur.

KONU VE KAPSAM

MÖ 4. yüzyılda Karia’da, Batı Anadolu’daki diğer bölgelerden farklı olarak ekonomik ve kültürel yükselişler meydana gelmiştir. Bunun nedeni de bölgede Hekatomnid Sülalesi’nin yönetimidir. Hekatomnid yöneticileri, Pers yönetimiyle iyi ilişkiler kurarak hem politik hem de ekonomik dehalarını ortaya koymuşlardır. Maussollos, Helenizm kültürünü Karia’ya yayarak, etnik kimlik konusunda “tek”lik kavramına önem vermiştir. Başkenti Mylasa’dan Halikarnassas’a taşıyan Maussollos hem ticari-kültürel etki alanını genişletmiş hem de büyük imar programlarında önemli adım atmıştır³. Hekatomnidler Sülalesi imar programları sadece Halikarnassos ile

¹ Turani 1997: 176.

² Demir 2016: 285.

³ Hornblower 1982:298; Pedersen 1994:12.

kalmayıp diğer Karia kentlerine de yansımıştır. Bunun yanı sıra Pytheos ve Satyros gibi mimarların önemli mimari faaliyetlerde yer alması sadece Karia mimarisini değil, komşusu İonia Bölgesi'nin de mimari teknik ve stillerin kaynağını oluşturmuştur. Bundan dolayı çalışma kapsamında benzer tapınak tipolojisinin görüldüğü bölgeler coğrafi kapsam olarak belirlenmiş, yapı tipolojisi bu bölgelere göre değerlendirilmiştir.

Helenistik Dönem'de Batı Anadolu'da oluşan toplumsal ve kültürel etkileşimler tapınak mimarisinde görülebilmektedir. Dönemler arasındaki etkileşim ve gelişmelerin zirve yaptığı Helenistik Dönem'de, Karia ve İonia bölgelerinde inşa edilen tapınakların birbirleriyle olan ilişkisi, dönemin mimari anlamda teknik ve stilini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Geç Klasik Dönem'de başlayan mimari unsurlar Helenistik Dönem'de doruk noktasına ulaşmış, Erken İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir. “Hekatomnidler Sonrası Tapınak Mimarisi Gelişimi” adlı çalışma; Hekatomnid Sülalesi zamanında ve sonrasında inşa edilen tapınakların dönemler arasındaki teknik ve stil özelliklerinin daha net bir şekilde açıklanmasını, bu özellikler ile Hekatomnid etkisinin Karia ve İonia bölgelerindeki tapınaklara olan yansımaları ve mimarların birbirleriyle olan etkileşimini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Geç Klasik Dönem mimarı Pytheos'tan başlayan mimari gelişim, Helenistik Dönem'in ünlü mimarı Hermogenes'in eserlerinde de araştırılmıştır. Buradaki amaç ise; Hermogenes'in bir ekol doğrultusunda mı yoksa yeni mimari uygulamalarla mı eserlerini inşa ettiğini ortaya koymaktır.

Tez kapsamı doğrultusunda ilk olarak bölgelerin coğrafi konumları ele alınmıştır. Ele alınan bölgelerden Karia Bölgesi'nin kuzeyinde Maiandros (Büyük Menderes), kuzeydoğuda Salbakos (Babadağ), doğuda Kızılhisar – Acıpayam Ovası, güneydoğuda Indos (Dalaman) çayı, batıda ve güneyde ise Ege Denizi ile çevrilidir. Bölgenin komşuları kuzeybatıda İonia, kuzeyde Lidya, doğuda Frigya ve Pisidia, güneyde ise Likya'dır. Bölgenin iç kısımlarında düzlük alanlar ve verimli topraklar oluşmuştur. Marsyas (Çine) Çayı'nın oluşturduğu düzlük “Idrias Ülkesi” olarak adlandırılmıştır⁴. Bölgenin kıyıları girintili – çıkıntılı olduğundan gemiler için korunaklı koy ve doğal limanlara sahiptir. (Levha 1 Harita 1) Bu bölgede tez kapsamında

⁴ Hdt. 5, 118.

Alabanda, Labraunda, Lagina ve Stratonikeia kentlerindeki tapınak mimarisi incelenmiştir.

İonia Bölgesi ise; Ege Denizi ve Akdeniz havzasının siyasi, kültürel, ekonomik anlamda kuvvet dengesinin olduğu Orta Batı Anadolu'da yer almaktadır. Doğuda Lydia, güneyde Karia, kuzeyde Aiolia bölgeleriyle komşu olan İonia Bölgesi'nin batısında da Ege Denizi vardır⁵. (Levha 2 Harita 2) "İonia", adını, Orta Yunanistan'dan Anadolu'ya gelen ve farklı bir Yunanca lehçesi konuşan Hint-Avrupalı göçmenlerden almıştır⁶. Bölgenin adı, antik dönem yazarlarından olan Herodot'ta "İonia"⁷, Pers belgelerinde "Yauna"⁸, doğu bölgelerde ise "Jawan"⁹ olarak geçmektedir. Çalışma kapsamında Priene ve Magnesia kentlerindeki tapınaklar ele alınarak, bölgenin Helenistik Dönem tapınak mimarisi araştırılmıştır.

Bölgelerde görülen Klasik Dönem plan ve mimari unsurların Helenistik Dönem'de de uygulanması, Helenistik Dönem'in Klasik Dönem kopyası ya da devamı olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak bu gelenek Helenistik Dönem'de var olan teknik ve stillerin geliştirilip yeni boyut kazanmasına yol açmıştır. Mimari anlamda altın çağını yaşayan yeni stil ve teknik uygulamalar, Erken İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılmaya devam etmiştir. Bundan dolayı çalışmanın zamansal kapsamı MÖ 4. yüzyıl ile başlatılıp MÖ 1. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır.

ARAŞTIRMA TARİHİ

Bölgede yer alan tapınaklar hakkında öncelikle kronolojik olarak antik kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırmalar neticesinde beş antik yazarın tapınaklar ve kutsal alanlar hakkındaki bilgilerine ulaşılmıştır.

Romalı mimar ve mühendis olan Vitruvius, MÖ 1. yüzyılda yazdığı "De Architectura" adlı eserinde genel mimari konulara değinirken tapınak mimarisi hakkında da geniş kapsamlı bilgiler aktarmıştır. Mimar, eserinin üçüncü kitabında planlardan bahsederken Alabanda Apollon ve Magnesia Artemis tapınaklarını ele alır. Magnesia Artemis Tapınağı mimarının Hermogenes olduğunu, mimarın pseudodipteros

⁵ Boyana 2011: 35.

⁶ Sevin 2001: 81.

⁷ Hdt. I, 142.

⁸ Ios. Flav. arch I, 61; Mansel 2004: 90.

⁹ Ruge 1916: 1983-84; Sevin 2001: 81.

planı bu yapıda kullanarak ortaya koyduğu yenilikler hakkında bilgi vermiştir¹⁰. Mimar, bu geleneğin Alabanda Apollon Tapınağı'nda Menesthes tarafından da kullanıldığını aktarır¹¹. Eserinde Priene Athena Tapınağı'ndan bahsederken, yapının mimarının Pytheos olduğunu söyler¹².

Strabon "Geographica" eserinde Mylaslıların iki Zeus Tapınağı olduğunu ve birinin Labraunda'da bulunduğunu belirterek bunun Zeus Stratios' a adandığını aktarır¹³. Lagina kenti ve Kutsal Alan ile bilgiler veren Strabon¹⁴, Helenistik Dönem' in en büyük dördüncü tapınağın Magnesia Artemis olduğunu da aktarmaktadır¹⁵.

MS 1. yüzyılın ortalarında yaşayan Yaşlı Plinius "Naturalis Historiae" de Labraunda'dan bahsederken burada bir bilicilik merkezi olduğunu ve burada bilicilikle alakalı bir yapı inşa edildiğini söyler¹⁶. Labraunda'dan bahseden diğer antik yazar da Plutarkhos' tur. Labraunda Zeus Tapınağı'ndaki Zeus heykelinin "labrys" tuttuğunu ve "Labraundos" denmesinin nedenlerini aktarır¹⁷. Plutarkhos aynı zamanda Magnesia'da bulunan Artemis Tapınağı'nın Themistokles tarafından yapılan tapınak olduğunu belirtir¹⁸.

MS 56-120 tarihleri arasında yaşayan Tacitus, "Annales" eserinde bölgelerin siyasal olaylarını ele alırken aynı zamanda kutsal alanlara da değinerek, o dönemdeki durumunu ele almıştır¹⁹.

Antik kaynak araştırmalarının ardından çalışmalarımız modern kaynaklar üzerine olmuştur. Bu bölümde kaynaklar ele alınırken kronolojik olarak sıralanmıştır.

Magnesia antik kenti 18-19. yüzyıllarda birçok gezgin ve araştırmacının uğrak noktası olsa da Artemis ve Zeus tapınakları hakkında detaylı inceleme ve araştırma yapan C. Humann'dır. Humann, 1904'te yayınladığı "Magnesia am Meander" kitabında

¹⁰ Vit. III. 2. 6; III.3. 8-9

¹¹ Vit. III. 2. 6

¹² Vit. I. I. 12

¹³ Strab. XIV. II. 23

¹⁴ Strab. XIV. 660

¹⁵ Strab. XIV. I. 40

¹⁶ Plin. nat. 32. 16

¹⁷ Plut. 45

¹⁸ Plut. 30. I

¹⁹ Tac. ann. III. 62

1891-1893 yılları arasında yaptığı çalışmaları aktarmış, Artemis ve Zeus Tapınağı hakkında bilgi vermiştir²⁰.

Karia Bölgesi'nde yer alan Alabanda hakkında en erken modern kaynakların başında Edhem Bey'in çalışmaları gelmektedir. 1905-1906 yıllarında yaptığı çalışmalar sonucunda Apollon ve Zeus tapınaklarını ortaya çıkaran Edhem Bey, yapıların mimari ve teknik özelliklerini ele almıştır²¹.

G. Mendel, 1912'de heykeller üzerine yaptığı çalışmasında Lagina Hekate Tapınağı'nın frizlerini katalog haline getirerek tarihleme açısından önemli bir adım atmıştır²². Tapınağın frizleri üzerine çalışan diğer bir isim de A. Schober olmuştur. 1933'te yayınladığı "Des Fries Des Hekateions von Lagina" adlı çalışmasında Hekate Tapınağı'nın frizlerini inceleyerek katalog haline getirmiştir. Schober, ayrıca Alabanda Apollon Tapınağı'nın mimari özelliklerine değinerek Hekate Tapınağı ile karşılaştırma yapmıştır²³.

Labraunda hakkında bilgi veren modern kaynakların ilki A. Westholm'e aittir. "Labraunda. The Architectura of the Hieroon" adlı eserinde Labraunda ile ilgili genel bilgiler sunan Westholm aynı zamanda tapınağın mimari özelliklerine de değinmiştir²⁴. J. Crampa, 1972 yılında yayınladığı çalışmasında yazıtları inceleyerek Labraunda isminin en erken yazıtta geçmesinden dolayı burada bulunan tapınağın MÖ 4. yüzyıla ait bir evresinin olabileceği sonucuna ulaşmıştır²⁵.

A. Yaylalı, 1976'da Magnesia Artemis Tapınağı'nın frizleri üzerine yaptığı çalışmasında Alabanda Apollon Tapınağı'nın başlıklarının Artemis Tapınağı ile benzer olduğunu ileri sürerek her iki tapınak hakkında da tarihleme önerisinde bulunmuştur²⁶.

Labraunda Zeus Tapınağı'nın tarihlenmesi konusunda önerilerini sunan P. Hellström ve T. Thieme, 1982 yılında yayınladıkları çalışmalarında tapınak hakkında genel bilgileri bilim dünyasına sunmuşlardır²⁷.

²⁰ Humann vd. 1904: 39-100,141-163.

²¹ Edhem Bey 1905: 443-459; 1906: 407-422.

²² Mendel 1912: 428 vd.

²³ Schober 1933: 1-17.

²⁴ Westholm 1963: 90-92, 105-106.

²⁵ Crampa 1972: 27-28.

²⁶ Yaylalı 1976: 128-129.

²⁷ Hellström-Thieme 1982: 42.

1984 yılında “Anadolu Tapınaklarında Akanthuslu Sarmal Dal Süslemeleri” adlı çalışmasında rankelerin stil gelişimini inceleyen N. Gündüzalp, Stratonikeia Augustus Tapınağı’nın rankelerini de konu alarak, stil-kritik yöntemiyle tarihlendirmiştir²⁸.

C. Bean, 1987’de bilim dünyasına sunduğu “Karia” adlı çalışmasında bölge hakkında genel bilgiler aktarmıştır. Çalışmasında Hekate Tapınağı’nın duvarında tespit edilen yazıtı inceleyerek, tapınağın tarihi konusunda açıklama yapmıştır²⁹. Bean, ayrıca Alabanda Apollon Tapınağı’nın mimari özelliklerine de değinmiştir³⁰.

L. Hasselberger, Magnesia Artemis Tapınağı üzerine olan çalışmasında, yapının sütun aralıklarına dayalı hesaplama sonucu “systylos” tipinde olduğunu ortaya koymuştur³¹.

F. Rumscheid, 1994’te Helenistik Dönem mimari bezemeleri üzerine yaptığı “Untersuchen Zur Kleinasiatischen Bauornamentik Des Hellenismus” çalışmasında Lagina Hekate Tapınağı’nın bezemelerine değinmiş³², Alabanda Apollon Tapınağı’nın sütun başlıklarını Bergama’daki gymnasium ile karşılaştırmıştır³³. Apollon Tapınağı bezekleri üzerine çalışan bir diğer isim de Koçhan’dır. 1995’te ele aldığı tezinde, tapınağın bezeklerini Hermogenes stili içerisindeki tapınaklarla karşılaştırmıştır³⁴.

C. Humann’dan 100 yıl sonra Magnesia kentinde araştırmalar O. Bingöl tarafından yeniden başlatılmıştır. Bingöl, öncelikle tapınağın batı alanında başlanan çalışmalar 1996, 2000-2005 yıllarında devam etmiştir³⁵. 2006-2008 yılları arasında ise tapınağın doğu bölümünde çalışmalar yürütülmüştür³⁶.

A. Tırpan, 1998’de yayınladığı “Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı” adlı kitabında kent hakkında bilgi verdikten sonra tapınağın mimari özelliklerini detaylı olarak ortaya koymuştur³⁷.

²⁸ Gündüzalp 1984: 37.

²⁹ Bean 1987: 107.

³⁰ Bean 1987: 225.

³¹ Hasselberger 1990: 81-84.

³² Rumscheid 1994: 133.

³³ Rumscheid 1994: 142-144.

³⁴ Koçhan 1995: 58-60.

³⁵ Bingöl 1996a: 86-87; 1997: 580; 2002: 463; 2003: 92; Bingöl-Kökdemir 2004: 372-373; 2005: 224; 2006: 274.

³⁶ Bingöl-Kökdemir 2008: 542; Bingöl vd.2011: 25-41.

³⁷ Tırpan 1998: 5 vd.

İ. H. Mert'in 1999 yılında Stratonikeia'nın mimari bezemeleri üzerine yaptığı "Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia" adlı doktora tezinde, tapınağın mimari bezekleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır³⁸. Mert, bu çalışmasını 2008 yılında kitap haline getirerek, Helenistik Dönem'e ait bazı tapınakların planlarına yer vermiştir. Kentin Helenistik ve Roma Dönemi mimari elemanları üzerine yaptığı araştırmasında Augustus Tapınağı'nın mimari bezeklerini de katalog halinde yayınlamıştır³⁹.

Ele alınan modern kaynaklardan en önemlisi M. Şahin'in "Anadolulu Bir Mimar Hermogenes" adlı kitabıdır. Şahin, 2002'de yayınladığı bu eserinde Helenistik Dönem'in en önemli mimarı olan Hermogenes hakkında detaylı bilgi vererek, mimariye kattığı gelişmelerden kapsamlı bir şekilde bahsetmiştir. Şahin, aynı zamanda Geç Klasik Dönem mimarı olan Pytheos'u da ele alarak, Hermogenes ile teknik ve stillerini karşılaştırmış, iki mimarın ortak ve farklı yönlerini ortaya koymuştur. Şahin; Hermogenes ve Pytheos'un yanı sıra Helenistik Dönem tapınaklarına da değinerek dönemin mimarisi tüm hatlarıyla ele alarak çalışmanın amaçlarından olan mimari bir okulun olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır⁴⁰.

Lagina kentinde kazı çalışmalarını yürüten A. Tırpan ve B. Söğüt, raporlarında tapınakla ilgili bilgileri yeniden ele alınmıştır⁴¹. A. Büyüközer, 2006 yılında yayınladığı "Lagina Hekate Tapınağı'nın Matematiksel Oranları" adlı tez çalışmasında tapınağın mimari elemanlarını ayrı ayrı incelemiştir⁴².

O. Bingöl, 2012'de yayınladığı "Neue Erkenntnisse am Tempel der Artemis Leukophryene in Magnesia" başlıklı makalesinde, tapınağa ait yeni bulguları değerlendirmiş, yapının mimarisi hakkında yeni görüşler aktarmıştır⁴³.

W. Koenigs'in yayınladığı "Der Athenatempel von Priene" kitabında; Priene hakkında genel bilgi verilerek çalışmalara değinilmiştir. Kitapta Athena Tapınağı, Klasik ve Helenistik Dönem evreleriyle anlatılarak mimarisi hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bölgede yer alan yapılarla karşılaştırılması yapılan tapınağın mimarı olan

³⁸ Mert 1999: 67-73.

³⁹ Mert 2008: 22-47.

⁴⁰ Şahin 2002: 1 vd.

⁴¹ Tırpan-Söğüt 2004: 87-100.

⁴² Büyüközer 2006: 14-18.

⁴³ Bingöl 2012b: 113-122.

Pytheos'a da değinilerek mimarın uyguladığı teknik ve stillerden bahsedilmiştir. Ayrıca Pytheos'un uyguladığı stil ve tekniklerin Helenistik Dönem İyon tapınak mimarisindeki yeri ve önemi irdelenmiştir⁴⁴.

AMAÇ, YÖNTEM VE ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ

Yukarıda yapılan araştırma tarihinden anlaşılacağı üzere Hekatomnidler Sülalesi ile başlayan tarihsel süreçte, Karia ile İonia bölgelerinde yer alan benzer yapı tipolojisindeki tapınaklar ayrı ayrı konularla ele alınarak değerlendirilmiştir. Tapınaklarla ilgili karşılaştırmalı bir toplu bakış sunan çalışma günümüze dek mevcut değildir. Bu bağlamda ele alınan coğrafyadaki tapınaklar ayrı ayrı tanımlanıp anlatıldıktan sonra plan tipolojisi bakımından karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacak, aynı zamanda bölgedeki tapınak mimari gelenekleri ve ekolü araştırılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Hekatomnidler Dönemi tapınak mimarisinin sonraki dönemlere olan etkileri ve sonuçları ortaya koyulacaktır.

Tez kapsamında yer alan tapınakların görselleri ilgili yayınlardan alınacaktır. Tapınakların plan tipolojisini daha iyi anlamak için planlar AutoCad programı yardımıyla ölçeklendirilerek, Adobe Photoshop programı üzerinden birleştirilip karşılaştırma metodu olarak kullanılmıştır (Levha 3 Resim 1).

Çalışmada Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Kütüphanesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Merkezi Kütüphane, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve tüm dijital veri tabanlarından kaynak tarama ve araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Tez metni dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hekatomnidler Dönemi genel mimari özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Geç Klasik Dönem, üçüncü bölümde Helenistik Dönem, dördüncü bölümde ise Erken İmparatorluk Dönem yapıları kronolojik olarak incelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda tapınaklar geniş bir çerçeve içerisinde değerlendirilecek, mimari özelliklerine göre tek tek karşılaştırılacaktır. Ulaşılan tüm veriler sonuç bölümünde kesin hatları ile anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

⁴⁴ Koenigs 2015: 7-13;220-225.

1. HEKATOMNİDLER DÖNEMİ TAPINAK MİMARİSİ

MÖ 546 yılı sonrasında Pers yönetimi altında Lidya satraplığına bağlanan Kariyalılar, bu evreye ait Persia'daki betimlerde kültürel açıdan fark edilebilir boyuttadır⁴⁵. MÖ 6 ve 5. yüzyıllarda, Karia Bölgesi'ne Perslerce satrap atanmadığı, Lidya satraplığı tarafından yönetildiği bilinse de MÖ 395 yılında siyasi anlamda farklılıklar olmuştur. MÖ 391'de Pers kralının; Kıbrıs kralı ile savaşma görevini Lidya satrabı ile birlikte Karia'nın yöneticisi olan Hekatomnas'a vermesi, Karia satraplığının başlangıcı olarak kabul edilmiştir⁴⁶. “Hekatomnidler Devri” olarak tanımlanan ve MÖ 4. yüzyılda etkisini gösteren Hekatomnidler Sülalesi, Karia Bölgesi'nde diğer bölgelerden farklı şekilde ekonomik ve kültürel yükselişlere neden olmuştur⁴⁷.

Güneybatı Anadolu'nun büyük bölümünde satraplık yapan Hekatomnid Sülalesi; herhangi bir Yunan kentinin sahip olabileceği ekonomik imkânlarla sahip olmuş, bu kaynakların büyük bölümünü de büyük ölçekli imar faaliyetlerinde kullanmıştır. Sülalenin en önemli ismi olan Maussollos, Halikarnassos'u başkent yaparak hem Helen kültürünün bölgeye girişini sağlamış hem de ekonomik güçle büyük imar faaliyetleri gerçekleştirmiştir⁴⁸. Kenti Helen mimarisine uygun biçimde çok büyük boyutta inşa ettiren Maussollos mimari anlamda önemli bir adım atmıştır. Bu dönemde oldukça fazla anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Bunların başında Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena tapınakları gelmektedir.

Arkaik Dönem İon mimarisinin MÖ. 4. yüzyılda yeniden doğuşu şeklinde yorumlanması “İonia Rönesansı⁴⁹” olarak değerlendirilmiştir⁵⁰. Söz konusu bu rönesans ile farklı düzenlerin bir arada kullanılmış olduğu görülmektedir. Felsefi akımlarla birlikte “oran” kavramının da mimariye yansımaları, yapıların matematiksel oranlamaya göre inşa edilmesine neden olmuştur. Ancak Dor düzeninin oran ve simetri anlayışına uygun olmayışı, İon düzeninin tercih edilmesine yol açmıştır. İon düzeninin kullanılmaya başlanmasıyla Dor düzeni tamamen terk edilmemiş, opisthodomos ve

⁴⁵ Baran 2002:18.

⁴⁶ Baran 2002:19.

⁴⁷ Öncü 2008:678.

⁴⁸ Hornblower 1982:298-299; Pedersen 1994:12; Öncü 2018:678.

⁴⁹ Terim için bkz Noack 1910:37-48; Dinsmoor 1950:216; Bammer 1972:34-36; Pedersen 1994:11-32; Pedersen 2001:112-119; Pedersen 2013:33-46.

⁵⁰ Baran 2002:20; Büyükozer 2019:195.

kurvatur gibi Dorik unsurlar Anadolu mimarisinde etkisini göstermiştir. Hekatomnidler Dönemi'ndeki bu Dorik etkinin, farklı bölgelerden gelen mimar ve işçiler tarafından getirildiği düşünülmektedir⁵¹.

Hekatomnid yönetiminde Karia mimarisinde en önemli mimar Pytheos olmuştur. Maussolleion ile birlikte Labraunda Kutsal Alanı'nda da çalıştığı bilinen mimarın en büyük faaliyeti Priene Athena Polias Tapınağı'dır. Mimar sadece tapınağın inşasında çalışmakla kalmayıp kentin planlanmasında da önemli rol oynamıştır. Böylece Priene'nin Hekatomnidler ile olan bağlantısı Pytheos tarafından olmuştur. Bu evrede "Bauhütte" olarak tanımlanan mimarlık okulunun varlığı tartışma konusu olmuştur⁵².

MÖ 4. yüzyılda başlayan imar faaliyetleri sadece Karia Bölgesi ile kalmamış aynı zamanda komşusu olan İonia Bölgesi'ni de etkilemiştir. Aynı zaman diliminde olmasına rağmen Labraunda Zeus ile Priene Athena Polias tapınakları arasındaki benzerlik⁵³ bölgesel anlamda etkilerini göstermiştir. Söz konusu bu etki sadece coğrafi anlamda değil aynı zamanda dönemsel etkileri de beraberinde getirmiştir. Geç Klasik Dönem'de Pytheos ile başlayan süreç Helenistik Dönem'de Hermogenes ile genişletilmiş, Romalı mimarların dahi yapılarda yararlandığı teknik ve stilistik özellikler haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

⁵¹ Baran 2002:22.

⁵² Baran 2002:22

⁵³ Priene Athena Tapınağı arasındaki benzerliklere bakılarak Labraunda Zeus Tapınağı'nın mimarının da Pytheos olduğu düşünülmektedir. Bkz. Hellström 2007:117.

2. GEÇ KLASİK DÖNEM TAPINAKLARI

2.1. LABRAUNDA ZEUS TAPINAĞI

Labraunda Zeus Tapınağı, şehrin kuzeyinde bulunan Tapınak Terası' nın batısında doğu-batı yönlü olarak inşa edilmiştir (Kat. No:1, Levha 4 Şekil 2).

6x8 sütunlu, İon düzeninde inşa edilen tapınağın stylobat ölçüleri 13,87x18,71 m'dir (Levha 5 Şekil 3 Resim 1). Kısa kenarlarında altı sütun bulunan bir tapınağın uzun kenarlarında on bir ya da on üç sütun olması gerekirken bu tapınakta sekiz sütun olmasının sebebi, tapınağın MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen erken bir evresinin olmasıdır⁵⁴. Tapınağın erken evresine ait in antis evresinin bulunduğu ve bunun MÖ 5. yüzyıla tarihlenebileceği ilk olarak Westholm tarafından önerilmiştir⁵⁵.

Hellström ve Thieme tarafından yapılan mimari çalışmalarda, yapının ilk evresi için iki tarih önerisi yapılabileceği belirtilmiştir⁵⁶. Bunlardan biri, oldukça faal olan ve İonia İhtilali ile kesintiye uğrayan MÖ 6. yüzyıl önerisidir. Herodotos'un "hieron" olarak tanımladığı evre bu evre olmalıdır. İkinci öneri ise MÖ 4. yüzyıl başlarındaki Hekatomnos evresidir. Hekatomnos isminin Labraunda'nın en erken yazıtında⁵⁷ geçmesi ve kutsal alan buluntularının MÖ 5. yüzyılda Labraunda'nın diğer bölgelerle ilişkisinin olmaması gereğince, erken evre tarihi için MÖ 4. yüzyıl en olası tarih sonucuna ulaşılmıştır.

MÖ 4. yüzyıla tarihlenen ikinci evrede yapının etrafı tamamen sütunlarla çevrilerek peripteros planlı olarak yeniden düzenlenmiştir. Tapınağın cella duvarları yerel gnaistan, geri kalan kısmı da mermerden inşa edilmiştir. Yapının arka tarafında, cella duvarının üzerindeki bazı mermer bloklardan yola çıkarak, yapının üst düzeni hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Buna göre tapınağın entablaturü; arşitrav, dentil bloğu ve geison sıralamasındadır. Doğu cephede bir arşitrav bloğu üzerinde "ΙΔΡΕΥΣ" yazmaktadır⁵⁸.

⁵⁴ Hellström 2007: 111.

⁵⁵ Westholm 1963: 90-92,105-106.

⁵⁶ Hellström-Thieme 1982: 42.

⁵⁷ Crampa 1972: 27-28.

⁵⁸ Hellström 2007: 113.

Labraunda Zeus Tapınağı ile Priene Athena Tapınağı arasındaki benzerliklere bakılarak, her iki tapınağın mimarının da Pytheos olduğu düşünülmektedir. Priene Athena Tapınağı ızgara plana uygun olarak inşa edildiğinden sütun aralıkları eşittir. Hafif eğrisel üç basamaklı krepisi ve yapının arkasında opisthodomosu yer almaktadır. Ayrıca ilk kez Pytheos tarafından uygulandığı düşünülen anta başlıkları mevcuttur. Bu mimari özelliklerin benzerleri Labraunda Zeus Tapınağı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Yapıların inşa tarihlerine dayanılarak Pytheos önce Labraunda'daki Zeus Tapınağı'nı sonra da Priene Athena Tapınağı'nı yaptığı ileri sürülmektedir⁵⁹.

2.2. PRIENE ATHENA POLIAS TAPINAĞI

Anadolu'daki pek çok yer gibi Athena Polias Tapınağı da İngiliz gezginler tarafından ilgi çekmiştir. 18-19. yüzyılda ilgi çeken bu yer, mimar R. Pullan⁶⁰ tarafından 1868-69 arasında kazılana dek üzerindeki ilgisini azaltmadı. Pullan, çalışmalarını kaydedip detaylandırarak tapınağın önemini vurguladı. Araştırmalar daha sonra Alman Wiegand ve Schrader tarafından devam ettirildi⁶¹. Tapınak her ne kadar ilk çalışmalarda İyon mimarisinin klasik örneği olarak görülse de bu savı destekleyecek bir bulgu yoktu. Daha sonra yapılan çalışmalarda yapının, Anadolu'daki Geç Klasik İyonik kutsal alan planlamasında önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir.

Athena Polias⁶² Tapınağı kentin hemen hemen ortasında, ızgara plana uygun olarak yüksek bir teras üzerinde, Dor sütunlu stoanın kuzeyinde yer almaktadır⁶³ (Kat. No: 2, Levha 6 Şekil 4). Helen tapınak mimarisi geleneğine göre doğu-batı yönlü inşa edilmiştir. İon mimarisinin klasik bir örneği olarak gösterilen tapınağın mimarı, Mausoleum'u da inşa eden Pytheos'tur⁶⁴. Koenigs, mimarın Athena Tapınağı üzerindeki pratik katılımının türü ve kapsamı hakkında net bir bilginin olmadığını ve

⁵⁹ Hellström 2007: 117.

⁶⁰ Pullan-Newton 1891: 28-31.

⁶¹ Wiegand-Schrader 1904: 16 vd.

⁶² Polias (yun. Πολιάς): Şehrin koruyucusu anlamına gelmektedir.

⁶³ Cook 1962: 183.

⁶⁴ Vitruvius I. 1. 12; Coulton 1977: 25; Gates 2011: 278. Athena Polias-Mausoleum ilişkisi olduğu düşünülse de bu konu hakkında net bir bilgi yoktur. Bkz. Riemann 1963: 371-375; 459-461; 507-513; Hornblower 1982: 223-244; Botermann 1994: 172; Svenson-Evers 1996: 116-150; Jeppesen 1977/78: 169-211.

tasarım kapsamının; yapı türünü, boyutunu ve sütunların sırasını tanımladıktan sonra sınırlı kaldığını aktarır⁶⁵.

6x11 sütunlu, peripteros plana sahip olan yapı İon düzenindedir⁶⁶. 19,55x37,20 m stylobat ölçülerindeki tapınağın opisthodomosu mevcuttur⁶⁷ (Levha 7 Şekil 5). Bu ölçüleri değerlendirdiğimizde yapının uzunluğu ve genişliği arasında neredeyse ½'lik oran vardır⁶⁸. Yapı malzemesi olarak Mykale Dağı'ndan getirilen iri taneli, mavi ve gri renkli mermer kullanılmıştır⁶⁹.

Athena Polias Tapınağı, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında görülen “İon Rönesansı”⁷⁰’nın en etkili yapısıydı. Bunun nedeni olarak da Pytheos’un⁷¹ mimariye getirdiği kapsamlı yenilikler ve kurallar gösterilebilir⁷². Pytheos’un İyon mimarisinde kalıcı olan özelliklerinden bazıları; anta formları, sütun başlıkları ve architravdaki düzenlemelerdir⁷³. Mimar, Dorik tarzı eleştirmesine rağmen tapınağı Dor özelliği olan üç basamaklı bir krepis üzerine oturtmuştur⁷⁴. Bu açıdan mimarın tasarımlarında İyon ve Dor düzeni arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Tapındaki İyonik simetri ve Dor yoğunluğunun birleştirilmesi, Pytheos tarafından İon klasik mimarisini canlandırmak ve güçlendirmek için bir “canon” olarak kabul edildi⁷⁵. Frizsiz saçaklık, sütun kaideleri ve bezeme stilleri Arkaik-İon geleneği özelliği yansıtırsa da⁷⁶, girişteki çoklu sütunlar, derin çift pteroma, grid sisteminin uygulanması tapınağa yeni bir özellik katmıştır⁷⁷. Grid sisteminin uygulanmasıyla uzun ve kısa kenarlardaki tüm sütun boyundurukları aynı

⁶⁵ Koenigs 2015: 220-222.

⁶⁶ Koenigs 2015: 220-221.

⁶⁷ Dor özelliği olan opisthodomos Anadolu’da ilk kez Labraunda ve Priene’de kullanılmıştır. Bkz.

Koenigs 2015: 222.

⁶⁸ Carter 1983: 31.

⁶⁹ Burada kullanılan mermerin Halikarnassos’taki Amazonamakhy frizlerinde kullanılan mermerle kimyasal olarak benzemesi, kullanılan malzemede objektif kanıtlar sunmaktadır. Bu da karşılaştırma metodunda bir derece yakınlık kurmamızı sağlar. (Carter 1983: 339-343; Walker-Hughes 2010: 445-451.) Ayrıca tapınağın naosunda bulunan ve Hekatomnid Prensesi Ada’ya ait olduğu düşünülen portre, Halikarnassos kadın portrelerinde kullanılan “Paros I” mermeriyle aynıdır. Böylelikle Priene ile Halikarnassos arasında nesnel bir bağ kurulabilir.

⁷⁰ Lauter 1986: 181; Isager 1994.

⁷¹ Pytheos için bkz. Riemann 1963: 459-513.

⁷² Carter 1983: 31-33.

⁷³ Koenigs 2015: 220.

⁷⁴ Carter 1983: 32; Gates 2011: 278.

⁷⁵ Riemann 1963: 512; Fehr 1980: 163; Knell 1980: 151-152; Lauter 1986: 181-182; Koenigs 1999: 152-153; Rumscheid 2000: 133.

⁷⁶ Riemann 1963: 466-475; 484-487; 509-510; Gruben 1986: 382-384; Pedersen 1994: 22; 27-31; Hellström 1994: 48-50; Koenigs 1999: 139-153.

⁷⁷ Martin 1987: 193-194; Koenigs 1999: 145.

genişliğe sahipti. Arkaik dipterosta olduğu gibi, boyunduruk genişliğinin farklılıkları göz ardı edilmişti. Bunun nedeni de oda uzunluklarındaki ½ oranının temsil edilmesi olmalıdır. Antalar, duvardan uzanan İyonik sütunlar olarak tasarlanmış ve üç kenarı zengin süslemeli anta başlığı ile verilmişti⁷⁸.

Sartiaux'a göre tapınak, İyon düzeninin en temiz ve klasik örneklerindendir⁷⁹. Pausanias da yapıdan bahsederken içinde tanrıçaya ait heykel olduğunu söyler⁸⁰. Chandler ise bir kitabe üzerinde tapınağın "Minerva Poliade"ye ithaf edildiğini aktarır⁸¹. Akurgal tapınağı tarif ederken İyon düzenli olduğunu, en altta üç basamaklı bir platform üzerine sırasıyla sütun kaidesi, sütun, sütun başlığı ve üst yapı geldiğini söyler⁸² (Levha 8 Şekil 6).

Tapınağın inşasına kent kurulurken karar verildiği düşünülse de Koenigs yapının MÖ 4 ve MÖ 2. yüzyıllara ait olan iki yapı evresinin olduğunu belirtmiştir⁸³. Ancak süslemelerin stili ve tavan kasetlerinin inşa esnasında konulabileceğini aktararak yapının bitimini Augustus Dönemi (MÖ 32) olarak düşünür. Bu düşüncesini de imparatora yapılan atıf yazıtıyla destekler⁸⁴. Akurgal ise tapınağın inşasının MÖ 4. yüzyılda başladığını ve doğu yarısının Büyük İskender tarafından tamamlandığını belirtir. Anta bloğu üzerinde bulunmuş olan yazıtla⁸⁵ bu savını destekler. Ancak batı yarısında bulunan bezemelerin daha geç örnekler olmasından dolayı tapınağın tamamlanmasını MÖ 2. yüzyıl olarak düşünür⁸⁶. Mimari bezeklerdeki stil farklılığından dolayı Koenigs gibi Schede da yapının iki evreli olduğu savını benimsemiştir⁸⁷ (Levha 9 Şekil 7). Kutsal Alan'da yapılan çalışmalar sonucu, yapının bugün görülebilen büyüklüğe ulaşması Geç Helenistik Dönem'e tarihlendirilir⁸⁸.

In-situ halinde bulunan bir antada 1:48 ölçeğinde "Pytheos Taslağı" olarak adlandırılan bir çizim tespit edilmiştir. Bu da tapınağın oranlarına denk gelen bir

⁷⁸ Koenigs 2015: 222

⁷⁹ Sartiaux 1911: 130.

⁸⁰ Paus. VII.5.5.

⁸¹ Yüksel 2012: 84.

⁸² Akurgal 1997: 356-357.

⁸³ Schede 1964: 25-47; Bauer 1968: 212; Koenigs 1983: 170-177.

⁸⁴ Koenigs 1992: 475.

⁸⁵ Yazıtlar için bkz: Gaertringen 1906; Tod 1948; Heisserer 1980: 143-144.

⁸⁶ Akurgal 1997: 359.

⁸⁷ Schede 1934: 97-98; Rumscheid 1994: 42-43; 193.

⁸⁸ Raack 2004: 5.

çizimdir. Çizimin en önemli yanı Yunan dünyasında, bir binanın bilinen en eski ölçekli reproduksiyonudur⁸⁹. Böylece mimarın, Yunan mimarisindeki derin bilgisi, Athena Tapınağı'nda da görülebilmektedir⁹⁰. Taslaktaki oranlar pronaos için 4:5, cella için 5:8 olarak belirlenmiştir. Ancak bu oranlar, sütunların ve duvarların kalınlığından dolayı değişmek zorunda kalmıştır. Estetik nedenlerden dolayı peristasisin bazı ayrıntılı boyutları değiştirilerek, styobat 3,5 cm genişletildi. Böylece sütun kaideleri çıkıntı yapacak şekilde her iki yönde de büyütülerek, styobat eklemlerinin kapatılması amaçlandı⁹¹.

Alman Wiener-Koenigs başkanlığında yürütülen çalışmalarda tapınak çevresinde 880 parça bulunmuştur. Parçalardan 48 tanesi katalog işlemleri için uygun yapı ögesi olarak nitelendirilmiştir. Mimari bloklar üzerinde bulunan alfabetik işaretler, mimari parçaların yerleşim planını oluşturma açısından umut vermiştir⁹². Wiegand ve Schrader'in "B Grubu" olarak tanımladığı başka bir mimari blokta yazılar birlikte görülmüştür. Sütun tamburları üzerinde görülen harflerin de iç ve dış kısımları gösterdiği düşüncesi⁹³, üst ve altta yer alan harflerin farklı taraflarda da olması nedeniyle çürümüştür⁹⁴.

Tapınağın zemin planı 1 ayak (0,294 m)'lık ölçülerde, İyonik sütunların ortalanarak karelere gelecek şekilde tasarlanmıştır⁹⁵. Bu karelaj tapınağın oturduğu tüm zemin planına uyacak şekilde ayarlanmıştır. Koenigs' in yaptığı ölçümler neticesinde yapının bu ızgara planı ile gerçek yapı planlaması arasında çok az bir fark vardır. Naos duvarları cephedeki ikinci ve beşinci sütunları hizalamıştır. Pteroma köşe sütunlarının eksenleri, karşılık gelen köşeleriyle tam olarak hizalanmıştır⁹⁶. Tapınağın pteroma bölümü bezemeli 26 adet tavan kasetine sahipti. Pytheos tarafından ilk kez Mausoleum'da geliştirilen bu mimari uygulama iki farklı yeri birbirine bağlıyormuş görüntüsü sağlamaktaydı⁹⁷. Entablatür oranları "aynı oranlar" ilkesine dayanan

⁸⁹ Koenigs 1983: 134-175.

⁹⁰ Knell 1980: 150-151; Gruben 1986: 379.

⁹¹ Koenigs 2015: 222.

⁹² Wiener-Koenigs 1980: 132.

⁹³ Wiegand-Schrader 1904: 199.

⁹⁴ Gallion 1993: 20; Tanaç 2000: 75.

⁹⁵ Wiegand-Schrader 1904: 82.

⁹⁶ Hoepfner-Schwandner 1994: 203; Rumscheid 2000: 29.

⁹⁷ Koenigs 1983: 134-175; 2015: 223. Bu alandaki rölyeflerin Belevi Mezar Anıtı ve Mausoleum ile karşılaştırması için bkz. Carter 1983: 31-43.

karmaşık bir matematiksel sistemle birbirleriyle ilişkilendirilmiştir⁹⁸. Tapınağın dışı, Arkaik ve Klasik Dönem Anadolu ve Kıta Yunanistan tapınaklarına göre son derece basit iken, iç mekân süslü bir şekilde yapılmıştır⁹⁹. Ayrıca tapınak ile agoranın muhteşem uyumu, tapınak mimarının tüm şehrin planından sorumlu olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır¹⁰⁰.

Koenigs, sütunlar ve antalar üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde sütun yüksekliğini 11,62 m olarak tespit etmiştir. Sütun alt çapı ile yükseklik arasında 1:10 luk oranı göz önüne getirdiğimizde Koenigs' in hesaplamasına yakın bir ölçüm çıkmaktadır¹⁰¹.

Tapınağın kat planına bir bütün olarak bakıldığında, Dorik ve İyonic unsurların korunduğu söylenebilir. Dor ve iyonik öğeler, İyon ilkesi olan eksen ızgarasına dayandırılmış olmasına rağmen Dor etkileri bedensel yoğunluk için çabalamaktadır. Özellikle sütunların sıralanmasında İyon etkileri baskınken, yapının kendini göstermesinde Dor tasarım öğeleri hâkimdir. Bu bağımsız tasarım, Priene ve mimar Pytheos'un, Didyma'daki motiflerin benimsenmesiyle gösterildiği gibi, Anadolu'daki Geç Klasik iyonik kutsal mimari yarışmasında önemli rol almıştır¹⁰².

Carter¹⁰³, çalışmalarda tespit edilen Giganthomakhy sahnelerini tapınağın inşasının ilk aşamasına gelen MÖ 4. yüzyıla tarihlerken; Furtwangler, buradaki sahneleri Bergama'daki sahnelerin soluk yansımaları olarak değerlendirerek onları MÖ 2. yüzyıl sonlarına tarihlemektedir¹⁰⁴.

Tapınağın tamamlanması için Megabyzus'u onurlandıran kararname ilk olarak MÖ 350'lere tarihlense de yapılan çalışmalar sonucu MÖ 290'a çekilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu kararnamenin tarihi tekrar MÖ 350'lere alınmıştır.

⁹⁸ Riemann 1963: 482-485; Knell 1980: 152-155; Gruben 1986: 380-383; Jong 1988: 129-137; Pedersen 1989:9-14; Hoepfner-Schwandner 1994: 203-206; 230-233.

⁹⁹ Carter 1983: 31-33.

¹⁰⁰ Gaertringen 1906: xi; Kleiner 1962: 1193; Riemann 1963: 459; Koenigs 1983: 164; Gruben 1986: 379; Hoepfner-Schwandner 1994: 310-312; Hellström 1994: 39; Svenson-Evers 1996: 124-125; Doxiadis 2000: 136.

¹⁰¹ Koenigs 2015: 223.

¹⁰² Koenigs 2015: 223.

¹⁰³ Carter 1983: 31-33; 56;103; 1990: 133-134. Carter, tapınağı önce MÖ 4.yy'a daha sonra da Megabyzus kararnamesindeki "tamamlama" ifadesine dayanarak MÖ 290'a tarihledi. Bkz. Bottermann 1994: 177-178.

¹⁰⁴ Furtwangler 1881: 306.

Athena Tapınağı'nın sona eren bir çağ için örnek niteliğinde olması ve İyon mimarisi bağlamında yüksek mutlak niteliği nedeniyle Klasik olarak tanımlanabilir. Koenigs; "klasik" sıfatının, mekân ve fiziksellik gibi bazı çelişkili mimari fikirlerin dengesi için terim olarak kullanılması ve simetri yoluyla da tanımlanırsa durumunda, Priene Athena Tapınağı'nın da "klasik" olarak adlandırılmasını aktarır¹⁰⁵. Çünkü Helenistik Dönem, Hermogenes' in eserleriyle temsil edilmektedir.

2.3. ALABANDA ZEUS KHYRSAOREUS TAPINAĞI

Karia Bölgesi'ne has mimari özellikleri taşıyan Zeus Khyrsaoreus Tapınağı MÖ 4. yüzyıl Karia mimarisi açısından önemli bir yer tutmaktadır¹⁰⁶. Pytheos gibi ünlü bir antikçağ mimarının yetişmesi ve mimarlığa yeni bir boyut kazandırması bu dönemde olmuştur.

Tapınak, Edhem Bey tarafından 1904'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Dor düzeninde olan yapı¹⁰⁷, yapay bir teras üzerine, 6x11 sütunlu olarak inşa edilmiştir. Opisthodomossuz cella ve derin bir naosa sahip olan peripteral tapınak, Anadolu'da çok eskiye dayanan bir geleneği göstermektedir¹⁰⁸ (Kat. No:3, Levha 10 Şekil 8 Resim 2). Yapılan çalışmalar neticesinde tapınağın; inşa tekniği, işçiliği ve buluntulara göre tarihi MÖ 4. yüzyıla dayanmaktadır.

Malzeme olarak yerel gnays taşından yapılan tapınağın sütun tamburları stucco¹⁰⁹ ile kaplanmıştır¹¹⁰. Yapının stylobat zemininde yer alan gnays bloklar sadece sütun altlarını hat şeklinde çevrelemiş, cella duvarı ile sütun dizisi arasındaki pteromanın zemininde sıkıştırılmış toprak olduğu tespit edilmiştir. Bu özelliğiyle yapının Arkaik Dönem geleneği ile inşa edildiği görülmektedir (Levha 11 Resim 3-4). Ayrıca Arkaik geleneklerin taş bir mimariye yansıtıldığı "ahşap alışkanlığı" nı da bu

¹⁰⁵ Koenigs 2015: 224-225.

¹⁰⁶ Ateşlier 2012: 84; Henry 2013: 81-90; Karlsson 2013: 65-80; Pedersen 2013: 33-64; Ateşlier 2014: 253.

¹⁰⁷ Edhem Bey 1905: 455; 1906: 408.

¹⁰⁸ Bean 1987: 225; 2000: 197; Serdaroğlu 2004: 157; Ateşlier 2012: 83; 2013: 488; 2014: 250.

¹⁰⁹ Stucco: Kireç, kum ve kireç kaymağı karışımından yapılan sıva. Bu teknik sayesinde mimarlar daha az maliyetle krem renkli mermer görünümde yapı inşa etmişlerdir. Aynı uygulama Labraunda Kutsal Alanı'nda görülen andron yapılarında da görülmektedir.

¹¹⁰ Westholm 1963: 27; Hellström 2007: 90; Ateşlier 2013: 488; 2014: 250.

yapıda görmek mümkündür. Cella içinde yapılan çalışmalarda ele geçen ve MÖ 5-4. yüzyıllara ait olan siyah firnisli Attika seramikleri, tapınağın Klasik Dönem’de de aktif olduğunu göstermektedir¹¹¹.

Ateşlier tarafından 2013’te yapılan kazı çalışmalarında; kuzey pteromada 7.ve 8. sütun tamburları arasındaki ve güney pteromada 9.sütun tamburunun oturduğu stylobat blokları üzerinde iki adet “ΔΙ” yazısı tespit edilmiştir¹¹². Böylece Edhem Bey’in raporlarında geçen bu yapının Artemis’e¹¹³ değil, Zeus’a adandığı anlaşılmıştır¹¹⁴. “ΔΙ” yazısından bir tane daha bulunmuş ve kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir.

Kuzeydoğu temenos duvarının köşesindeki çalışmalarda gnays bir altar ortaya çıkarılmıştır. Altarın bir kenarı üzerinde labrys (çift taraflı balta) diğer kenarında da çelenk kabartması vardır. Labrys kabartmasının olması, tapınağın Alabanda yazıtlarında¹¹⁵ geçen Zeus Khyrsaoreus’a ait tapınak olduğunu kanıtlamaktadır (Levha 12 Resim 5-6).

Tapınak alanında 2012 ve 2013 yıllarında yapılan çalışmalar genelde temizlik ve restorasyon üzerine olmuştur. 2015 yılında ise Tavukçu tarafından yürütülen çalışmalarda yığıntı topraklar temizlenmiş, bu esnada ele geçen buluntular fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır.

Tapınakta yapılan çalışmalar neticesinde yapıda kullanılan sütunların üç tamburdan oluştuğu ancak üstteki üçüncü tamburların çoğunun eksik olduğu belirlenmiştir. Diğer nokta ise Dorik sütun başlıklarının olmayışındır. Bu da dörtgen kesme gnays taşlarından ziyade profilli olan bu mimari parçaların geç tarihli başka yapıda devşirme olarak kullanıldığı düşüncesini çıkarmaktadır. Bu düşünceden yola çıkılarak yapılan çalışmalarda, MS 4. yüzyılda düzenlenen tiyatronun skene kısmında kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Devşirme olarak kullanılan başlıkların yanı sıra sütun tamburlarının da tiyatroda kullanıldığı tespit edilmiştir.

¹¹¹ Ateşlier 2014: 247-254.

¹¹² Ateşlier 2014: 251.

¹¹³ Edhem Bey’in 1904’te yaptığı kazılar sırasında Artemis-Hekate’ye ait bir yontu bulması ve Artemis tapınaklarının batıya bakması düşüncesi, bu fikri savunmasına neden olmuştur.

¹¹⁴ Dii (Zeus’a) veya tersten okunduğunda ΔΙ-(H)IERON ΔΙ (Zeus Kutsal Alanı) anlamını taşıdığı düşünülmüştür.

¹¹⁵ Cousin-Diehl 1886: 299-314; Paton 1899: 319-321; Laumonier 1958: 434 vd; Bean 1980: 153; Samama 2003: 564; Dimitriev 2005: 300; Patterson 2010: 120; Ateşlier 2013: 489; 2014: 247-254.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HELENİSTİK DÖNEM TAPINAKLARI

3.1. PRIENE ASKLEPIOS TAPINAĞI

Günümüze sadece stylobat ve krepis kalıntıları ulaşabilen tapınak agoranın doğusunda yer alır ve kare şeklinde bir alanı kaplar¹¹⁶. Kutsal alanı agoradan ayıran ve doğudan gelen yolu tapınağa bağlayan bir de propylon vardı. Yapının mimarisine bakıldığında stoa ile birlikte inşa edilmiş gibi görünmektedir¹¹⁷. MÖ 3. yüzyıla¹¹⁸ ait olduğu düşünülen yapı İyon düzeninde bir prostylos plana sahiptir. Ön cephesi dört sütunlu, in antis planlı bir İyon tapınağı olan yapı, genişleyen ante ve derin bir pronaosa sahiptir (Kat. No: 4, Levha 13 Şekil 9-10). Opisthodomosu olmayan yapının, Anadolu tipinde olan frizsiz entablaturu, Athena Tapınağı'ninkilerle aynıdır¹¹⁹.

Kesintisiz olarak inşa edildiği varsayılan tapınağın, Athena Tapınağı'na benzerliği nedeniyle Büyük İskender Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. İki tapınağa daha yakın bakıldığında, Asklepios Tapınağı'nın doğu tarafının her ayrıntısına kadar Athena Tapınağı'nın neredeyse kopyası olduğu anlaşılmıştır. Ancak yapıların birbirine oranı 2:1'dir. Bu nedenle daha önce inşa edilen Athena Tapınağı'nın daha önemli olduğu ve Asklepios Tapınağı için bir model oluşturduğu muhtemeldir¹²⁰.

Alt krepis basamak ölçüleri 8,5x13,5 m'ye sahip olan yapı, kutsal alan orijinal boyutlarının ötesine geçtiği için agoraya doğru birkaç metre genişler. Bunun nedeninin de tapınağın doğusunda bulunan sunak olduğu düşünülmektedir. Bu da tapınağın daha geç bir dönemde yapıldığını, aksi takdirde şehir planlanırken inşa edilmiş olsaydı böyle bir durum olmayacağını gösterir¹²¹.

Cella içinde bulunan, tanrı heykellerinin yerleştirildiği kaide, cellanın yarısını kaplayacak şekildedir. Bu genişlikte olan bir kaide muhtemelen iki heykel taşımaktaydı. Yazıtlardan elde edilen bilgilere göre Zeus ile birlikte Hera kültü de mevcuttu¹²².

¹¹⁶ Bankel 1989: 684; Koenigs 1993: 467; Rumscheid 2000: 63.

¹¹⁷ Kienlin 1998: 244.

¹¹⁸ Rumscheid'a göre MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı. Bkz. Rumscheid 1994.

¹¹⁹ Bankel 2003: 401-419.

¹²⁰ Ferla 2005: 112.

¹²¹ Kienlin 2004: 86

¹²² Ferla 2005: 112.

Asklepios Tapınağı'nın doğusunda küçük bir altar bulunmaktadır. Ancak euthynteria bölümüne ait olan insitu durumdaki birkaç mimari bloktan başka kalıntı yoktur. Schede, çalışmalarında altar üzerinde “Zeus Aithrios¹²³” yazısından bahseder ve buna dayanarak tapınağı da Zeus ile ilişkilendirir¹²⁴. Ancak tapınakta yapılan çalışmalarda Zeus'a atfedildiğine dair buluntu ele geçmemiştir.

Tapınağın kime adandığı hakkında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kutsal Stoa'dan geldiği düşünülen ve anta üzerindeki yazıtı araştırmacılar “Aesclepium” olarak tanımladı ve tapınağın da ona adanmış olabileceğini savundular¹²⁵. Schede ise araştırmalarında “Asclepios” adının yazıtlarda sadece bir kez geçmesini göz önünde bulundurarak, sikkeler üzerinde neredeyse hiç olmadığını aktarır. MÖ 3. yüzyıl sikkelerinde Zeus'un olması, kentin ikinci önemli tanrısı olduğunu işaret ederek kentte de bir tapınak olabileceği ihtimalini verir. Magnesia ad Meandrum kentindeki Zeus Tapınağı'nın da agora içinde olması, Priene'deki bu yapıyı da Zeus'a atfetmek için bir kanıt olsa da¹²⁶ bu konu hakkında kesin bilgi yoktur.

3.2. MAGNESIA ARTEMİS LEUKOPHYRENE TAPINAĞI

Artemis Leukophyrene Tapınağı'nın kalıntıları, karayolunun kenarında ortada, kutsal alanın doğu yarısındadır¹²⁷ (Kat. No: 5, Levha 14 Şekil 11). Anadolu'daki Helenistik Dönem'e ait en büyük dördüncü tapındır¹²⁸. Strabon, tapınaktan bahsederken, kutsal alanın yapılışındaki incelik ve uyumun, Ephesos ve Didyma'daki tapınaklardan daha yüksek olduğunu aktarır¹²⁹. Vitruvius'un anlatılarına göre tapınağın Helenistik evresinin mimarı Hermogenes'tir. Mimar, kendi buluşu olan pseudodipteros planı ilk kez bu tapınakta uygulamıştır (Levha 15 Şekil 12). Ayrıca Vitruvius,

¹²³ Gaertringen 1906.

¹²⁴ Schede 1994: 104-106. Tapınak-sunak hipotezi ile ilgili bkz. Hennemeyer 2013: 9-56.

¹²⁵ Wiegand-Schrader 1904: 136-146.

¹²⁶ Kienlin 2004: 86.

¹²⁷ Bingöl-Kökdemir 2012: 393.

¹²⁸ Şahin 2002: 19; Bingöl 2007a: 53.

¹²⁹ Strab XIV. I.40

Hermogenes'in bu tasarımı uygularken ortaya koyduğu yeniliklerden de bahsetmektedir¹³⁰.

Tapındaki ilk araştırmalar 1891-93 arasında Humann tarafından yapılmıştır¹³¹. İkinci çalışmalar ise O. Bingöl tarafından 1994 yılında başlamıştır. Tapınağın batı alanındaki çalışmalarda¹³², tapınağın batı cephesine ait friz parçaları ve alınlığa ait bloklar tespit edilmiştir¹³³. 1996, 2000-2005 yıllarında batı alanda devam eden çalışmalar¹³⁴, 2006 ve 2008 yıllarında tapınağın doğusunda yürütülmüştür¹³⁵.

Kutsal alanda süren çalışmalar neticesinde, tapınağın bugün görülebilen kalıntıların altında daha eski bir evresinin olduğu tespit edilmiştir. Bu eski tapınağın da ana tanrıça adına yaptırıldığı düşünülmektedir. Bingöl'e göre¹³⁶ bu eski yapı, Themistokles' in inşa ettirdiği tapınak¹³⁷ olmalıdır. Kireç taşından inşa edilen bu yapının sütun kaideleri Ephesos tipinde olup, sütunları 32 yivlidir. Cephelerinde altı sütunun olduğu varsayılan yapının uzun kenarlarındaki sütun sayısı, Helenistik yapının temellerinde kullanıldığı için bilinmemektedir¹³⁸.

Günümüze ulaşan kalıntılar tapınağın Helenistik evresine aittir ve MÖ 3-2. yüzyıllara tarihlendirilmektedir¹³⁹. Her ne kadar yapının mimari parçaları yurtdışındaki müzelere götürülmüş olsa da¹⁴⁰ bulunan mimari parçalardan tapınağın anastylosis çalışması yapılmıştır¹⁴¹ (Levha 15 Şekil 13).

Batıya dönük olan ve stylobat ölçüleri 41x67,5 m olarak ölçülen tapınak, yedi basamaklı krepidomaya sahiptir. Attika-İyon tipinde olan sütun kaidelerinde, üst torusların bazılarında defneyaprağı bazılarında da örgü bandı bulunmaktadır. Anadolu-

¹³⁰ Vit. III. 2.6; III. 3.8-9.

¹³¹ Humann vd. 1904: 1-9.

¹³² Bingöl 2007b: 113-118.

¹³³ Bingöl 1996a: 86.

¹³⁴ Bingöl 1996a: 86-87; 1997: 580; 2002: 463; 2003: 92; Bingöl-Kökdemir 2004: 372-373; 2005: 224; 2006: 274.

¹³⁵ Bingöl-Kökdemir 2008: 542; Bingöl vd. 2011: 25-41.

¹³⁶ Bingöl 2007a: 54.

¹³⁷ Plut. Par. 30.I.

¹³⁸ Şahin 2002: 19; Bingöl 2007: 54.

¹³⁹ Diğer tarih önerileri için bkz. Şahin 2002: 6-7.

¹⁴⁰ Şahin 2002: 19.

¹⁴¹ Bingöl 1999a: 18; 2000: 60; 2001: 19; 2002: 464; Bingöl-Kökdemir 2004: 373-374; 2006: 275.

İyon tipi kaideler yerine bu yapıda ilk kez Attika-İyon tipi kaideler kullanılmıştır¹⁴² (Levha 16 Resim 7 Şekil 14).

Tapınak, sütun ve duvarların “aynı eksenler” kuralına uygun olarak inşa edilmiştir. Bu sistemin birimini, bir kenarı iki sütun arasındaki uzaklıktan oluşan 3,94 m’lik kareler oluşturur. Üç bölümden oluşan tapınağın pronaos ve naos bölümünde dörder, opisthodomos iki boyunduruk derinliğindedir¹⁴³. Bu oranlar sonucunda, Anadolu tapınak mimarisindeki derin pronaos eğilimi daha da artarak cella derinliğine eşit hale getirildiği anlaşılmıştır. Ayrıca yapı, Messa Aphrodite Tapınağı ile ilişkili olarak, uzun kenarıyla benzerlik göstermesine rağmen kısa kenarlarıyla büyük bir ölçüye sahiptir. 8x15 sütunlu bir plan, eski ve uzun görünümüyle fazla olurdu. Bu düşünce ile etki yumuşatılarak, genişlik merkezi olarak cellada mekânsal etki uygulanmıştır. Öte yandan 8 ön sütuna sahip olan Magnesia Artemis Tapınağı’nda Hermogenes, büyük tapınak geleneğine bağlı kalarak genişletilmiş merkezi boyunduruk uygulamasıyla Sardes Artemis Tapınağı’nı da işaret etmektedir.¹⁴⁴ Opisthodomos ise Yüksek Helenistik Dönem genişlik kavramına göre inşa edilmiştir¹⁴⁵.

Genel olarak 8x15 sütunlu olan yapının pronaosunda iki, naosta altı, opisthodomos ve ante duvarları arasında ikişer sütun bulunmaktadır. Böylece tapınağın toplam sütun sayısı 54’tür. Tapınağın üç bölümünde yer alan sütunlar, peristasisin uzun ve kısa kenarlarındaki sütunlarla aynı ekseninde yer almaktadır.

Hermogenes bu yapıda çoğu Grek tapınağında görülen peripteros veya dipteros plan yerine, kendi geliştirdiği pseudodipteros planı uygulamıştır. Mimar bu uygulamayla malzeme, işçilik ve zamandan tasarruf etmiştir¹⁴⁶. Aynı zamanda yapının hem görselliğindeki güzelliğini hem de pteromdaki derinleşme ile de alanın işlevselliğini artırmıştır¹⁴⁷. Hermogenes’ in ilk olarak Teos Dionysos Tapınağı’nda uyguladığı simetriyi bu yapıda pronaostan ayıran bölme duvarını biraz daha geri çekerek ideal duruma getirmiştir. Böylece mimar, katı simetri kuralının öncesi olan Pytheos’un Priene Athena Tapınağı’nda uyguladığı simetri kuralını geride bırakmıştır.

¹⁴² Bingöl 2007a: 62; 2012: 21.

¹⁴³ Bingöl 2012: 21.

¹⁴⁴ Hoepfner 1990: 8-10.

¹⁴⁵ Şahin 2002: 21.

¹⁴⁶ Bingöl 1996b: 148.

¹⁴⁷ Bingöl 2007a: 59.

Ayrıca sütun aralıklarının ölçülerine dayanılarak yapılan sınıflandırma sonucu tapınağın “systylos” uygulamasına daha yakın olduğu saptanmıştır¹⁴⁸. Tam olarak hesaplanamasa da sütun yükseklikleri 12 m olarak varsayılmaktadır.

Hermogenes’in ekonomik tasarrufunu yapının tümünde gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. İyon başlıklarının ön yüzünün tüm ayrıntılarıyla işlenip, iç kısımda görünmeyen kısmın belirleyici özellikleriyle işlenmesi bu tasarrufun en güzel örneklerindendir. Mimar bunu yaparken İyon başlıklarındaki polsterlerinde ayrıntılı işçilikten kaçmamıştır¹⁴⁹. Pseudodipteros plan nedeniyle üst yapıda bir hafifletme söz konusudur. Bunun sebebi de taşıyıcı sütun sayısının azaltılmış olmasıdır. Böylelikle Yüksek Helenistik Dönem özelliği olan frizin Geç Helenistik’te devam etmemesi, ayrıca arşitrav fascia sayısının ikiye indirilmesi ve metop-triglyph yüksekliklerinin azaltılarak sayılarının çoğaltılması, üst yapının hafifletilmesi adına yapılan çalışmalardır. Bingöl’e göre; İon sütun başlıklarının hem sütunun yivli üst bölümüyle birlikte yapılması hem de polster bezemelerinin farklılık göstermesi, İyon mimarisi için bir ilki oluşturmaktadır¹⁵⁰. Öncüsü olduğu zengin bezemeli polster tipleri Helenistik ve Roma Dönemi başlıklarına model olmuşlardır¹⁵¹. Başlıkların üst kısmı Lesbos kymationu ile sınırlandırılmıştır¹⁵² (Levha 17 Resim 8-9).

Tapınağın üst yapısını oluşturan ilk mimari eleman, iki fasciadan oluşan arşitravdır. Bunun üzerinde, Anadolu’nun ilk örneklerinden olan Amazonamakhy’nin konu alındığı 174,58 m uzunluğundaki friz yer almaktadır¹⁵³. Magnesia’ daki ilk kazılara neden olan bu frizlerin büyük bir bölümü İstanbul Arkeoloji, Louvre ve Pergamon müzelerinde sergilenmektedir. Tapınağın üst bölümü frizden sonra sırasıyla dış sırası, geison, sima ve üçgen alınlıkla tamamlanır¹⁵⁴. Alınlıktaki kapı ve pencereler sadece ışık-gölge oyunlarına neden olmakla kalmayıp aynı zamanda sütunlar üzerindeki ağırlığı da indirgemıştır (Levha 18 Şekil 15). Alınlıklar üzerinde yapılan çalışmalarda doğu ile batı alınlığının bazı yapısal unsurlarında İyon kymationunun farklı olduğu tespit

¹⁴⁸ Hasselberger 1990: 81-84; Şahin 2002: 22.

¹⁴⁹ Bingöl 2007a: 60-61.

¹⁵⁰ Bingöl 2012a: 22.

¹⁵¹ Bingöl 1980: 641-643.

¹⁵² Şahin 2002: 22; Bingöl 2007a: 61.

¹⁵³ Bingöl 2012a: 21.

¹⁵⁴ Bingöl 2007a: 63-64.

edilmiştir¹⁵⁵. Humann' a göre batı alınılıktaki orta kapı, her yıl tanrıçanın bayramının olduğu “epiphanie¹⁵⁶” için kullanılıyordu. Bundan dolayı orta kapı “epiphanie kapısı” olarak adlandırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bu kapıların geçici olarak kapatıldığına ait bulgular tespit edilmiştir¹⁵⁷. Yine Humann' a göre, tanrıça varlığını bu şekilde halka gösteriyordu. Agora'nın Batı Stoa'sının plasterli duvarına ait olan ve Humann tarafından bulunup “16 numaralı yazıt” olarak isimlendirilen yazıtta Artemis Tapınağı ve kültü ile ilgili birçok bilgi elde ediyoruz¹⁵⁸.

Genel olarak bakıldığında yapının kısmen Klasik gelenek içinde olduğu vurgulanmaktadır. Buna da örnek olarak, oranları Pytheos'tan türetilen sütun başlıkları ve rankeler verilebilir. Ancak sütun kaideleri Attik-İyon şeklinde, Hermogenes'in kendi tercih ettiği biçimde yapılmıştır¹⁵⁹.

3.3. MAGNESİA ZEUS SOSİPOLİS TAPINAĞI

Zeus Sosipolis Tapınağı, meydanın güney yarısının ortasında yer almaktadır (Kat. No: 6, Levha 19 Şekil 16). MÖ 210-190 arasına tarihlenen tapınakta ilk çalışmalar Humann tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁶⁰.

Euthynteria bölümü kireçtaşından olan yapı, beş basamaklı mermer krepidomaya sahiptir¹⁶¹. Krepis ölçüleri 23,5-26 ile 35,5-40 cm arasında değişmektedir¹⁶². Humann, çalışmaları esnasında agoranın tabanının yeniden kaplanmasıyla tapınağın krepidomasının üç basamağının gömülerek iki basamaklı görünüm kazandığını belirtmiştir. Ancak Bingöl tarafından yapılan çalışmalarda krepidomayı kapatan bir bulguya rastlanılmamıştır. Stylobat ölçüleri 7,38x15,82m olan yapı pronaos, naos ve opisthodomos bölümlerinden oluşmaktadır. Derin pronaos özelliğiyle Anadolu'nun ilk

¹⁵⁵ Bingöl 2012b: 117.

¹⁵⁶ Bingöl 1999b: 233-240.

¹⁵⁷ Bingöl 2012b: 115.

¹⁵⁸ Bingöl 2007a: 65-66.

¹⁵⁹ Hoepfner 1990: 10.

¹⁶⁰ Human vd. 1904: 141-163.

¹⁶¹ Hoepfner 1990: 20

¹⁶² Humann vd. 1904: 141.

örneği olarak düşünülmektedir¹⁶³. Ayrıca kat planının bu yerleşimi şimdiye dek korunmuş en güzel örneklerdendir.

Giriş kısmı Artemision gibi batıda olan İyon düzenli yapının cephesi prostylos, arkası in antis planlıdır. Bu planlamayla Anadolu'nun ilklerinden birini daha yansıtmaktadır (Levha 19 Şekil 17). Ephesos tipi sütun kaideleri bu yapıda geleneğini sürdürmektedir. Kırılğan köşeleri rahatlatmak amacıyla plinthe'ler doğu cephede kaideye batı cephede stylobata tutturulmuş "scamillus"¹⁶⁴ üzerine yerleştirilmiştir¹⁶⁵.

24 yivli olan ve dört tamburdan oluşan sütunların arasındaki mesafe 2,12 m'dir. Sütun çapları arasında küçük farklılıklar olsa da ortalama 66 cm'dir. Bu ölçü sütunun üst kısmında 55 cm olarak belirlenmiştir. Sütun yüksekliği kesin olarak hesaplanan ender tapınaklardan olan yapının sütunları 6,30 m'dir¹⁶⁶. Bu da hemen hemen sütun alt çapının 9 ½ katıdır.

Hermogenes' in düzenlediği plan tiplerinden olan "eustylos"¹⁶⁷ tipe uyması, tapınağın onun tarafından yapıldığını düşündürmüştür¹⁶⁸. "Eustylos" un en saf halinin Hermogenes tarafından bu tapınakta kullanıldığı iddia edilir¹⁶⁹.

Tapınağın Artemision ile benzer bir diğer yönü de sütun başlıklarıdır. Ancak burada, köşelerde volütlerle birlikte yarı dairesel süsleme de kullanılır. İki başlık arasındaki ilişki özellikle kaliklerde büyüyen ve kymation üzerinde uzanan palmetlerde belirgindir. Polsterlerin yandan görünümü daha az işlenmiştir. Volütlerin göz kısmında dikey ya da yatay oyulmuş rozetler belirgindir¹⁷⁰ (Levha 20 Resim 10).

Anteler diğer çevre duvarlarından 1 cm daha yüksektir. Bu çıkıntılı taban profili bir şekilde duvarların iç ve dış kısımlarında devam eder. Ante başlığının üst kenarına eğim verilerek mimari elemanların görünüşünü engelleyen geniş ve içi dolu bir mimari levha ile kaplanmıştır. Lesbos kymatonu cella içinde düzken, dışta yumuşak bir düzenlemeye sahiptir.

¹⁶³ Bingöl 2007a: 111.

¹⁶⁴ Scamillus: Antik tapınağın stilobat kesiminde, suyu akıtmak işine yarayan dışa doğru hafif eğimin sütun kaideleri altındaki noktalarda tam yatay hale getirilmesiyle oluşan kare planlı düzlüklerin her biri.

¹⁶⁵ Humann vd. 1904: 142.

¹⁶⁶ Bingöl 2007a: 112.

¹⁶⁷ Vitr III. 3.6

¹⁶⁸ Bingöl 2007a: 111.

¹⁶⁹ Gruben 1986: 366. Yapının "eustylos" değerleri için bkz. Hasselberg 1990: 81-84.

¹⁷⁰ Humann vd. 1904:142,145.

Tapınak çevresinde bulunan arşitravların iç ve dış kısımları aynıdır. Birbirine inci dizisiyle bağlanan fascialar üç bölümlüdür. En üstteki fascia inci dizisinden sonra lesbos kymationu ile taçlandırılmıştır. Sade bırakılan friz yükseklik olarak arşitravdan alçaktır. Kornişle sınırlandırılan friz, dış sırasına destek biçimde görünmemektedir. Bu da Anadolu ilk kez görünen bir özelliktir¹⁷¹. Köşelerde yatay olan ve yükselen kornişler tek bloktan oluşmaktadır. Kornişler 80 cm genişliğindedir. Sima, aralarında 65 cm olan aslan başlı çörtlenlerden ve lotus palmet dizisinden oluşmaktadır¹⁷² (Levha 20 Şekil 18).

Yapının önemli olan bir diğer özelliği ise, kentteki hiçbir yapıda olmayan boya izine rastlanılmasıdır¹⁷³.

Kuzeybatı antenin güney tarafında bulunan bir yazıt, tapınağın, Zeus Sosipolis'¹⁷⁴ e adandığını belirtmektedir. Zeus'a yapılan kurban törenleri "98 Nolu Yazıt"ta anlatılmıştır¹⁷⁵. Ancak yazıtta göre prostylos düzendeki dört sütun MÖ 2. yüzyıl başlarından sonraya ait olduğu düşünülmemektedir¹⁷⁶. Ayrıca Humann' ın kazıları esnasında cella içinde Zeus'a ait heykel parçaları bulunmuştur. Sikkelerden elde ettiğimiz bilgilere göre Zeus; tahtına oturmuş halde, sol elindeki asaya dayanarak, sağ elinde Artemis Leukophryene' yi tutmaktadır. Zeus burada bir "khtonik" tanrı olarak tasvir edildiği için tapınağı batıya yöneliktir¹⁷⁷.

Ön duvardaki Zeus Sosipolis yazıtlarına göre, prostyle dört sütunun MÖ 2. yüzyılın başlarından hemen sonraya tarihlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Agora ve Artemision ile birlikte inşa edilmişse, yapıyı Hermogenes'e atfetmek mantıklıdır. Pytheos'a nesiller önce verilen görev burada Hermogenes'e de verilmiş gibidir. Mimara verilen bu görev, şehir tanrıçasına ait örnek bir tapınak tasarlamak ve Zeus için agorada bir yapı inşa etmektir. Tapınak, Anadolu'daki iyonik özelliklere sahip olsa da bu varyasyon genel ilişkiyi bozmamaktadır¹⁷⁸.

¹⁷¹ Bingöl 2007a:112.

¹⁷² Humann vd.1904: 146-149.

¹⁷³ Humann vd. 1904: 152.

¹⁷⁴ Zeus kültü için bkz. Charlotte 1987.

¹⁷⁵ Bingöl 2007a: 113-115.

¹⁷⁶ Hoepfner 1990: 21-22.

¹⁷⁷ Humann vd. 1904: 155-157; Bingöl 2007a: 112.

¹⁷⁸ Hoepfner 1990: 21-22

3.4. ALABANDA APOLLON İSOTİMOS TAPINAĞI

Alabanda Apollon Tapınağı'nın varoluşundan ilk kez antikçağ mimarlarından olan Vitruvius bahsetmektedir. Vitruvius bu tapınaktan bahsederken, pseudodipteros planının ilk kez Hermogenes tarafından Magnesia Artemis Tapınağı'nda uygulandığını, aynı planda bir de Alabanda 'da Menesthes tarafından yapılan Apollon Tapınağı olduğunu belirtir¹⁷⁹.

Vitruvius'un verdiği bilgiler dışında, Edhem Bey'in yaptığı kazılardan ele geçen buluntulardan başka bilgi edinilememiştir¹⁸⁰.

Tapınak, dikdörtgen bir temenos içinde yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda, yapının pseudodipteros düzende olduğu kanıtlanmıştır. İyon düzeninde, 8x13 sütunlu olan tapınağın dört basamaklı olan stylobatın ölçüleri 22x35 m. dir¹⁸¹. Naosun iç kısmı duvardan duvara 8,05 m olarak ölçülmüştür (Kat. No:7, Levha 21 Resim 11 Şekil 19).

Schober¹⁸², elde edilen ölçüler sonucunda tapınağı Lagina Hekateion'u ile karşılaştırarak, tapınağın planını oluşturmaya çalışmıştır. Schober, ayrıca sütun aralıklarının hesaplanabileceği üzerinde durarak, Apollon Tapınağı'nın sütunlarının merkezi aralığını da hesaplamıştır. Bu sonuca göre, pseudodipteros düzenindeki tapınaklarda kural olan, sütun merkezi aralığının peristasisin naos duvarından krepise kadar olan açıklığının yarısı kadar olması gerektiğini savunur¹⁸³. Schober, Edhem Bey' in saptadığı ölçülere göre, sütun aralıklarını 2,80 m olarak hesap eder. Pteromanın naosa olan uzaklığı 5,65 m olarak ölçüldüğü değerlendirildiğinde, 8x13 sütunlu bir yapı ortaya çıkmaktadır. Ancak çalışma sezonlarında yapının tekrar ölçülmesi ve tahribat etkisini kattığımızda farklı ölçüm sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bu da tapınağın sütun aralıklarının hesaplanmasında değişiklik göstermektedir.

Tapınakta, plansal olarak farklı ölçüm sonuçlarının çıktığını göz önünde bulundurduğumuzda tarihleme konusunda sadece plansal özellikleri değerlendirmek sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Bu yüzden bir diğer tarihleme çeşidi olan mimari bezekler üzerinde stil-kritik yapmak gerekir. Helenistik Dönem mimari bezekler

¹⁷⁹ Vitruvius 3,2,6

¹⁸⁰ Edhem Bey 1905: 443-459; 1906: 407-422.

¹⁸¹ Weber 1966: 114; Akurgal 1987: 476; Bağdatlı 2001: 10; Şahin 2002: 72-73.

¹⁸² Schober 1933: 17.

¹⁸³ Schober 1933: 53

konusunda yapılan çalışmalardan¹⁸⁴ yola çıkarak tapınağa daha kesin bir tarihleme yapılabilir.

Yaylalı, Magnesia Artemis Tapınağı'nın frizlerini incelediği çalışmasında, sütun başlıklarını yumurta ve diğer bezeklere göre MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihler. Apollon Isotimos Tapınağı'nın başlıklarının da Magnesia Artemis Tapınağı'nın başlıklarıyla benzer özellikler gösterdiğini ve bu tarihten sonraya gelmesi gerektiğini belirtir¹⁸⁵. Böylece tapınağı MÖ 150'den sonraya tarihler (Levha 22 Resim 12).

Apollon Isotimos Tapınağı'nın başlık abakusundaki lesbos kyma bezeği, kısa ve etli yapısıyla ayrıntıları işlenmemiştir. Çanak yapraklarının oluşturduğu göz kısmı belirsizdir. Bu özelliğiyle orta yaprak, orta boşluğu doldurur gibidir. Bu nedenle Magnesia Artemis Tapınağı'ndan farklıdır.

Rumscheid'a göre, orta yaprağın şekli ve yukarıda iki yana dönen dalları göz şeklini oluşturmaktaydı. Bu bezek formu, Helenistik Dönem kymalarının genel özelliğidir. Böylece Alabanda sütun başlıkları, Bergama Geç Helenistik gymnasiumu bezekleriyle karşılaştırıldığında MÖ 1. yüzyılın ilk çeyreğini göstermektedir¹⁸⁶ (Levha 22 Resim 13).

Rumscheid ayrıca, Apollon Tapınağı başlıklarındaki akanthus yapraklarının uç kısmında bulunan "kapalı göz" olarak değerlendirdiği özelliğin ilk kez Bergama Diodoros Posporos exedrası'ndaki¹⁸⁷ başlıklarda görüldüğünü ve kesin tarihleme yapılarak Roma Dönemi'ne kadar kullanıldığını savunur. Bu benzerlik neticesinde Rumscheid, Isotimos Tapınağı'nı Geç Helenistik Dönem özellikleri taşıdığını belirtir¹⁸⁸.

Mimari bezek incelemesindeki diğer bir örnek de Edhem Bey'in architrav parçası olarak değerlendirdiği mimari parçadır (Levha 23 Resim 14). Ancak Rumscheid, yoğun bezekli olan bu parçanın architrav değil de ante başlığı ya da hyperthrona¹⁸⁹ olabileceğini belirtir¹⁹⁰. Aynı parça Koçhan tarafından da architrav olarak

¹⁸⁴ Erder 1967; Yaylalı 1976; Koçhan 1995; Rumscheid 1994.

¹⁸⁵ Yaylalı 1976: 128-129.

¹⁸⁶ Rumscheid 1994: 142-144.

¹⁸⁷ Exedranın tarihi MÖ 69-60 olarak verilmiştir.

¹⁸⁸ Rumscheid 1994: 143.

¹⁸⁹ Hyperthrona: Kapı pervazlarında yer alan friz bloğu

¹⁹⁰ Rumscheid 1994: 143.

değerlendirilmiştir¹⁹¹. Yapılan çalışma neticesinde yaprakların daraltılması ve orta damarda yer alan yaprağın keskin bir şekilde ikiye bölünmesiyle yaprak bütünlüğünün bozulduğu gözlemlenmiştir.

Architrav parçasındaki lotus-palmet dizisi incelendiğinde; lotus çiçeklerinin yerini zambakların aldığı ve aralarına açık-kapalı palmetlerin yerleştirildiği belirgindir. Zambak motifleri direkt kıvrık dal uçları üzerine yerleştirilmiştir. Bu parçadaki bezeklerin işlenişi; Koçhan'ın gruplandığı ve Hermogenes stili içerisinde yer alması gerektiğini savunduğu mimari bezeklere göre daha yüzeysel ve kabadır¹⁹². Koçhan, Alabanda Apollon Tapınağı'nın bezeklerini Hermogenes stili içerisindeki diğer tapınaklarla¹⁹³ karşılaştırarak kronolojik bir sıra oluşturmuştur. Buna göre bezekler MÖ 140-120 arasında yapılmış olmalıdır¹⁹⁴. Ancak 2000 yılında ele geçen, birinde İyon kyması diğerinde lesbos kyması olan parçalardan yola çıkıldığında, tapınağın yapımının daha erken tarihte başladığını söyleyebiliriz. Böylece tapınağın inşasına MÖ 2. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlanıp, yüzyılın sonlarında bitirildiğini savunabiliriz.

Edhem Bey'in 1904-1905 yılları arasında yaptığı çalışmalarda, Bizans duvarının içinde bulunduğu friz blokları¹⁹⁵ günümüze ulaşmamıştır. Resimlerden edinilen bilgilere göre friz konusunun Magnesia Artemis Tapınağı frizleriyle aynı konu olan Amazonmakhy konusu olduğu anlaşılmıştır. Ancak Alabanda Apollon Tapınağı frizlerindeki figürlerin daha serbest oluşu ve daha az plastik özellik göstermesi, Magnesia Artemis Tapınağı ile arasında zaman farkı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sahne, yumurta bezeği ve inci dizisiyle sınırlandırılmıştır. Yüksek kabartma tekniği ile yapılan savaş sahneleri, tekli, ikili ve üçlü gruplar oluşturmaktadır¹⁹⁶.

Frizin kıvrık dal bezemesi ve palmetlerin kapalı-açık dönüşümlü yerleştirilmesi bakımından Apollon Tapınağı'ndan farklıdır. Apollon Tapınağı'ndaki kıvrık dal şeması kısa tutulmuş ve palmetler kapalıdır. Ancak kıvrık dallar, palmetlerin alt kısımlarında yüksek bir helezon oluşturmaktadır.

¹⁹¹ Koçhan 1995: 58-60.

¹⁹² Koçhan 1995: 58-60.

¹⁹³ Teos Dionysos Tapınağı, Magnesia Artemis Tapınağı

¹⁹⁴ Koçhan 1995: 58-60.

¹⁹⁵ Edhem Bey 1905: 459; 1906: 414; Koçhan 1995: 86-88; Bağdatlı 2001: 45.

¹⁹⁶ Edhem Bey 1905: 459; 1906: 414.

Rumscheid, Edhem Bey'in çalışmalarında tespit ettiği kaidenin üzerindeki lotus-palmet dizisi için Priene Athena Tapınağı'nın ante başlıklarında¹⁹⁷ ve Priene Zeus Tapınağı'nın lotus-palmet zincirleriyle bağlantı kurmayı denese de tarihleme konusunda net bir bilgi verememiştir. Koçhan, bu kaidenin Apollon sunağına ait olabileceğini düşünür ve MÖ 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlediği bezek grubu içine alır¹⁹⁸. Kaidenin inceliğini yitirdiği bu grupta, Lagina Hekate Tapınağı ile benzerlik göstermektedir. Lotus-palmetlerin oldukça sert görünümüne sahip olması ve bu sertliğin lotus-palmet taç yaprak uçlarının keskin şekilde oyularak arttırılması, Magnesia Artemis ve Teos Dionysos tapınaklarından ayıran özellik olmuştur.

Çalışmalarda ele geçen kaidelerde farklı bezek stillerinin olması zaman farkından değil, usta farkının olduğundan dolayıdır. Rumscheid'a göre, Edhem Bey'in çalışmaları esnasında bulunan kaidenin trokhilosundaki lotus-palmet bezeğinin paraleli Ankara Augustus Tapınağı'nın taban profillerinde de rastlanmaktadır¹⁹⁹ (Levha 23 Resim 15).

Genel olarak tapınağın bezeme özellikleri ele alındığında; tapınağın Magnesia Artemis ve Apollon Smintheus Tapınakları ile benzer olduğu görülür. Bezemelerde görülen kaba işçilik ve bezeklerdeki farklı uygulamalar nedeniyle sözü edilen yapılardan sonraki dönemde ve farklı özellikte yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tespit sonucu da yapı, Hermogenes geleneğinden uzaklaşmış, farklı bir gelişme göstererek plan ve bezeme açısından Lagina Hekate Tapınağı ile benzerlik göstermiştir.

3.5. LAGİNA HEKATE TAPINAĞI

Kutsal Alan' ın hemen hemen tam ortasında yer alan tapınak güneydoğu-kuzeybatı yönde inşa edilmiştir (Kat. No: 8, Levha 24 Şekil 20). Tapınak ile altının yön iş birliği içinde olmaması, iki yapının da farklı dönemlerde yapıldığını

¹⁹⁷ Rumscheid 1994: 144

¹⁹⁸ Koçhan 1995: 63.

¹⁹⁹ Rumscheid 1994: 144.

düşündürmektedir. Tapınağın oturduğu euthynteria çevresi yaklaşık 21x28 m ölçülerindedir²⁰⁰. Yapı, doğal kayanın düzeltilmesi ile oluşturulmuş, kalan kısımlar ise konglemera taşlarla desteklenmiştir²⁰¹. Mermerden inşa edilen ve beş basamaklı krepidomaya sahip olan yapının stylobat çevresi sağlamlığı artırmak amacıyla çift sıra mermer bloklarla çevrelenmiştir.

8x11 sütunlu, pseudodipteros plana sahip olan yapı, naos ve derin bir pronaos oluşmaktadır²⁰² (Levha 24 Şekil 21). Naos bölümü pronaos bölümünden 0,6 m yüksektir. Stylobatta görülen anathrosis, bu alandaki bir basamak düzenlemesini göstermektedir. Yüzeydeki aşınmalar ise basamakların yanlara doğru döndürüldüğünü düşündürmektedir²⁰³. Opisthodomosu olmaması sebebiyle diğer Helenistik Dönem tapınaklarından ayrılmaktadır. Naosun dıştan dışa ölçüsü 9,33x8,23 m iken pronaosun 8,28x5,67 m olarak ölçülmüştür. Korinth sütun başlıklarına sahip olan tapınağın sütun kaideleri Attik-İyon olarak tasarlanmıştır. Ancak pronaos kısmında, anta duvarları arasında kalan iki sütun Efes tipi kaideli ve İyon başlıklıdır.

Sütunlar, alt çapın 2,5 katı aksial aralığına sahiptir. Bu da plinthe genişliğinin iki katıdır. Orta aks sütunların aksiali de sütun alt çapının 2,9 katıdır. Stylobatın dörtkenarında pteroma genişliği 1,5 aksial aralığındadır. Bu da plinthe genişliğinin 3 katıdır²⁰⁴. 24 yivden oluşan 6,9 m yüksekliğindeki peristhesis sütunları dört tamburdan oluşmaktadır²⁰⁵.

Duvarların alt kısımlarında bulunan orthostat bloklarının altları hem içte hem dışta toikhobas ile çevrelenmiştir. Bu Hermogenes yapılarında karşımıza çıkan bir özelliktir.

Arşitravların dış cephesine gelen bölümü iki fasciaya ayrılıp, üst kısma lotus-palmet örgüsü işlenmiştir (Levha 25 Resim 16). Arka cephe tamamen kaba bırakılmıştır. Bazı duvar arşitravlarında ön cephe iki fasciaya ayrılıp boş bırakılmıştır. Aynı cins mermerden yapılan arşitravların altındaki sofitlerin kenarları inci-payet

²⁰⁰ Büyüközer 2006: 15.

²⁰¹ Tırpan-Söğüt 2004: 87-100.

²⁰² Tırpan vd. 2012: 183-196; Büyüközer 2019: 198-199.

²⁰³ Büyüközer 2006: 14.

²⁰⁴ Büyüközer 2006: 14.

²⁰⁵ Büyüközer 2006: 18.

diziyle sınırlandırılıp, orta kısmı dışbükey formdadır²⁰⁶. Duvar arşitravlarının dış cephesindeki lotus-palmet örgüsü Rumscheid tarafından “A Tipi” olarak sınıflandırılmıştır²⁰⁷.

Tapınağın kazıları sırasında sadece sütun arşitravları üzerinde kabartmalı frizler olduğu düşünülmekteydi. Ancak 2000 yılından sonra yapılan çalışmalar esnasında duvar arşitravlarının üzerinde de kabartmalı frizler tespit edilmiştir²⁰⁸. Friz blokları 1912 yılında Mendel tarafından katalog haline getirilmiştir. Mendel’e göre frizlerin toplam uzunluğu 83,702 m’dir²⁰⁹.

Frizler üzerinde dört ana konu ele alınmıştır²¹⁰. Zeus’un doğumu ve yaşamının konu alındığı doğu frizde, Hekate ana tanrıça edasında betimlenmiştir. Hekate’nin bu sahnede “doğumun yardımcısı” anlamına gelen “kourotrophos” olarak tasvir edilmesi, tanrıçaya büyük bir ana tanrıça görevi yüklemiştir²¹¹. Batı frizde giganthomakhia; kuzeyde Amazon ve Yunanlılar arasındaki barış ve dostluk anı güneyde ise Karia’nın tanrılar toplantısı işlenmiştir²¹² (Levha 25 Resim 17).

Anta başlıklarının bir cephesinde alttan sırasıyla inci-payet dizisi, lesbos kymationu, ters lotus-palmet örgüsü ve yumurta dizisi işlenmiştir. Diğer cephede ise kaulis çanağından çıkan kaulis sapları sağa-sola doğru spiral şeklinde devam ettirilmiş, başlık abaküs ile sonlandırılmıştır.

Tapınağın alınlığı 11 bloktan oluşmaktadır. Blokların bitiş profili Geç Klasik Dönem mimarisinde yaygın olan inci-payet ve yumurta dizisinden oluşmaktadır (Levha 26 Şekil 22). Buna benzer özellik Labraunda Zeus ve Magnesia Artemis Tapınağı’nda da karşımıza çıkar. Ancak Artemis Tapınağı’nın bloklarında sadece yumurta dizisi işlenmiştir.

Tapınağın naos kısmında yapılan sondaj kazılarında bulunan terracotta figürünler ve erken dönem Rhodos sikkeleri (MÖ 4. yüzyıl.) yapının erken dönem

²⁰⁶ Büyükozer 2006: 24.

²⁰⁷ Rumscheid 1994: 133.

²⁰⁸ Tırpan-Söğüt 2002: 343; 2004: 87; Aslan 2006: 20-44.

²⁰⁹ Mendel 1912: 428 vd.

²¹⁰ Schober 1933: 1 vd.

²¹¹ Kraus 1960: 46.

²¹² Tırpan-Söğüt 2005: 33-34.

kullanımını kanıtlamaktadır²¹³. Yapının ilk evresinin küçük bir kült merkezi olduğu düşünülmektedir. Yapının duvarında yer alan ve senato kararını içeren yazıt, yapının MÖ 80 yılında da var olduğunu kanıtlar²¹⁴. Genellikle MÖ 125-90 arasında tarihlenen tapınağın Korinth başlıkları MÖ 1. yüzyıl özellikleri taşımaktadır²¹⁵.

Yapılan araştırmalar neticesinde naos ve pronaos ile peristhasisin farklı dönemlerde yapıldığı tezi savunulmaktadır. Tapınağın friz blokları üzerinde yapılan çalışmalarda araştırmacılar²¹⁶, kabartmaları MÖ 130'dan başlayıp Augustus Dönemi'ne kadar olan zaman aralığına tarihlemektedir²¹⁷. Arşitrav üzerinde yer alan antemion bezemelerinin bazılarının bitirilmemiş olduğu görülmektedir²¹⁸.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ERKEN İMPARATORLUK DÖNEMİ

²¹³ Tırpan-Söğüt 2005: 35.

²¹⁴ Bean 1987: 107.

²¹⁵ Tırpan vd. 2012: 186-187.

²¹⁶ Chamonard 1895: 235-262; Mendel 1912: 428-542; Schober 1933: 70-79; Simon 1993: 277-284; Webb 1996: 108-120; Baumeister 2007: 220-227; van Bremen 2010: 483-503.

²¹⁷ Büyüközer 2019: 201.

²¹⁸ Tırpan-Söğüt 2005: 36.

4.1. STRATONİKEİA AUGUSTUS TAPINAĞI

Kente hâkim olan tapınak, tiyatronun arkasındaki terasta, kuzey-güney yönlü olarak inşa edilmiştir. Tapınak terasının kuzey sınırını oluşturan istinat duvarı, tiyatronun güneyinde yer alan doğu-batı yönlü analemma duvarı olarak sınırlandırılmıştır²¹⁹ (Kat. No: 9, Levha 27 Şekil 23). Hippodomos planlı şehre uygun olarak inşa edilen tapındaki ilk kazılar 1983 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal tarafından yapılmıştır²²⁰.

Tiyatro ile tapınağın birlikte inşa edilmesi Roma İmparatorluk Dönem özelliğidir²²¹. Buna göre tiyatronun orchestra merkezinden alınan bir doğrultu, tapınağın simetri eksenini oluşturmaktadır. Tapınağın hem tiyatro ile birlikte inşa edilmesi hem de Helenistik Devir Anadolu tapınaklarının doğu-batı yönde inşa edilmesi bakımından bölgedeki diğer tapınlardan ayıran özelliktir.

Tapınağın; çatısı, taşıyıcı elemanları, cella duvarlarının ilk sırası ve altındaki toikhobat, stylobat blokları ve döşeme blokları beyaz mermerden yapılmıştır. Euthynteria dâhil tüm krepisler, ikinci basamak kotunda yerleştirilmiştir.

Arazinin güneye doğru kot farkı göstermesi; uzun cephelerde aynı düzlemin yakalanması amacıyla, euthynteria blok altlarının yassı taşlarla doldurulmasına neden olmuştur. Ayrıca yapının oturacağı alandaki toprak seviye edilerek zemin iyice sıkıştırılmıştır.

İyon düzenine sahip olan yapı üç basamaklı Dor krepise sahip olması bakımından Helenistik geleneğin devamı olarak düşünülmektedir. Pteroma ile pronaosun döşemeleri arasındaki kot farkı, pronaosun yüksek ve geniş bırakılmasına neden olmuştur. Ancak toikhobat ile pronaos aynı seviyededir. Pronaos bölümünün geniş bırakılma amacı, ön cephenin daha vurgulu gösterilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu gelenek Roma Dönemi'nde Etrüsk etkisinin devamı olarak görülmektedir²²².

Peripteral plana sahip olan ancak opisthodomosu olmayan tapınağın ölçüleri 6x9 sütun sayısı için uygundur (Levha 28 Şekil 24).

²¹⁹ Tırpan 1998: 5.

²²⁰ Tırpan 1998: 7.

²²¹ Ferrero 1990: 33.

²²² Tırpan 1998: 19.

Toplamda 4,42 m yüksekliğe sahip olan sütunlar üç tamburdan oluşmaktadır ve 24 yive sahiptir. Farklı ölçülere sahip olan tamburlar, üst bölümde torus profili ile sonlanmaktadır. Çalışmalar neticesinde tespit edilen İyon sütun başlıkları, stil kritiğine göre Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmektedir²²³. Sütun başlıklarındaki balteus kısmı, echinus tabanının daire formuna bağlı olarak şekillendirilmiştir. İnce bir profille betimlenen ve sivri uçlu kabukların içine yerleştirilen yumurta dizisi, birbirlerinden derin bir yivle ayrılmışlardır. Yumurta dizisi arasında olan kanatlı ve başlı oklar, echinus altı sınırına dek dayanır. Yivlerle sınırlandırılan oval kesitli bir profille başlayan yastık kısmından, balteus kısmına kadar uzanan pulvinus; düz, ince, uzun bir kamış yaprağının iki yanına işlenmiş akanthus yapraklarıyla dekore edilmiştir. Akanthus yaprak uçlarını sınırlayan gözler yuvarlak, yer yer kalp formunda ve kapalı olarak işlenmiştir (Levha 28 Resim 18).

Tapınak alanında yapılan çalışmalar sonucu 26 adet arşitrav bloğu bulunmuştur. Bulunan bu blokların toplam uzunluğu 39,21 m'dir. Aynı cins mermerden ve yekpare bloklardan yapılan arşitravin bazıları üç fasciadan oluşmaktadır. Fasciaların üzerinde inci payet, İyon kymationu ve lotus palmet dizisi yer alır. En üst kısım düz bir silme ile arşitravin dış cephe görüntüsü tamamlanmıştır. Arşitrav blokları üzerinde yer alan motif dizilerinin yükseklikleri her blokta eşittir (Levha 29 Resim 19). Arada kalan yumurta motiflerinin sivri uçları da iki aks arasındaki payet aksına uygundur. Her ne kadar stil ve motif farklılığı olsa da tapınağın tüm arşitravlarında belli bir aksialiteye uyulmuştur. Arşitravlarda tespit edilen farklı bezemeler değişik ustaların ellerinden çıktığının kanıtıdır.

Alanda tespit edilen diğer mimari bloklar da friz bloklarıdır. 27 adet bulunan friz bloklarının uzunluğu 27,06 m'dir²²⁴. Değişen friz yüksekliklerine bakıldığında bu oran ortalama 40 cm'dir. Friz bloğunun arşitrav üzerine oturan kısmı 48 cm iken üst kısmı 51-56 cm arasında değişiklik göstermektedir. Friz motiflerinin blok alt çizgisiyle bütünleştiğini ve onu tamamen figür içine dâhil ettiğini görmekteyiz. Üst kısımda figürler oval profille birleşmiştir. Motiflerin tamamında rahatlık söz konusudur. Böylelikle figürler rahatlıkla seçilebilmektedir. Dört cephedeki friz motiflerinin merkezinde kenger yaprağı olup, çanaktan çıkan kıvrık dal dizisi sağa sola dalga

²²³ Tırpan 1998: 27.

²²⁴ Tırpan 1998: 34.

şeklinde devam etmektedir²²⁵. Friz kuşağında bulunan ve akanthustan çıkıp boydan boya boynuz gibi uzayan ana dallar yivli olarak yapılmıştır. Ana dalın boynuz şeklinde ve boydan boya yivli işlenmesi Augustus Dönemi özelliğidir. Ayrıca yivli ana dalların yaprak ile sona ermesi ve burada yer alan demetlerdeki dil yapısı ve derin damarlar da Augustus Dönem özelliğidir²²⁶. Bu yivler Helenistik sertlikte olmayıp daha plastik yapıdadır. Helenistik Dönem rankelerinin stil özelliği olan inceden başlayıp kalınlaşma özelliğinin Augustus Dönemi'nde de görülmesi, Helenistik Dönem bezeme sanatının devam ettiğine yönelik kanıttır²²⁷. Köşelere gelen kısımlarda, palmet yaprağının üzerinde kuş figürü işlenmiştir. Bu özellik Augustus Dönemi'nde sevilerek kullanılmıştır²²⁸. Tapınağın frizlerinde Anadolu'nun genel geleneğinin etkili olduğu, rankelerin Helenistik Dönem Anadolu örneklerinden etkilenen tasarımda yapıldığı, az da olsa birkaç etkinin Batı kaynaklı olduğu söylenebilir²²⁹ (Levha 29 Resim 20).

Stratonikeia Augustus Tapınağı'nda bulunan rankelerdeki ana dallar Sagalassos Hieroon'unun ana dallarıyla benzerlik göstermektedir²³⁰. Hieroon'daki ana dallar stil özelliğine göre MÖ 1. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir²³¹.

Frizlerin üzerine gelen dış sırası kolay kırılabilirdiğinden sağlam olarak ele geçmemiştir. Dış sırasının bittiği alan ince yonu, geisonun oturduğu diğer kısım ise kaba yonu olarak işlenmiştir (Levha 30 Resim 21a-b). Dış sırasının yüksek ve plastik işlenişi Helenistik devir özelliğidir. Daha geç örneklerde dış sırası; plastik özelliğini kaybederek küçülür, bağımsız olmaktan çıkıp geison veya friz bloğuna eklenti olarak inşa edilir.

Sima üzerinde bulunan aslan başlı çörtlenler birbirlerinden ortalı 70 cm uzaklıkta yerleştirilmişlerdir. Açık-kapalı olarak işlenen çörtlenlerin açık alanlarının arkasında, çatı kiremitlerinden gelen suların toplandığı oluklar mevcuttur. Ayrıca sima bloklarının üst yüzeyinde, çörtlen oluklarının arkasında oyuklar yer almaktadır. İç kısma doğru eğim verilen bu oyuklar, çatı merteği yuvalarıdır. Bu da çatının ahşap olduğunu göstermektedir.

²²⁵ Mert 1999: 67.

²²⁶ Erön 2007: 14.

²²⁷ Gündüzalp 1984: 37; Tırpan 1998: 62.

²²⁸ Can 2005: 49.

²²⁹ Mert 1999: 73.

²³⁰ Can 2005: 48.

²³¹ Young 2003: 180.

Genel olarak bakıldığında Helenistik Dönem özelliklerinin görüldüğü Stratonikeia Augustus Tapınağı; yapı motiflerinin yalın ve sade oluşu, bezeme stil özelliklerinin daha geç dönem özellikleri göstermesi açısından Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmektedir²³².

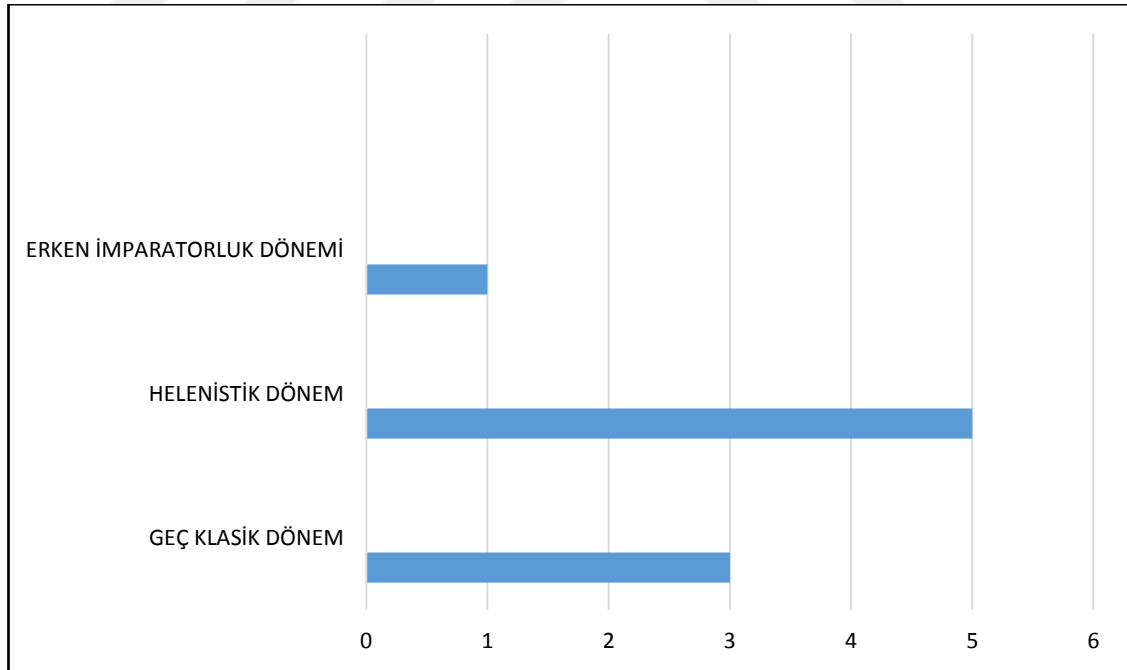

SONUÇ

²³² Erön 2007: 75.

MÖ 4. yüzyıldan itibaren Karia ve İonia bölgelerinde geniş programlı ve önemli yapıların inşasının başladığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de Karia Bölgesi'nde Hekatomnid Sülalesi'nin yönetimidir. Bu dönemde yarım kalan yapıların inşalarına devam edilmiş, yeni yapı projeleri başlatılmıştır.

Geç Klasik Dönem'den itibaren sayılması gereken en önemli yapılar arasında Labraunda Zeus, Priene Athena ve Magnesia Artemis Tapınağı gelmektedir. Klasik Dönem etkisinin Helenistik Dönem' de devam etmesi, Erken Helenistik evre yapılarında dönemin kendine has özelliğini belirleme konusunda sorunlara yol açmıştır. Yüksek Helenistik evreden itibaren görülmeye başlanan yenilik ve gelişmeler Augustus Dönemi'nde de kullanılmıştır. Geç Klasik Dönem'den Augustus Dönemi'ne kadar olan tapınakların mimari gelişimi incelenirken, Geç Klasik Dönem'den 3, Helenistik Dönem'den 5, Erken İmparatorluk (Augustus Dönemi) Dönemi'nden ise 1 tapınak ele alınmıştır. Kronolojik olarak incelediğimizde Geç Klasik Dönem'e ait Labraunda Zeus Tapınağı başta gelmektedir (Grafik 1, Tablo 1).

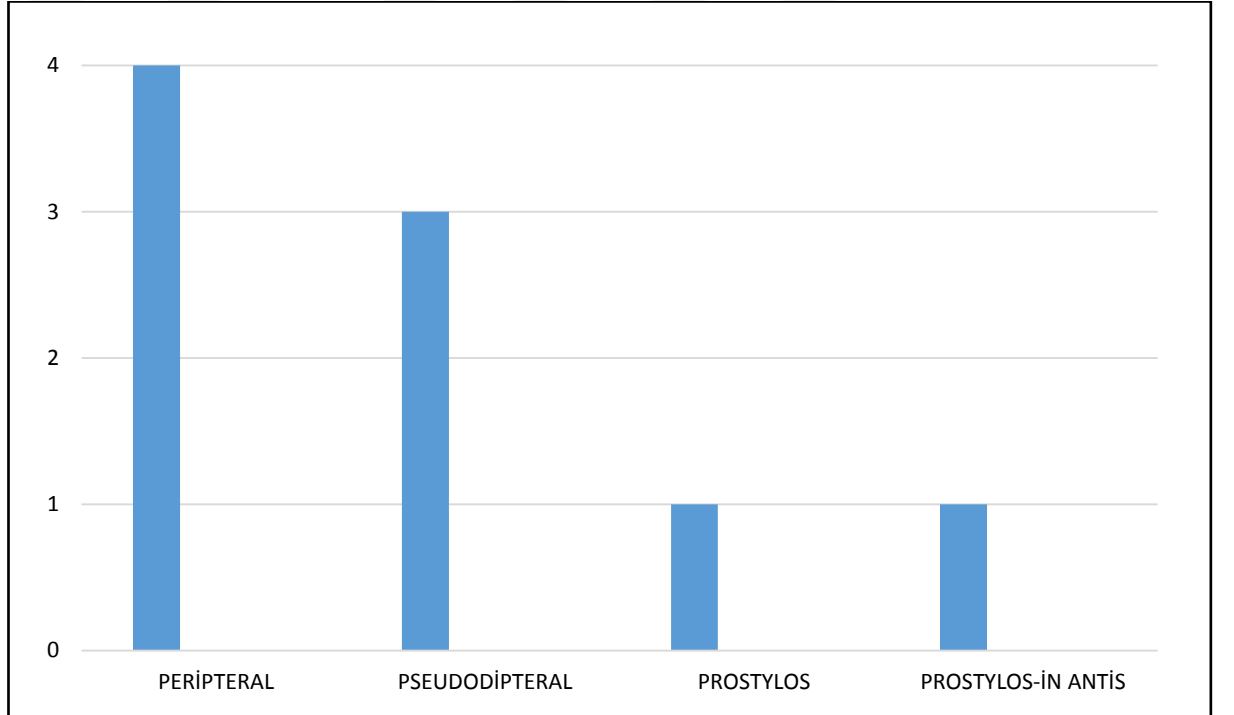
Grafik 1: Tapınakların Dönemlere Göre Dağılımı

TAPINAK	STYLOBAT ÖLÇÜLERİ	DÜZEN-PLAN	TARİH
LABRAUNDA ZEUS TAPINAĞI	13,87x18,71 m	6x8-PERİPTERAL	MÖ.355- 330
PRIENE ATHENA TAPINAĞI	19,47x37,20 m	6x11-PERİPTERAL	MÖ.350- 325
ALABANDA ZEUS TAPINAĞI	15,18x27,70 m	6x11-PERİPTERAL	MÖ.340- 300
PRIENE ASKLEPIOS TAPINAĞI	-	PROSTYLOS	MÖ.290- 250
MAGNESİA ARTEMİS TAPINAĞI	41x67,5 m	8x15 PSEUDODİPTEROS	MÖ.221- 180
MAGNESİA ZEUS TAPINAĞI	7,38x15,82 m	PROSTYLOS-İN ANTİS	MÖ.210- 190

Tablo 1: Tapınakların Plansal Karşılaştırmalı Tablosu

ALABANDA APOLLON TAPINAĞI	22,02x34,25 m	8x13 PSEUDODİPTEROS	MÖ.150- 100
LAGİNA HEKATE TAPINAĞI	21,30x28,00 m	8x11 PSEUDODİPTEROS	MÖ.125- 90
STRATONİKEİA AUGUSTUS TAPINAĞI	12,45x18,70 m	6x9 PERİPTERAL	MÖ.30-14

Çalışma kapsamında Karia’da iki, İonia’da dört antik kentte toplam dokuz tapınak ele alınmıştır. Yapılardan Labraunda Zeus, Priene Athena, Alabanda Zeus ve Stratonikeia Augustus tapınakları peripteral; Magnesia Artemis, Alabanda Apollon ve Lagina Hekate tapınakları da pseudodipteral plandadır. Bu plan tiplerinden farklı olarak Priene Asklepios prostylos iken Magnesia Zeus tapınağı prostylos-in antis planlıdır (Grafik 2).

Grafik 2: Tapınakların Plansal Dağılımı

Labraunda Zeus Tapınağı’nın mimarının Priene Athena Tapınağı’nı inşa eden, Geç Klasik Dönem mimarı Pytheos’un eserinin olduğu düşünülmektedir. Her iki tapınak da genel olarak MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Bu yüzden tapınakların genel mimari özellikleri yerine mimari bezeklerin stil gelişimi kesin tarihleme konusunda devreye girmektedir. Labraunda Zeus Tapınağı’nın arşitrav

üzerinde bulunan İon kymationundaki yumurtaların tabana doğru sivrilmesi, çanakların incelip keskinleşmesi ve yumurtaların çanaktan ayrılmaya başlamasıyla daha erken dönem özelliği yansıtmaktadır. Priene Athena Tapınağı' nın sütun başlığı ve arşitrav üstü İyon kymationlarında ise yumurtaların tamamen çanaklardan ayrıldığını, mızrak ucu ve kabuk sırtının daha da keskinleştiğini, sertlik ve diriliğin üst düzeyde olduğunu görmekteyiz. Bu özelliğiyle Athena Tapınağı bezeklerinin Helenistik Dönem stiline öncüsü olduğunu savunabiliriz. Bu karşılaştırma ile elde ettiğimiz sonuç, Pytheos'un önce Labraunda Zeus Tapınağı'nı daha sonra da Priene Athena Tapınağını yaptığı yönündedir.

Geç Klasik evreye ait bir diğer yapı da Karia mimarisinin has özelliklerine sahip olan Alabanda Zeus Khrysaoreus Tapınağı'dır. Dönem özelliği olarak opisthodomossuz cella ve derin pronaos sahiptir. Derin pronaos geleneği Helenistik Dönem tapınaklarında da etkisini göstermiştir. Anadolu'da eskiye dayanan bir geleneği gösteren yapıda, Arkaik Dönem özelliği olarak sıkıştırılmış zemin ve ahşap alışkanlığı tespit edilmiştir. Mimarı hakkında net bilgi olmasa da Pytheos tarafından desteklenen ya da onun teorilerini uygulayan bir mimar olduğu düşünülmektedir.

Helenistik Dönem mimari açıdan Arkaik, Klasik ve Roma Dönemi arasında en çok araştırma ve yayın yapılan dönemdir. Bunun sebebi olarak hem dönemin mimari konuda zirve yapması hem de bu dönemdeki eserlerin ortak bir kronolojiye girmemesi sayılabilir. Çalışmalar neticesinde Helenistik mimarlık adına ortaya koyulan tek ortak görüş Hermogenes'tir.

Helenistik Dönem' in en büyük dördüncü tapınağı olan Magnesia Artemis Tapınağı'nın mimarı Hermogenes'tir. Mimar bu eserinde önceki dönemlerin gelenekleri ile kendisinin ortaya koyduğu kuralları birleştirmiştir. Bu gelişmelerin en başında pseudodipteros plan gelmektedir. Mimar, geliştirdiği bu uygulama ile hem zamandan hem işçilikten tasarruf sağlarken aynı zamanda tapınağın görselliğindeki zarafeti artırarak pteromadaki derinleşme ile alanın işlevselliğini artırmıştır. Klasik Dönem' den başlayan opisthodomos ve derin pronaos eğilimi bu yapıda da görülmektedir. Mimarın uygulamaları arasında Attika-İon tipi kaide kullanılması, friz yer alması ve sütun başlıklarındaki uygulamalar yer almaktadır. Eustylos stiline en iyi uygulayıcısı olan mimar, birçok teori koyduğu Artemision'da systylos uygulamasını kullanmıştır.

Magnesia’da Helenistik Dönem’e ait başka bir tapınak da Zeus Sosipolis Tapınağı’dır. MÖ 210-190 tarihlerinde, İon düzeninde olan inşa edilen tapınak önde prostylos, arkada in antis planlıdır. Böylece ilk kez bir tapınakta iki farklı planın uygulandığı görülmüştür. Eustylos ilkesinin en güzel biçimde uygulanması, sütun yüksekliğinin alt çapının ideal oranda olması, friz yerinin hazırlanması, alınlık yapısı, sütun başlıkları ve kymationlar gibi özellikleriyle tapınak Hermogenes’ e atfedilse de bu konu hakkında şüpheler devam etmektedir. Şüphelerden ilkini eustylos uygulaması oluşturmaktadır. İon mimarisinde zirve yaptığı Artemision’da systylos kullanılırken, Zeus Tapınağı’nda eustylos kullanılması farklardan biridir. Artemision’da sütun kaidelerinin Attik-İon, Zeus Tapınağı’nda Anadolu-İon oluşu ikinci farklılıktır. Hermogenes pseudodipteros plan neticesinde Artemision’da mimari bezemeler üzerinde ışık-gölge oyununu amaçlasa da Zeus Tapınağı’nın mimari bezemelerinde bunu görememekteyiz. Mimarın, bezeklerdeki bir diğer özelliği de lotus-palmetlerin yüksek kabartma şeklinde işlenip, hatların keskin ve motiflerin zeminle zıtlık oluşturmasıdır. Mimarın kendine has bu özelliği yine kendi eserleri olan Magnesia Artemis ve Teos Dionysos Tapınağı’nda görülmektedir. Bu mimari gelişimin Zeus Tapınağı’nda olmaması şüphelerin haklı olduğu yönündedir.

Priene Athena Tapınağı’nın kopyası olarak inşa edilen Asklepios Tapınağı, Helenistik Dönem tapınaklarından. MÖ 290-250 arasına tarihlendirilen tapınak, ön cephesi dört sütunlu, prostylos planda yapılmıştır. Derin pronaos ve frizsiz entablatur özellikleriyle Athena Tapınağı’na benzese de opisthodomossuz cella yönünden Athena Tapınağı’ndan ayrılmaktadır. Benzer bir özellik olarak da doğu cephedeki tüm ayrıntılar olduğunu belirtmek gerekir. Böylece Asklepios Tapınağı yapılırken Athena Tapınağı’nın model alındığı muhtemeldir.

Karia mimarisi has özelliklerini yansıtan ve Helenistik Dönem’e tarihlendirilen diğer tapınak ise Lagina Hekate Tapınağı’dır. İlk evresi MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilse de burada bir kült alanı olması dışında bilgi yoktur. MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenen ikinci evrede; derin pronaos ve opisthodomossuz cella bakımından Priene Asklepios Tapınağı’na, Anadolu-İon sütun kaideleri yönünden ise Magnesia Zeus Tapınağı’na benzemektedir. Tapınak, Geç Helenistik evrede pseudodipteros plana dönüştürülmüştür. Attika-İyon sütun kaidelerinin kullanılması, yapının Priene Athena ve Magnesia Artemis Tapınağı ile benzer kılınmaktadır. Hekate Tapınağı’nda Korint düzeni

kullanılması şu ana kadar ele alınan tapınaklardan ayrı tutmaktadır. Aynı zamanda bu düzende friz yer alması bakımından bir ilki oluşturmıştır. Bu farklılıklar yapının uzun bir inşa sürecinden geçtiğini, farklı atölye ve tekniklerin kullanıldığını kanıtlar niteliktedir. Bu süreç teknik ve stilistik farklılıklara da neden olmuştur.

Çalışma kapsamındaki en geç örnek MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Stratonikeia Augustus Tapınağı'dır. Kentin, Priene gibi ızgara tipi plana bağlı olarak yapılaşması, kamusal alanların ve tapınağın belli bir orana göre inşasına neden olmuştur. Kent bu açıdan Helenistik özellik gösterse de tiyatro ile tapınağın birlikte yapılması Roma İmparatorluk Dönem özelliğidir. Anadolu'daki Helenistik Dönem tapınakları doğu-batı yönde inşa edilmesine rağmen Augustus Tapınağı kuzey-güney yönlüdür. Yön kapsamında farklı olan başka bir yapı da kuzeybatı-güneydoğu yönünde inşa edilen Lagina Hekate Tapınağı'dır. Üç basamaklı Dor krepise sahip olan tapınak, Priene Athena Polias ile benzerlik göstermektedir. İyon düzeninde olan yapı bu bakımdan Helenistik geleneğin devamı olmalıdır. 6x9 sütunlu peripteral düzen, Labraunda Zeus ile benzerdir. İki sütun arasındaki mesafe "eustylos" uygulamasına denk geldiği için Zeus Sosipolis Tapınağı ile aynıdır. Eustylos uygulamasının Korint düzenli tapınaklarda daha sık kullanılması, aklımıza Lagina Hekate Tapınağı'nı getirmektedir.

Pytheos'un uyguladığı ½ lik naos-pronaos oranı Helenistik Dönem' de gittikçe küçülür. Bu gelenek Augustus Tapınağı'nda 1/42 oranla karşımıza çıkmaktadır. Böylece cellanın kare forma dönüşmesi gelenek haline getirilmiştir.

Başlıklarda yer alan volütler arasındaki yumurta dizisinin pulvinus altında devam ettirilmesi Helenistik gelenektir. Ancak yumurta dizilerinde yer alan profillerin ok ucu şeklindeki uç kısımları Augustus Dönem özelliğidir. Balteustaki defneyaprağı Helenistik Dönem' de başlayan bir stil olarak devam etmiştir. Ayrıca Helenistik antemionlardaki yumuşak hatların yerine keskin ve derin hatların alması geç döneme tarihlendirilmektedir. Bir diğer Helenistik özellik olarak da dış sıralarının yüksek ve plastik işlenişidir. Anta başlıklarında bulunan Lesbos kymationu, antemion ve İon kymation sıralaması "Pytheos şeması" olarak Priene Athena, Alabanda Apollon, Magnesia Artemis ve Lagina Hekate Tapınağı'nda da görülmektedir. Frizlerdeki

rankelerin inceden başlayıp kalınlaşması, örtü yapraklarının kısalığı ve hatların yumuşaklaşması Geç Helenistik stil özelliğidir.

Yukarıda ele aldığımız karşılaştırma neticesinde tapınaklar genel mimari özellikleriyle değerlendirilmiştir. Karşılaştırma sonucu tapınaklar plan ve mimari bezek özellikleriyle ele alınarak, amaçlarımızdan biri olan Geç Klasik- Erken İmparatorluk arasındaki etkileşim açıklanmaya çalışıldı. Böylelikle mimarların bir önceki dönemden etkilenecek hem kendine has teorileriyle hem de dönemin kendine has özellikleriyle eserlerini verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın amaçlarından biri de mimarları karşılaştırarak, bölgelerde mimari bir okulun ya da ekolün olup olmadığının cevabını aramaktır. Bundan dolayı Helenistik Dönem' in en önemli mimarı olan Hermogenes'ten ve eserlerinden örnek vermemiz gerekir.

Helenistik Dönem'de adını en çok duyuran ve çalışmalarıyla sonraki dönemlere örnek olan Hermogenes'in mimariye kattığı yenilikler ve gelişmeler tartışma konusudur. Bunda da en büyük sebep Vitruvius'un mimar hakkında ayrıntılı bilgi vermemesidir. Bu sebepten dolayı mimarideki bazı gelişmeler Hermogenes ile özdeşleşmiştir. Skenographia, pseudodipteros plan, friz, Attik sütun kaideleri, sütun başlıkları, eustylos uygulaması, merkezi sütun aralığı ve üst yapı gelişimleri mimara atfedilen özelliklerdir.

Uygulamaların en başında gelen pseudodipteros plan özelliği, teorik olarak başka bir sütun sırasını barındırabilen derin sütunlu olmasıdır. Ancak yeniden inşa edilen iyonik Metapontium ve Dor düzenli Celinus G Tapınağı bu özelliği yansıtmaktadır. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen devasa yapıda pteroma o kadar geniştir ki ikinci bir sütun sırası daha eklenebilir. Ayrıca MÖ 300'lerde tasarlanan Sardes Artemis ve bundan kısa bir süre sonra inşa edilen Messa Aphrodite, Hermogenes'ten önce yapılmıştır. Dahası bu yapıların Arkaik evrelerinin de olması pseudodipterosun daha önce uygulandığını kanıtlamaktadır. Kısacası pseudodipterosun Hermogenes'e atfedilmesi; Vitruvius'un, Hermogenes'in yazdıklarından etkilenecek kaleme almış olmasına bağlanabilir. Ancak Hermogenes'in Helenistik Dönem'de bu tür yapıların daha fazla yayılması için öncülük yaptığı söylenebilir.

Hoepfner; Vitruvius'un, Helenistik tapınak şekli olan pseudodipteros düzeninin dipterosa yakın olmayan bir uygulama olduğunu, gerçek bir dipterosun MÖ 6. yüzyıldan kalma devasa tapınaklar olduğunu aktarır. Bu düşünceye göre, Helenistik pseudodipterosun dipterosa göre daha farklı bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır. Hermogenes ve diğer mimarlar için önemli olan geniş pteroma olmalıydı. Böylelikle pseudodipteros plandaki derin pteroma bize derin pteromalı bir monopteros tanımı yapmamıza neden olmaktadır.

Hermogenes'e atfedilen uygulamalardan biri de eustylostur. Mimar bu uygulama ile kendi eserlerini formüle etmiştir. Bu uygulamayı Hermogenes'ten önceki dönemlerle kıyasladığımızda, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Ephesos Artemis Tapınağı'nın ikinci evresi karşımıza çıkmaktadır. Arkaik İyon mimarisinin bir özelliği olarak, Ephesos Artemis Tapınağı'nda eustylos uygulamasının varlığından söz edebiliriz. Böylece eustylos uygulamasını Hermogenes'e atfetmek yerine, bu biçimin en iyi uygulayıcısının Hermogenes olduğu savı ortaya konulabilir.

Pytheos'un Priene Athena Tapınağı'nda, Hermogenes' in ise konumuz dışında kalan Teos Dionysos Tapınağı'nda uyguladığı Dor ayağı sistemi benzerlik göstermektedir. Priene'deki tapınağın boyunduruğu 12 ayak iken Teos'ta 10 Dor ayağıdır. Bu da Dor ayağının Helenistik Dönem'de Anadolu'da yaygın olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak burada her iki mimar arasında olan bir farklılık söz konusudur. Bu da Pytheos tarafından kullanılan 6x6 feet'lik şemayı Hermogenes'in uygulamamasıdır.

Friz uygulamasının da her ne kadar Hermogenes'e ait uygulama olduğu düşünülse de İyon tapınak mimarisinde ilk olarak Messa Aphrodite Tapınağı'nda kullanılmıştır. Düzenli bir mimari uygulama olarak kullanılmaya başlanılan friz, MÖ 4. yüzyıl sonu-MÖ 3. yüzyıl başlarına tarihlenen Pergamon Demeter, Kos Asklepion B ve MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğine ait Miletos Dionysos tapınaklarında görülür. Buradan anlaşılabileceği üzere Hermogenes bu stilin bulucusu değil düzenli bir biçimde en iyi uygulayıcısıdır.

Sütun başlıkları ve sütun kaidelerinin biçimsel uygulama konusu da Hermogenes'in kendi türettiği teknikler değildir. Hermogenes'in sütun başlıklarında uyguladığı teknik ve ölçüler Pytheos ile aynıdır. Her ikisi de kıvrım derinliği ve

genişliği konusunda aynı oranı uygulamıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Hermogenes yeni bir modelleme yapmamış, olan tasarımı yinelemiştir. Lykia Bۆlgesi’nde yer alan mezar anıtlarında ve MÖ 3. yۆzyılın ilk yarısına tarihlenen Belevi Mezar Anıtı sۆtun kaideleri ise Attik sۆtun kaidesi tasarımının öncۆ örnekleridir.

Dۆnemin mimari eser ve tekniklerini çok iyi bilen Hermogenes, kendi inşa ettiği tapınaklarda bu başlıkları harmanlayarak gelişmesinde önemli adım atmıştır. Bu da mimarın hem iyi bir gözlemci hem de iyi bir uygulayıcı olduğunu göstermektedir. Genel olarak buradan çıkarılan sonuç, Hermogenes’ in kendi yenilikleriyle değil, daha önceden var olan uygulamaların yeniden uyarlanması ile ilgilidir. Mimar, kendinden önce olan uygulamaları benimseyerek bunları kendi yapı faaliyetlerinde ağdaş mimarlık teorisinde birleştirmiştir. Hermogenes’ in mimarisini karakterize etmek gerekirse Arkaik Dۆnem’ den başlayan zaman dilimini incelemek gerekir. Ancak mimarın, Arkaizmi birebir kopyalamaya değil, efektleri ve görünüşleri taklit etme özelliğini ortaya koymaktadır. Bu da teorik olarak geçmişe dönen bir mimari bilgiye sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Helenistik Dۆnem’in en iyi mimarı olan Hermogenes’in kaynağının Pytheos olduğu düşüncesi, her iki mimarı da karşılaştırmamıza neden olmuştur.

Hermogenes’in eseri olan Teos Dionysos Tapınağı’nın Priene Athena Tapınağı’ndan asırlar sonra benzer özellikler taşıması, mimarın kaynağının Pytheos olduğunu kanıtlar niteliktedir. Her iki mimar da Attik özellikler kullanarak tapınaklara opisthodomos eklemiş, Attik-İyon sۆtun kaide tipini kullanmışlardır. Aynı zamanda tapınağın oturacağı düzlemi kare sistemine göre tasarlayarak, eksenler kuralını uygulamışlardır. Ancak Hermogenes bu sistemi daha da geliştirerek Pytheos’ un önüne geçmiştir. Her iki mimar da Dor düzeninden kaçınarak İon düzenini kullanıp, 24 yivli sۆtun anlayışını benimsemişlerdir. Sۆtun başlıklarında ise stilistik değişiklikler haricinde genel olarak biçem aynıdır. Bu karşılaştırmadan yola çıkarak Hermogenes’ in Pytheos’ un etkisinde kaldığı, onun uyguladığı mimari anlayışla eserlerini verdiği ortaya çıkmaktadır. Ancak mimar bunu uygularken sadece gözlemle kalmayıp aynı zamanda mimari eğitim konusunda da kendini geliştirmiş ve sonraki dönemlere örnek olmuştur.

MÖ 3. yۆzyıldan MÖ 2. yۆzyıla kadar olan süreçte inşa edilen tapınaklar Roma mimarisinde en büyük etkiyi yaratmıştır. Bunda da en büyük katkı Helenistik Dۆnem’in

nl mimarı Hermogenes’e aittir. Zira Hermogenes mimarisinin Roma mimarisine köprü oluşturduğu savı geçerliliğini sürdürmektedir. Roma mimarisinde Hermogenes tekniklerinin devam etmesi, Romalı mimarların Hermogenes’ in uygulamalarını ve kitaplarını incelediği anlamına gelmektedir. Buna kanıt olarak da P. Gros’ un, Augustus mimarisinde dar stnlu pseudodipteros uygulamasının kullanıldığına dair aktarımı verilebilir.

Mimarının, dönemler arasında bir teori olduğunu düşünürsek, bu teorinin bir sonraki döneme aktarılması için bir kaynak ya da okul olması gerekir. Hermogenes’in kaynağı Pytheos olduğuna göre, bir de bu teoriyi uygulaması açısından okul gereklidir. Mimarın, eserini ortaya koyarken tüm benzer yönleriyle ele alması, mimari bir okulun olduğunu gösterir niteliktedir.

M. şahin’in kitabında belirttiği gibi, M 4. yüzyıldan itibaren sıkı ölçülere sahip olan tapınaklardaki benzer mimari uygulamaların Augustus Dönemi’ne kadar aralıksız devam etmesi mimari okulun göstergesidir. Bu okula bir kanıt olarak da Priene Athena ve Teos Dionysos tapınaklarındaki yazıtların benzerliği de verilebilir. Bu benzerlikten yola çıkarak Hermogenes’in Prieneli olduğunu düşünürsek, mimar bu kentte hem Athena Tapınağı’nı incelemiş hem de mimari bir okul aracılığıyla öğrenimlerini geliştirerek kendi teorisini geliştirmiş olmalıdır. Geliştirdiği bu teorileri eserlerinde uygulayan Hermogenes sadece uygulamalarıyla değil aynı zamanda eğitimini aldığı okula yazılı kaynaklar da bırakmış olmalıdır. Zira Romalı mimarların, eserlerini ortaya koyarken, Hermogenes ve öncesi mimari uygulamaları sadece bakarak inşa etmesi olanaksızdır. Bu sebeple mimari faaliyetlerin gelişerek devam edebiliyor olması mimari bir okul olduğunu kanıtlamaktadır.

Karia’da Hekatomnid Hanedanlığı, antik mimarlık tarihinde özel bir yere sahip olmuştur. Pek çok imar faaliyetinin oluşturulması ve karakteristik uygulamaların ön plana çıkması Hekatomnidler önderliğinde meydana gelmiştir. Batı Anadolu’da tekrar büyük ölçekli yapıların inşa edilmesi, M 4. yüzyılda ortaya çıkan “İonia Rönesansı” ile ilişkilidir. Bu gelişmeyle birlikte Arkaik İon mimarisi yeniden canlanmış, kabul görülen mimari teknik ve unsurlarda değişiklikler grlmştir. Bu değişimler sadece Karia coğrafiyasında uygulanmakla kalmamış, komşu bölge olan İonia Bölgesi’ni de etkisi altına almıştır.

Karia Bölgesi'nde bulunan ve Geç Klasik Dönem tapınağı olan Labraunda Zeus Tapınağı'na başlayan mimari süreç yine aynı dönem yapısı olan Priene Athena Polias Tapınağı'nda devam etmiştir. Pytheos ve Satyros gibi mimarların başlattığı bu süreç, Helenistik Dönem'de Hermogenes'in kaynağını oluşturmuştur. Hermogenes, eğitimi aldığı mimari teknik ve unsurları geliştirerek Romalı mimarların dahi yararlandığı teknik ve stilistik özellikleri zirve noktaya ulaştırmıştır.

Sonuç olarak; MÖ 4. yüzyılda Hekatomnid yönetimi zamanında yeniden doğan tapınak imar programları Karia mimarları tarafından canlandırılmış, Helenistik Dönem'de Hermogenes tarafından geliştirilerek antik dönem tapınak mimarisini zirve noktaya ulaştırmıştır. Bölgedeki mimari okul sayesinde Hekatomnid Dönemi tapınak mimarisi, geliştirilerek Roma dünyasına dek sürdürülmüştür.

KATALOG

KAT. NO 1 : Labraunda Zeus Tapınağı

PLAN TİPİ : Peripteros

DÜZEN : İyon Düzeni

MALZEME : Gnays-mermer

TANIM : Tapınak, sınırları içinde bulunduğu terasın batı kısmında yer almaktadır. Doğu- batı yönlü olan tapınağın ön cephesi doğuya bakar.

6 x 8 sütunlu olan tapınağın stylobat ölçüleri 13,87 x 18,71 metre olarak ölçülmüştür. Pronaos, naos ve opisthodomostan oluşan cella, üç krepisli stylobat üzerinde yer almaktadır. Zemin mermer levhalarla kaplıdır.

Yapının sütun sayısı bakımından farklılık göstermesinin nedeni, templum in antis planlı Klasik Dönem evresinin olmasıdır. 8,04 x 11,28

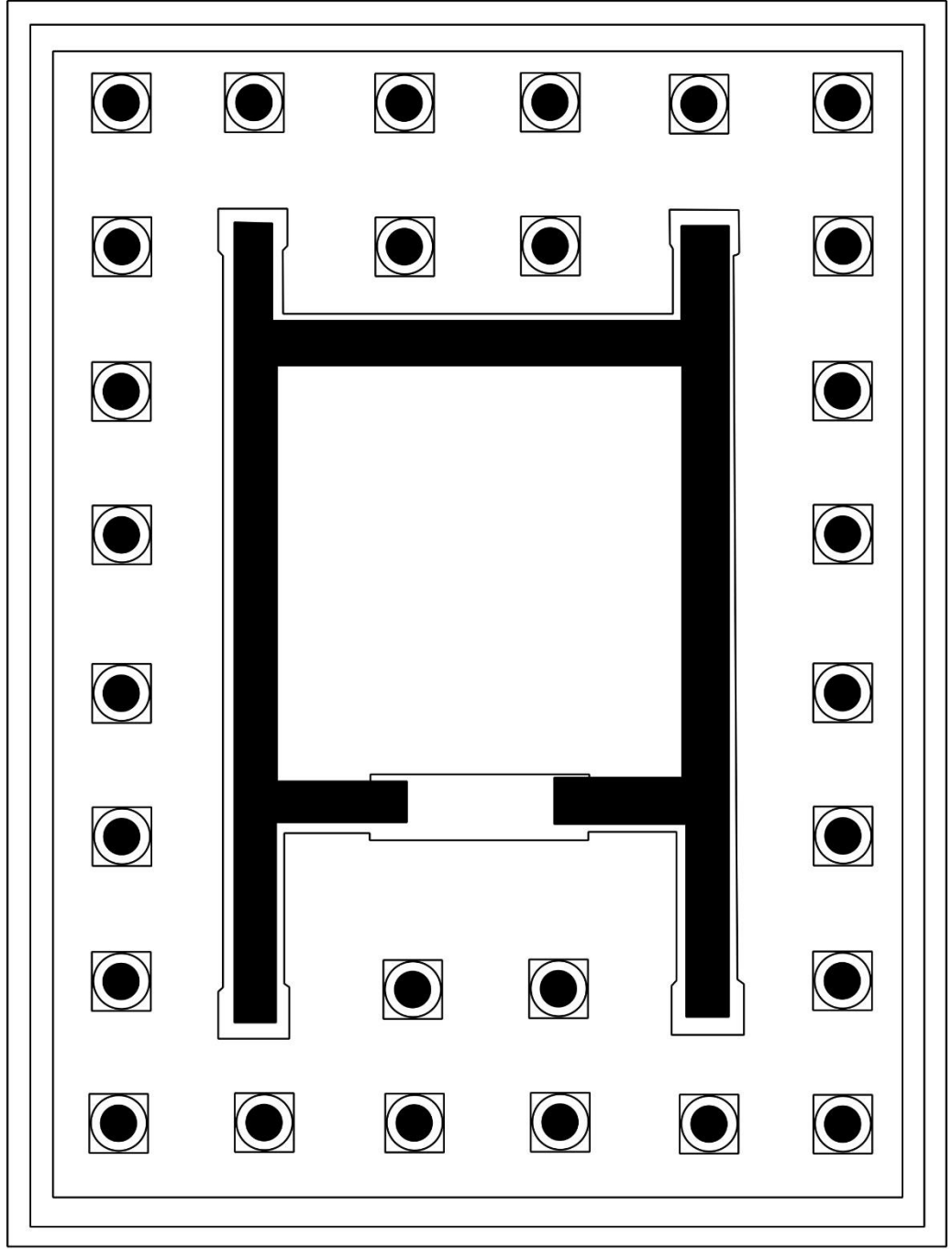
ölçülerinde olan erken evrenin ölçülerine bakıldığında, bu değerler şimdiki tapınağın cella ve pronaos ölçülerinin toplamına denk gelmektedir.

Tapınak, MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen ikinci evresinde opisthodomos eklenerek etrafı sütunlarla çevrili bir peripteros plana dönüştürülmüştür.

Yapının sütun yüksekliği 6,42 metre olarak hesaplanmıştır. Ayrıca tapınağın arka tarafında, yerel gnaystan inşa edilen cella duvarı üzerindeki mermer bloklarda tapınağın üst yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Yazıta göre, arşitravın üzerinde bir dentil bloğu ve bir geison yer alıyordu.

LİTERATÜR: Westholm 1963:90-92,105-106; Hellström-Thieme 1979:5-26. Hellstöm-Thieme 1982:42; Hellström 1988:70-74. Hellström 2007:111-117.

DÖNEM : Geç Klasik Dönem (MÖ 355-330)

0 10 m

PLAN 1: LABRAUNDA ZEUS TAPINAĞI

(Şahin 2002:125, çiz.17)

KAT. NO 2 : Priene Athana Polias Tapınağı

PLAN TİPİ : Peripteral

DÜZEN : İyon Düzeni

MALZEME : Mermer

TANIM : Tapınak, kentin yüksek terasında bulunmaktadır ve en eski yapılardan biridir.

Cella; pronaos, naos ve opisthodomos bölümlerinden oluşmaktadır. Derin pronaosu ile tipik bir İyon mimari özelliği taşımaktadır.

Tapınağın mimari olan Pytheos, opisthodomosu Dor tarzından almış ve planını uygulamıştır. Böylece bu özellik daha sonraki tapınaklar için model olmuştur. Yapıdaki bu uygulama ile aynı zamanda, Dor ve İyon mimari tarzlarının birleşimi olan farklı bir mimari örnek ortaya çıkmıştır.

Pronaos ve opisthodomos bölümleri distyle in antis şeklinde inşa edilmiştir.

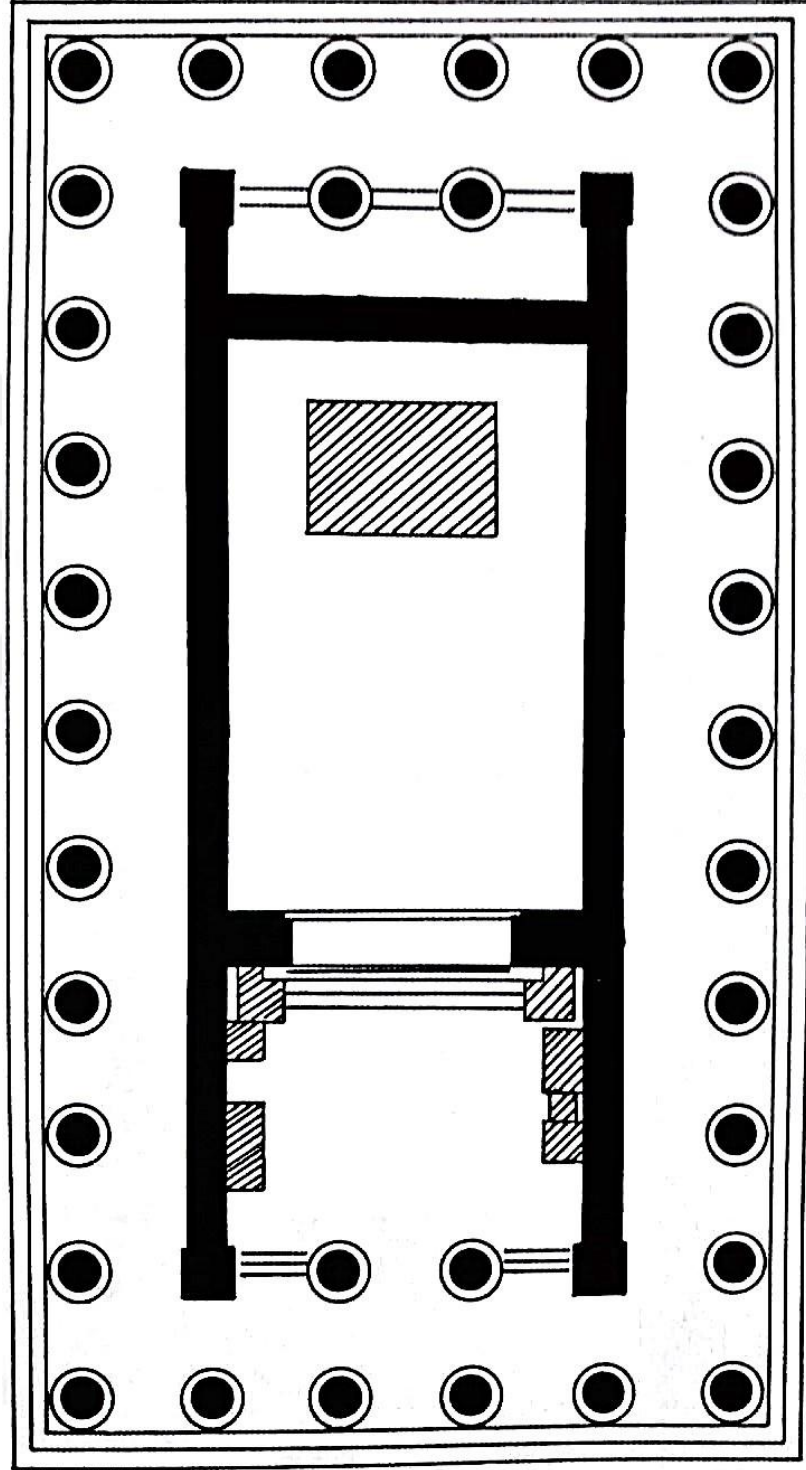
6 x 11 sütunlu tapınak, 37,17 x 19,53 metre stylobat ölçülerine sahiptir. Stylobat üç basamaklı krepisden oluşmaktadır.

Sütunlar İyon özelliği olarak 24 yivlidir ve üç basamaklı kaide üzerinde yer almaktadırlar. Farklı bir tipe sahip olan kaide bir plinthos bir spira bir torustan oluşmaktadır. Bu tip kaideler genellikle Dor tapınaklarına uymaktadır.

Yapınının üst yapısında üç fascialı arşitrav, inci dizisi, İyon kymationu, dış sırası, inci dizisi ve yine İyon kymationu ve düz biçimli kornişten oluşan geison bulunmaktadır. En üstte ise aslan başlı çörtenler ve floral bezemeli sima yer almaktadır.

LİTERATÜR: Vitr I. I. 12; Wiegand-Schrader 1904:82; Gaertringen 1906: xi; Cook 1962:183; Kleiner 1962:1193; Schede 1964:25-47; Bauer 1968:212; Coulton 1977:25; Wiener-Koenigs 1980:132; Carter 1983:31; Koenigs 1983:134-176; Gruben 1986:379; Martin 1987:193-194; Hoepfner-Schwandner 1994:203,310-312; Koenigs 1999:145; Şahin 2002:38-40.

DÖNEM : Geç Klasik Dönem (MÖ 350-325)

PLAN 2: PRIENE ATHENA POLİAS TAPINAĞI

(Şahin 2002:111, çiz.3)

KAT. NO 3 : Alabanda Zeus Khyrsaoreus Tapınağı

PLAN TİPİ : Peripteral

DÜZEN : Dor Düzenli

MALZEME : Yerel Gnays Taşı

TANIM : Tapınağın kalıntıları ilk kez 1904 yılında Halil Edhem Bey tarafından bulunmuştur.

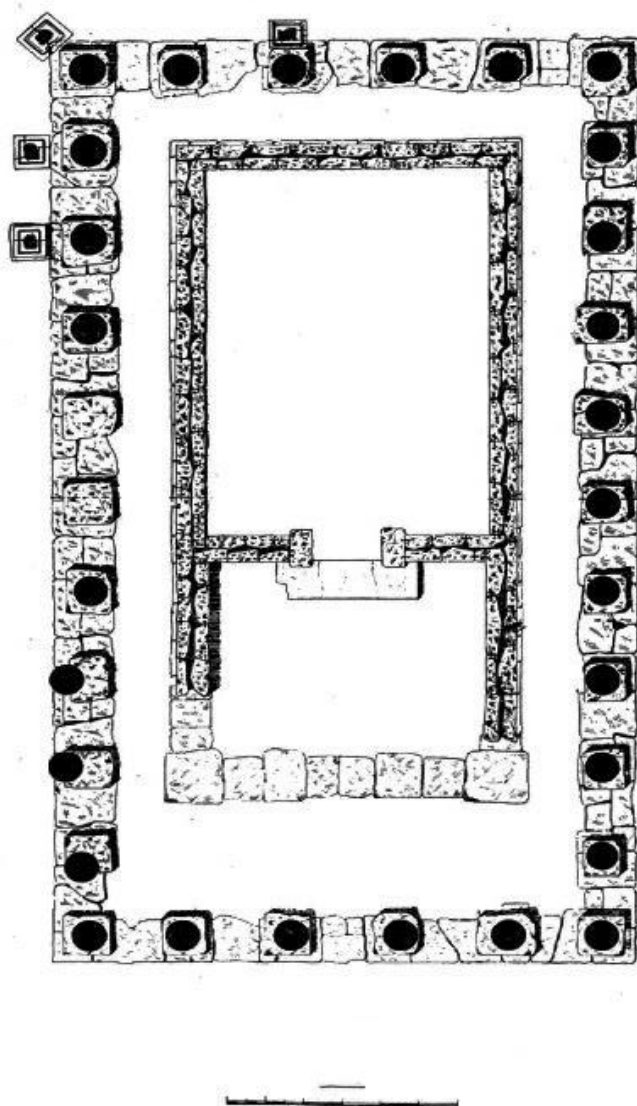
Yapı; Dor düzeninde, doğu-batı yönlü, 6 x 11 sütunlu, peripteral bir plana sahiptir. Pronaos ve cellanın bulunduğu tapınakta opisthodomos bölümü yoktur. Tapınağın sütun tamburları ve cella duvar bloklarında, daha az maliyetle krem renkli mermer görünümü sağlaması için stucco kaplama görülmektedir.

MÖ 4. yüzyılda Karia mimarisi için önemli olan tapınağın sadece sütun altlıklarının olduğu stylobat bölümünde gnays bloklar bulunmaktadır. Cella duvarı ile sütunlar arasında kalan pteroma bölümünde ve pronaos ile cellada sıkıştırılmış toprak mevcuttur.

2012 yılında yapılan çalışmalarda kuzey ve güney pteromada bazı sütun tamburlarının üzerinde “ΔΙ” yazısının bulunması, tapınağın Zeus kutsal alanı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

LİTERATÜR: Edhem Bey 1905:455; 1906:408; Westholm 1963:27; Bean 1987:225; 2000:197; Serdaroğlu 2004:157; Hellström 2007:90; Ateşlier 2012:78-84; Ateşlier 2013:482-498; Henry 2013:81-90; Karlsson 2013:65-80; Pedersen 2013:33,64; Ateşlier 2014:247-254; Tavukçu 2015:230-232

DÖNEM : Geç Klasik Dönem (MÖ 340-300)

PLAN 3: ALABANDA ZEUS KHYRSAOREUS TAPINAĞI
(Edhem Bey 1905:452, fig.5)

KAT. NO 4 : Priene Asklepios Tapınağı

PLAN TİPİ : Prostýlos

DÜZEN : İyon Düzeni

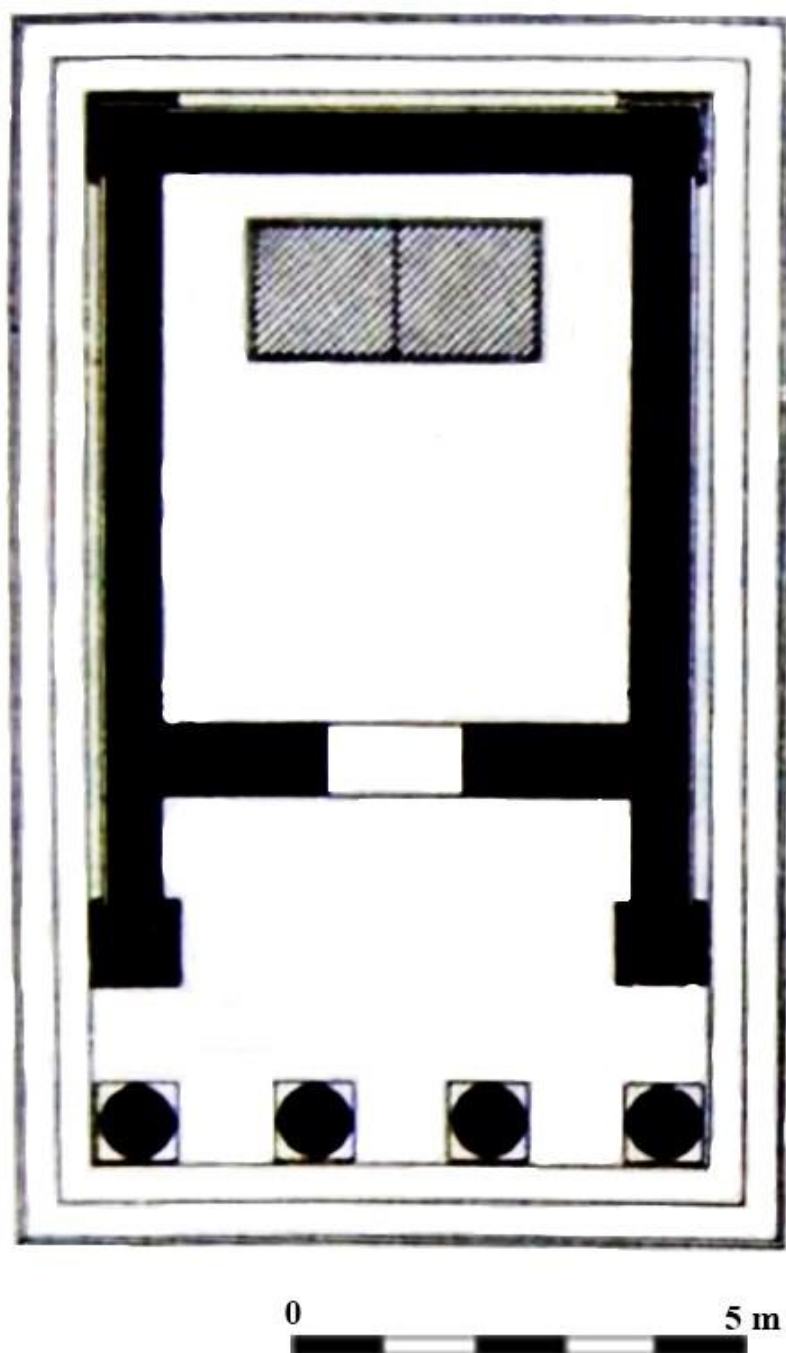
MALZEME : Mermer

TANIM : Günümüze sadece stylobat ve krepis kalıntıları ulaşabilen tapınak agoranın doğusunda yer alır ve kare şeklinde bir alanı kaplar. Yapının mimarisine bakıldığında stoa ile birlikte inşa edilmiş gibi görünmektedir. MÖ 3.yüzyıla ait olduğu düşünülen yapı İyon düzeninde bir prostýlosa sahiptir. Ön cephesi dört sütunlu bir İyon tapınağı olan yapı, genişleyen ante ve derin bir pronaosa sahiptir. Opisthodomosu olmayan yapının, Küçük Asya tipinde olan frizsiz entablatürü, Athena Tapınağı'ninkilerle aynıdır. Büyük İskender Dönemi'nde inşa edildiğı düşünülmektedir.

Asklepios Tapınağı'nın doğu tarafının her ayrıntısına kadar Athena Tapınağı'nın neredeyse kopyası olduğu anlaşılmıştır. Ancak yapıların birbirine oranı 2:1'dir. Bu nedenle daha önce inşa edilen Athena Tapınağı'nın daha önemli olduğu ve Asklepios Tapınağı için bir model oluşturduğu muhtemeldir.

LİTERATÜR: Wiegand-Schrader 1904:136-146; Bankel 1989:684; Koenigs 1993:467; Schede 1994:104-106; Kienlin 1998:244; Rumscheid 2000:63; Ferla 2005:112.

DÖNEM : MÖ 290-250

PLAN 4: PRĪENE ASKLEPIŅOS TAPINAĢI

KAT. NO 5 : Magnesia Artemis Leukophryene Tapınağı

PLAN TİPİ : Pseudodipteros

DÜZEN : İyon Düzeni

MALZEME : Kaba Kireçtaşı

TANIM : Tapınakta iki yapı evresi vardır. Bunlardan ilki Klasik Dönem'e tarihlenen Eski Artemision'dur. Bu yapının malzemesi kaba kireçtaşıdır. Sütun kaideleri Ephesos tipindedir. Erken tapınağın önünde 6 sütun yer alırken, uzun yüzdeki sütun sayısı bilinmemektedir. Sütun yiv sayısı 32 dir. Yapının bu evresi hakkında bu bilgiler dışında fazla bir şey bilinmemektedir.

Tapınağın bugünkü görülen kalıntıları ikinci evreye aittir. Yapı; 41 x 67,5 m stylobat ölçülerindedir. 8 x 15 sütunlu pseudodipteros plan tipine sahip olan tapınak önce 7 sonra 6 basamağa sahip bir podyum üzerinde yükselmektedir. Sütun kaideleri ilk evredeki kaidelerden farklı olarak Attika tipindedir.

Cella; pronaos, naos ve opisthodomos olmak üzere üç bölümlüdür. Derin pronaosa olan eğilim bu tapınakta daha da artarak cella derinliğine eşit duruma getirilmiştir. Orta Hellenistik dönemin özelliği olan genişlik kavramı opisthodomosta görülmektedir.

Sütun merkezleri arasındaki açıklık 3,94 metredir. Fakat ön ve arka taraftaki sütunların ortasındaki sütunların arasındaki açıklık 5,25 metredir. Bu bölümdeki sütun aralarının geniş tutulması tipik bir İyon mimarisi özelliğidir ve Hellenistik dönem mimarisine uyum sağlamaktadır.

Pronaos, naos ve opisthodomosta yer alan sütun dizisi peristasiste yer alan sütunlarla aynı aks düzenindedir.

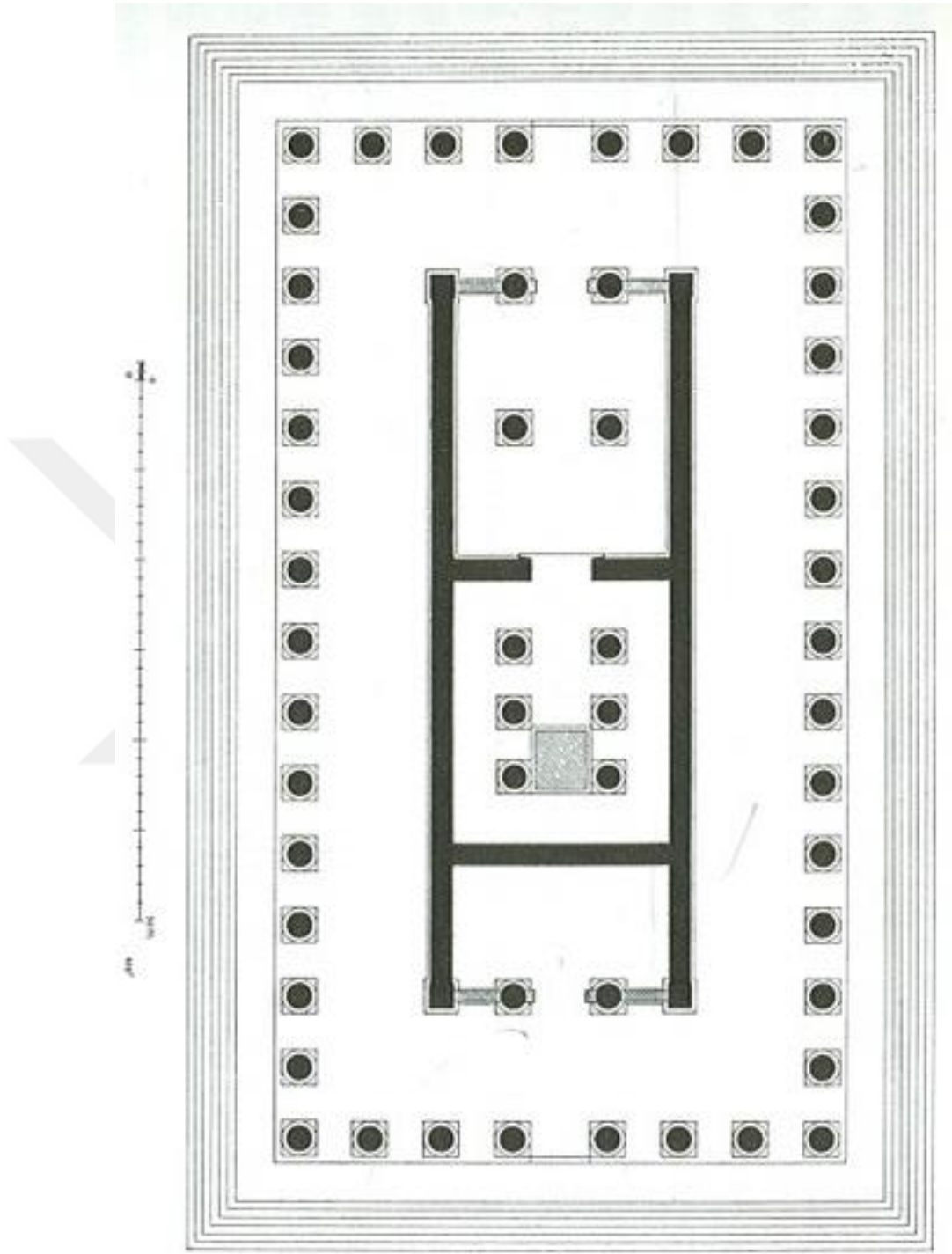
Sütunun yükseklikleri bilinmemekle beraber, alt çapları 1,4 metre, merkezleri arasındaki açıklık 3,94 metre ve iki sütun arasındaki açıklık 2,54 metre olduğuna göre; iki sütun arasındaki uzaklık 1,81 metre sütun

alt çapına, yani hemen hemen iki sütün alt çapına eşit olmaktadır. Böylelikle tapınak, Hermogenes’e özgü intercolumnium çeşitlerinden “systylos” a yakındır.

Tapınağın Hellenistik evresine ait olan stnlar üzerindeki yiv sayısı 24’ tür. Stnlar zerinde İyon başlıkları yer almaktadır. Başlıklar, ilk st yapı elemanı olarak arşitravı taşırlar. Arşitravlar dışta , ite iki fascialıdır. Arşitravın üstünde yer alan frizde Amazonomakhie (Amazon-Grek Savaşı) konu alınmıştır. Frizin alt ve st kısmında dış sırası ve saçak elemanlarından sonra alınlık yer almaktadır. Alınlığın ortasında bir kapı ve iki yanda birer pencere bulunmaktadır. Çatının yanlarında aslan başlı rten, lotus-palmet ve rankelerle (kivrık dal) bezeli sima ve alınlık köşelerinde akroterler bulunmaktadır.

LİTERATÜR: Vitr III. 2.6; III.3.8-9; Hasselberger 1990:81-84; Bingöl 1996a:86-87; 1996b:148; 1997:580; 1999a:18; 2000:60; 2001:19; 2002:463-464; şahin 2002:19; Bingöl 2003:92; Bingöl-Kökdemir 2004:372-373; 2005:224; 2006:274; Bingöl 2007a:53; 2007b:113-118; Bingöl-Kökdemir 2008:542; Bingöl vd.2011:25-41; Bingöl 2012a:22; 2012b:117; Bingöl-Kökdemir 2012:393.

DÖNEM : Helenistik Dönem (M 221-180)

PLAN 5: MAGNESİA ARTEMİS LEUKOPHRYENE TAPINAĞI

KAT. NO 6 : Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı

PLAN TİPİ : Prostýlos-in antis

DÜZEN : İyon Düzeni

MALZEME : Mermer

TANIM : Yapı, 7.38 x 15,82 metre ölçülerinde, beş basamaklı bir stylobat üzerinde inşa edilmiştir.

Plan tipi olarak önde prostýlos, arkada in antis planları görülür. Bu özelliğiyle ilk kez bir tapınakta iki farklı plan sistemi aynı anda uygulanmıştır.

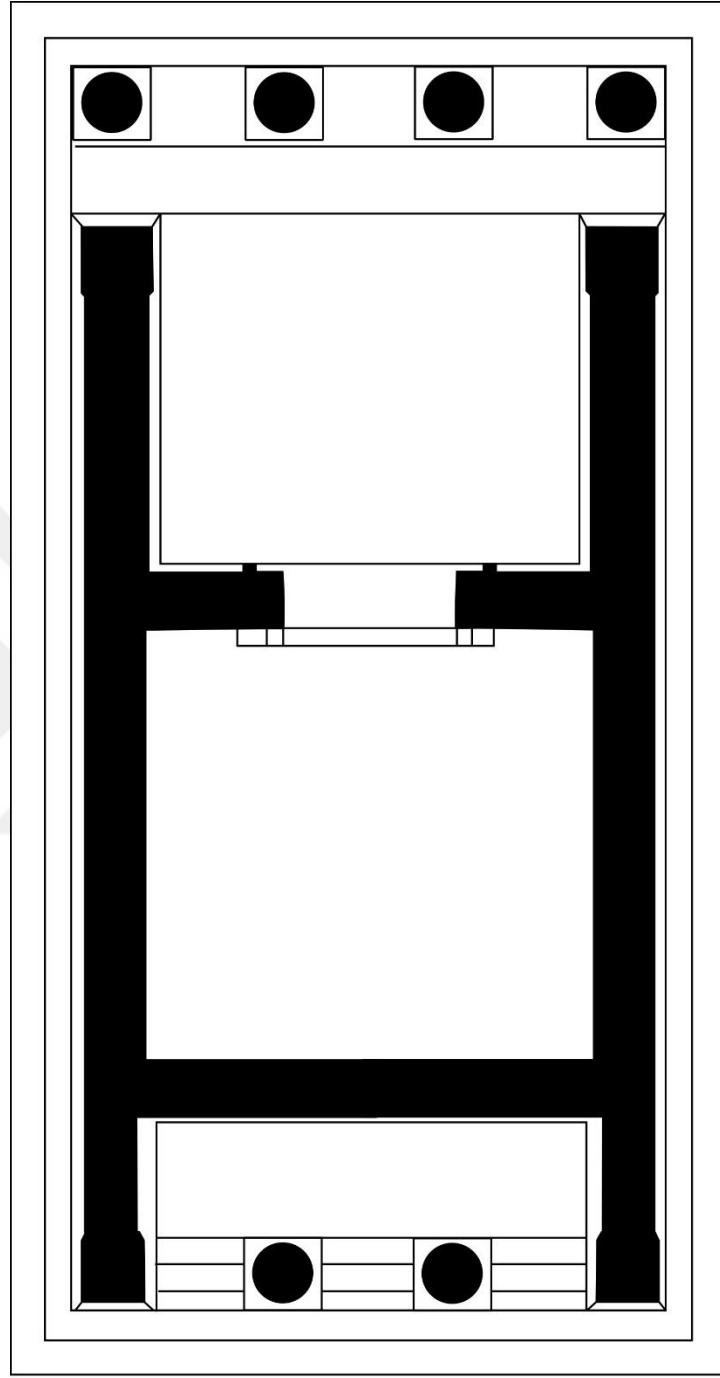
Cella; pronaos, naos ve opisthodomostan oluşmaktadır. Pronaos oldukça derindir. Yapının etrafında sütunlar yoktur. Ancak opisthodomos ve pronaosta yer alan sütunlar incelendiğinde uzunlukları hesaplanabilen nadir tapınaklardandır. Sütun kaideleri Ephesos tipindedir.

Yapıda friz yoktur. Ancak friz yeri hazırlanmıştır. Eğimli geisonun altında da dış sırası vardır.

Tapınağın intercolumnium oranı ise eustýlos oranıdır. Ancak bu oran oldukça katı uygulanmıştır.

LİTERATÜR: Vitr III. 3.6; Humann vd.1904:141-152; Gruben 1986:366; Hasselberger 1990:81-84; Hoepfner 1990:21-22; Şahin 2002:43-45; Bingöl 2007a:110-115.

DÖNEM : Helenistik Dönem (MÖ 210-190)

PLAN 6: MAGNESİA ZEUS SOSİPOLİS TAPINAĞI

(Şahin 2002:112, çiz.4)

KAT. NO 7 : Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı

PLAN TİPİ : Pseudodipteros

DÜZEN : İyon Düzeni

MALZEME : Mermer

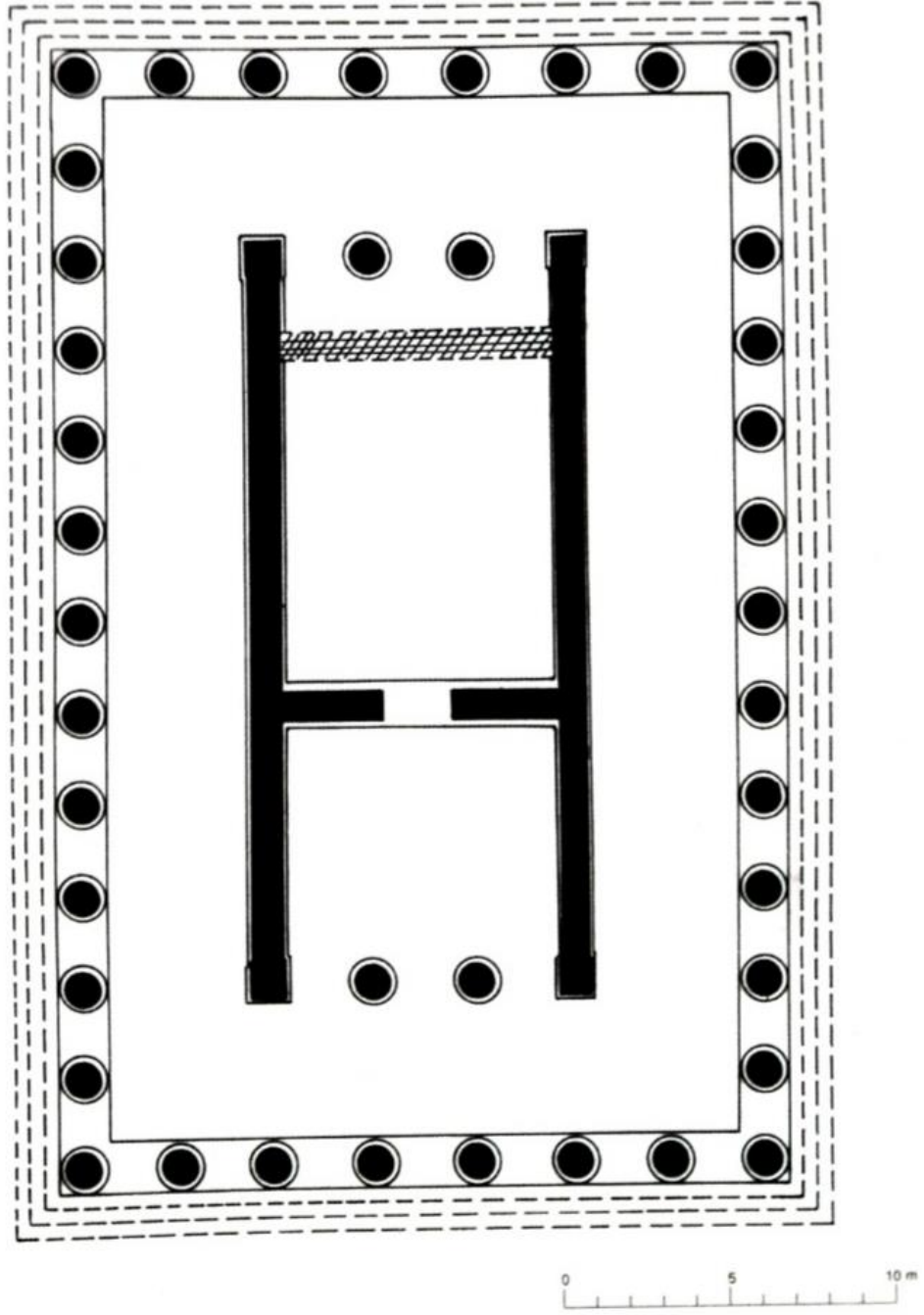
TANIM : Yapı; 22,02 x 34,25 metre ölçülerinde, dört basamaklı bir stylobata sahiptir. Yapılan ilk çalışmalarda bu tapınağın 8 x 11 sütunlu ve sütunların kaidesiz olmasından dolayı Dor düzeninde olması gerektiği düşünülse de son çalışmalarda 8 x 13 sütunlu, İyon düzenine sahip bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Yapının İyon düzeninde olduğunu kanıtlayan diğer noktalar da, frizin üst sırasında bulunan İyon ovolosu ve arşitrav parçasıdır.

Dönemin özelliği olan derin pronaos ve naos uygulaması bu tapınakta da görülmektedir. İlk zamanlarda opisthodomosun olduğu anlaşılmasa da sonraki çalışmalarda pronaosdaki sütunlarla aynı aksta iki sütun ortaya çıkması, yapıda opisthodomosun varlığını kanıtlamaktadır. Tapınağın bir diğer özelliği de konumunun kuzeydoğu-güneybatı yönünde olmasıdır.

Alabanda Apollon İstimos Tapınağı'nın dar kenar ortasındaki üç sütun aralığının ölçüsü aynı tutulmuştur. Ön ve arkadaki sütun aralıklarının farklı açıklıklarda olmasına karşın, Karia bölgesinin iki tapınağının da uzun kenarlarının kısalması ve dolayısıyla sütun sayılarının azalması da bir yeniliktir. Ayrıca pronaos önünde 4 sütun yer almaktadır. Tapınağın sütun aralığı oranı 2.85 metredir. Sütun alt çapı 0,90 metre iken sütunlar arası mesafe 2.55 metredir. Böylelikle sütun dizilimi intercolumniuma göre eustylos'tan biraz geniş olup diastylos'a yakındır.

LİTERATÜR: Edhem Bey 1905:443-459; 1906:407-422; Schober 1933:17,53; Weber 1966:114; Yaylalı 1976:128-129; Akurgal 1987:476; Rumscheid 1994:142-144; Koçhan 1995:58-63; Bağdatlı 2001:10; Şahin 2002:72-73:

DÖNEM : Helenistik Dönem (MÖ 150-100)

PLAN 7: ALABANDA APOLLON ISOTIMOS TAPINAĞI
(Şahin 2002:116, çiz.8)

KAT. NO 8 : Lagina Hekate Tapınağı

PLAN TİPİ : Pseudodipteros

DÜZEN : Korinth

MALZEME : Mermer

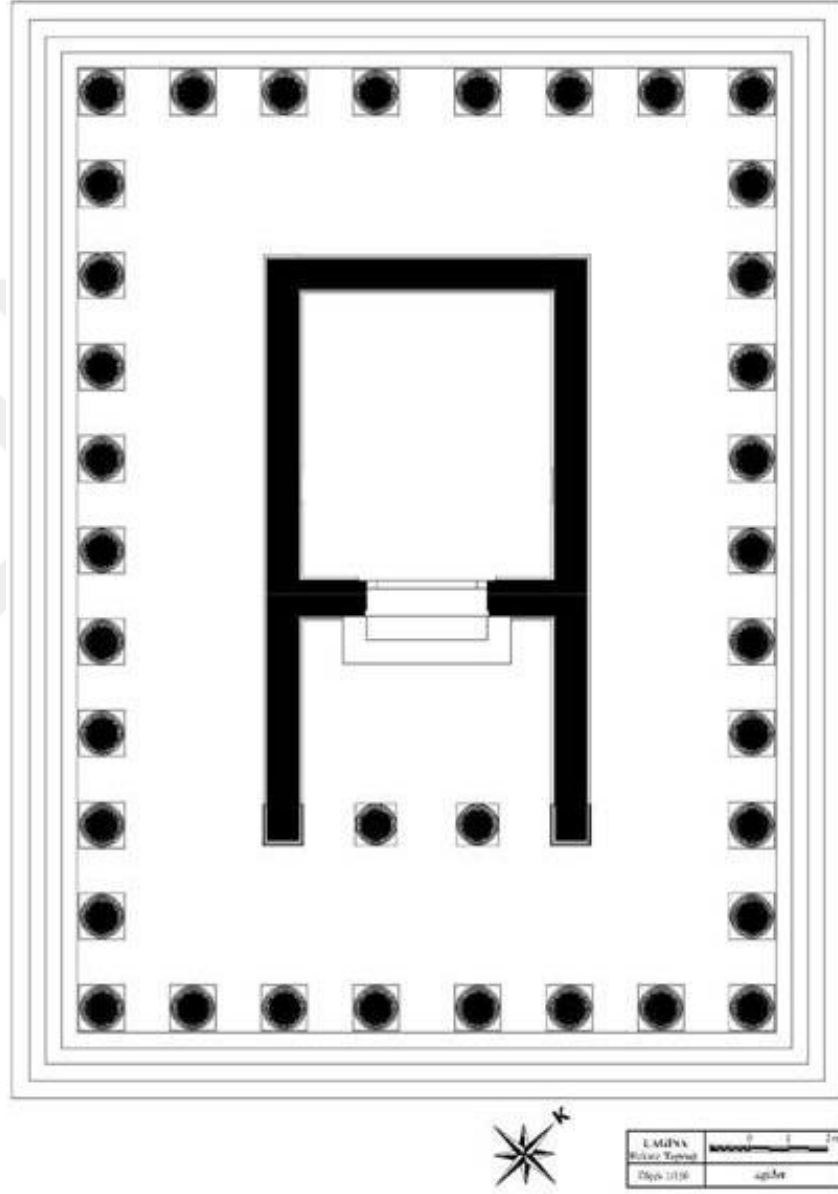
TANIM : Tapınak, güneydoğu-kuzeybatı yönlüdür. 21.30 x 28 metre ölçülerinde, dört krepisli stylobat üzerinde yükselmektedir.

Tapınağın alt yapısı, doğal kayaya oturtularak ve bazı alanlarda konglomera taşlarla desteklenerek oluşturulmuştur. Aynı zamanda yapının çevresinde stylobat sağlamlığını ayarlamak için çift sıra mermer blok bulunmaktadır. Üst yapıda ise mermer kalypter ve stroter kullanılmıştır. Duvarların alt kısımlarındaki orthostat bloklarının altları hem içte hem dışta toikhobat ile çevrelenmiştir. Bu, Hermogenes yapılarında ortaya çıkan bir özelliktir.

Yapının derin pronaosu ve kareye yakın planda cellası mevcuttur. Opisthodomos yoktur. İn antiste yer alan sütunlar İyon, çevredeki sütunlar ise Kointh düzenine sahiptir. 8 x 11 sütunlu olan tapınakta in antiste kalan sütun kaiedeleri Ephesos tipinde iken diğer sütun kaiedeleri Attik-İyon tipindedir.

LİTERATÜR: Mendel 1912:428; Schober 1933:1 vd.; Kraus 1960:46; Bean 1987:107; Rumscheid 1994:133; Şahin 2002:73-74; Tırpan-Söğüt 2002:343; 2004:87-100; 2005:33-36; Büyüközer 2006:15.

DÖNEM : Helenistik Dönem (MÖ 83-81)

PLAN 8: LAGİNA HEKATE TAPINAĞI
(Büyüközer 2006:95, çiz.4)

KAT. NO 9 : Stratonikeia Augustus Tapınağı

PLAN TİPİ : Peripteral

DÜZEN : İyon düzeni

MALZEME : Mermer

TANIM : Kente hâkim olan tapınak, tiyatronun arkasındaki terasta kuzey-güney yönlü olarak yapılmıştır. Tiyatro ile tapınağın birlikte inşa edilmesi Roma İmparatorluk Dönem özelliğidir.

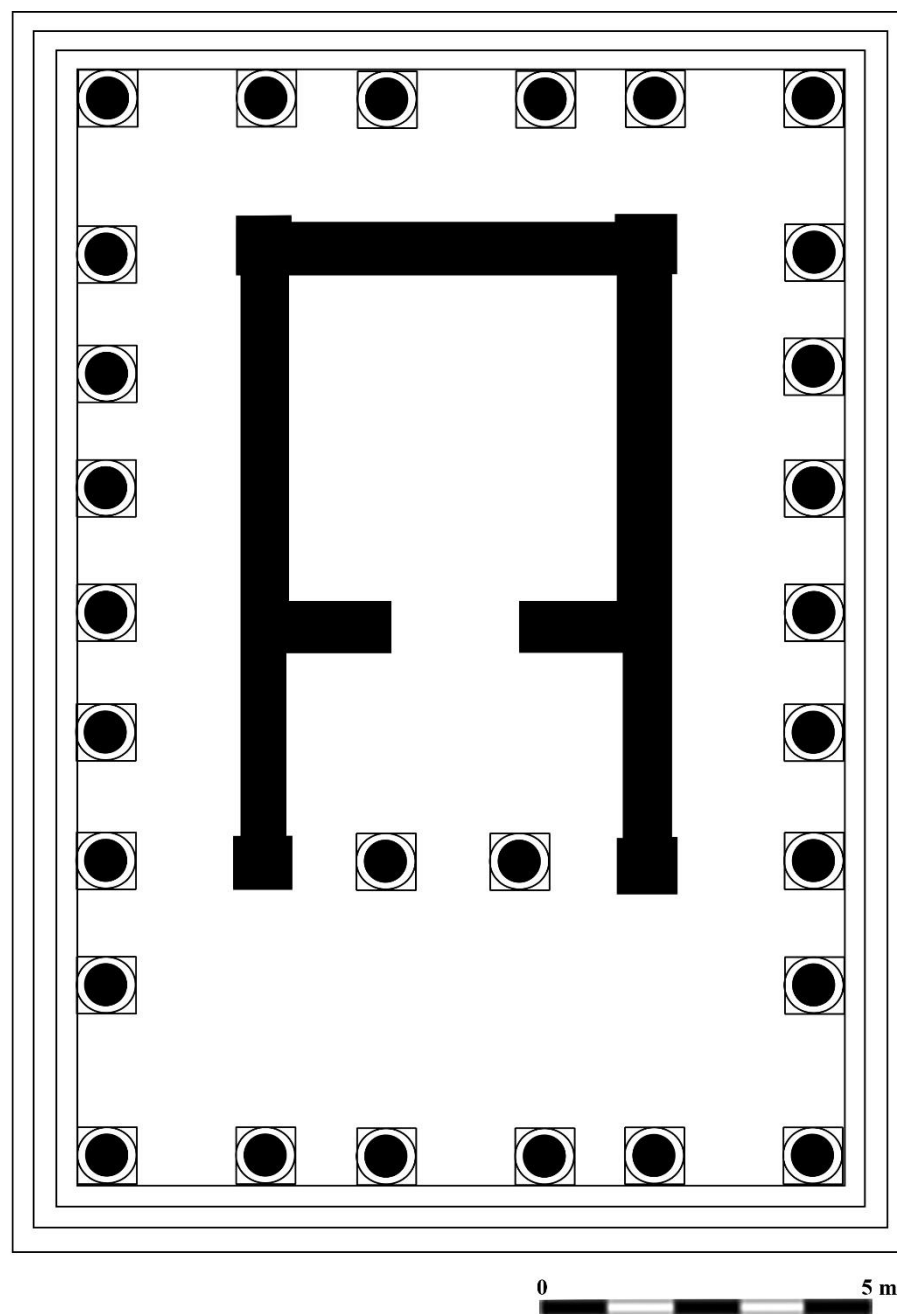
İyon düzenindeki yapı üç basamaklı Dor krepise sahiptir. Pronaos yüksek ve geniş bırakılmıştır. Opisthodomosu olmayan tapınak 6x9 sütun sayısı için uygundur.

Yükseklikleri 4,42 m olan sütunlar 24 yivlidir. Sütun başlıkları stil kritiğine göre Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Arşitravlar üç fasciadan oluşmaktadır. Fascialar üzerinde inci payet, İyon kymationu ve lotus-palmet dizisi yer alır. Friz kuşağında bulunan ve akanthustan çıkıp boynuz gibi uzayan ana dallar yivli olarak işlenmiştir. Bu özellik Augustus Dönem özelliklerinden bir diğeridir. Rankelerin inceden başlayıp kalınlaşması Helenistik Dönem özelliği olsa da Augustus Dönemi'nde kullanılmaya devam edilmiştir.

Yapı motiflerinin yalın ve sade oluşu, bezeme stillerinin geç dönem özelliği göstermesi açısından tapınak Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

LİTERATÜR: Gündüzalp 1984:37; Ferrero 1990:33; Tırpan 1998:5-7,34,62; Mert 1999:67-73; Young 2003:180; Can 2005:48-49; Erön 2007:75.

DÖNEM : Augustus Dönemi (MÖ 30-14)

PLAN 9: STRATONİKEİA AUGUSTUS TAPINAĞI

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Metinde kullanılan kısaltmalarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün benimsediği (Der kleine Pauly Abkürzungen) format kullanılmıştır. Türkçe kısaltmalarda Türk Dil Kurumu'nun önerileri dikkate alınmıştır. Kaynakça ve dipnotlarda ise Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tez yazım yönergesine uyulmuştur.

A. ANTİK KAYNAKLAR

Herodotos	Herodot Tarihi, (Çev. M. Ökmen), İstanbul, 1991.
Ios. Flav.	Flavius Iosephos, TLG CD Rom, California, 2000.
Pausanias	Pausanias, Hellados Periegesis (The Description of Greece)
Plinius	Plinius, Naturalis Historiae. Ed. L. Lan-C. Mayhoff vet. V. Lipsiae, 1933.
Plutarkhos	Bioi Paralleloi (Plutarch's Parallel Lives), çev. B. Perrin, London, 1948.
Strabon	Geographika (çev. A. Pekman), İstanbul, 1987.
Tacitus	Histories Books 4-5, Annals Books 1-3 (Tranlated: C.H. Moore-J. Jackson), LCL 249, Cambridge,1931.
Vitruvius	“De Architectura” (Mimarlık Üzerine On Kitap), (Çev. S. Güven), İstanbul, 2015.

B. MODERN KAYNAKLAR

- Akurgal 1987 E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, 1987.
- Akurgal 1997 E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara, 1997.
- Aslan 2006 H. Aslan, Lagina Hekate Tapınağı Arşitravları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- Ateşlier 2012 S. Ateşlier, “Alabanda, Karia’ nın Mimarlar Kenti”, Aydın Kültür ve Turizm Dergisi 4, 78-84.
- Ateşlier 2013 S. Ateşlier, “2011-2012 Yılı Alabanda Kazıları” 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3.cilt, 482-498. (S. Akkurnaz ile birlikte)
- Ateşlier 2014 S. Ateşlier, “On the Excavations of the Zeus Temple of Alabanda”, Anatolia Antiqua XXII, 247-254.
- Bağdatlı 2001 F. Bağdatlı, Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),2001.
- Bammer 1972 A. Bammer, Die Architektur des jüngerer Artemision von Ephesos, Wiesbaden, 1972.

- Bankel 1989 H. Bankel, "Jahresbericht 1988 des Deutschen Archäologischen Instituts: Abteilung Istanbul, Ausgrabungen und Untersuchungen", AA 1989,683-685.
- Bankel 2003 H. Bankel, "Der Asklepiostempel an der Agora von Priene", in: W. Raeck, IstMitt 53,2003, 401-419.
- Baran 2002 A. Baran, "Hekatomnidler Devri (İonia Rönesansı)", İdol 14, 2002, 18-23.
- Bauer 1968 O. Bauer, 'Vorläufiger Bericht über die Neubearbeitung des Athenatempels bei Priene in den Jahren 1965-66,' IstMitt, 18, 212-220.
- Baumeister 2007 P. Baumeister, Der Fries des Hekateions von Lagina, Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext, Byzas 6, İstanbul,2007.
- Bean 1980 G. E. Bean, Turkey Beyond the Meander, 1980.
- Bean 1987 G. E. Bean, Karia, 1987.
- Bingöl 1980 O. Bingöl, "Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien", IstMitt Beiheft 20,1980.
- Bingöl 1996a O. Bingöl, "Magnesia ad Meandrum (1994)", KST XVII, Cilt: 2, 1996, 85-94.
- Bingöl 1996b O. Bingöl, "Zu Säule und Gebälk bei Hermogenes. Säule und Gebälk", DiskAB 6, 1996, 148- 152.

- Bingöl 1997 O. Bingöl, “Magnesia ad Meandrum (1995)”, *KST* XVIII, 1997, 577-591.
- Bingöl 1999a O. Bingöl, “Magnesia ad Meandrum (1996-1997)”, *KST* XX, 1999, 15-31.
- Bingöl 1999b O. Bingöl, “Epiphanie an den Artemistempeln von Ephesos und Magnesia am Mäander”, içinde: 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos Akten des Symposium 1995-Wien 1999, 233-240.
- Bingöl 2000 O. Bingöl, “Magnesia ad Meandrum (1998)”, *KST* 21, 2000, 57-68.
- Bingöl 2001 O. Bingöl, “Menderes Magnesiası (1999) Magnesia ad Meandrum”, *KST* 22, Cilt: 2, 2001, 15-26.
- Bingöl 2002 O. Bingöl, “Magnesia ad Meandrum 2000 yılı kazısı”, *KST* 23, Cilt: 2, 2002, 461-474.
- Bingöl 2007a O. Bingöl, Beyaz Kaşlı Artemis’in Kenti – Menderese Magnesiası -Magnesia ad Maeandrum, İstanbul, 2007.
- Bingöl 2007b O. Bingöl, “Die Westseite des Artemistempels von Magnesia”, içinde: E. Öztepe, M. Kadioğlu (yay. haz.) Patronus, Coşkun Özgünel’e 65 Yaş Armağanı-Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag, 2007, 113-118.
- Bingöl 2012a O. Bingöl, “Polykrates’ in Dipteros’undan Hermogenes’in Pseudodipteros’una”, *Anatolia* 38, 2012, 17-22.

- Bingöl 2012b O. Bingöl, “Neue Erkenntnisse am Tempel der Artemis Leukophryene in Magnesia”, *BYZAS* 12, 2012, 113-122.
- Bingöl-Kökdemir 2004 O. Bingöl – G. Kökdemir, “Magnesia ad Meandrum 2002 yılı kazısı”, *KST* 25, Cilt: 2, 2004, 371-380.
- Bingöl-Kökdemir 2005 O. Bingöl – G. Kökdemir, “Magnesia ad Meandrum 2003 yılı kazısı”, *KST* 26, Cilt: 2, 2005, 223-234.
- Bingöl-Kökdemir 2006 O. Bingöl – G. Kökdemir, “Magnesia ad Meandrum 2004 yılı kazısı”, *KST* 27, Cilt: 1, 2006, 273-288.
- Bingöl-Kökdemir 2012 O. Bingöl-G. Kökdemir, “Menderes Magnesia’sı (Magnesia ad Meandrum) 1984-2000”, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 2012, 391-400.
- Botermann 1994 H. Botermann, 'Wer baute das neue Priene? Zur Interpretation der Inschriften von Priene Nr. 1 und 156,' *Hermes* 122, 162-187.
- Büyüközer 2006 A. Büyüközer, Lagina Hekate Tapınağı’nın Matematiksel Oranları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006.
- Büyüközer 2019 A. Büyüközer, “Lagina ve İonia Rönesansı: Tapınak ve Propylon’daki Uygulamalar Işığında İonia Rönesansı’nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı”, *Arkhaia Anatolika* 2, 2019, 195-217.

- Can 2005 B. Can, Roma Çağı Anadolu Mimarisinde Kivrıkda (Ranke) Bezemeleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.
- Carter 1983 J. C. Carter, “The Sculpture of the Sanctuary of Athena Polias at Priene”, Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London 42, London, 1983.
- Chamonard 1895 J. Chamonard, “Les Sculptures de la Frise du Temple d’Hekate a Lagina”, BCH 19, 1895, 235–262.
- Charlotte 1987 R. L. Charlotte, The Cult of Zeus Sosipolis. In “The Twelve Gods of Greece and Rome”, 1987.
- Cook 1962 J. M. Cook, The Greeks in İonia and the East, London, 1962.
- Coulton 1977 J. J. Coulton, Greek Architects at Work. Problems of Structure and Design, London, 1977.
- Cousin-Diehl 1886 G. Cousin-C. Diehl, Inscription d’Alabanda en Carie. BCH 10, 1886, 299-314.
- Crampa 1972 J. Crampa, Labraunda c.III,2: The Greek Inscriptions, Stockholm, 1972.
- Dimitriev 2005 S. Dimitriev, City Government in Hellenistic and Roman Asian Minor, Oxford University Press, New York, 2005, 300.

- Dinsmoor 1950 W. B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece, London,1950.
- Doxiadis 2000 C. A. Doxiadis, Architectural Space in Ancient Greece, 2000.
- Edhem Bey 1905 Edhem Bey, “Fouilles d’Alabanda en Carie. Rapport Sommaire Sur la Seconde Campagne (1905)” In: Comptes rendus des seances de l’Academie des Inscriptions et Belles- Lettres 1905, 443-459.
- Edhem Bey 1906 Edhem Bey, “Fouilles d’Alabanda. Rapport sommaire sur la seconde campagne (1906).” In: Comptes rendus des seances de l’Academie des inscriptions et Belles- Lettres 1906, 407-422.
- Erder 1967 C. Erder, Helenistik Devir Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta- Kyma Reversa, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1967
- Erön 2007 A. Erön, “Anadolu’da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.
- Fehr 1980 B. Fehr, “Kosmos und Chreia. Der Sieg der reinen über die praktische Vernunft in der griechischen Stadtarchitektur des 4. JHS v. Chr.”, Hephaistos 2, 155-180.

- Ferla 2005 K. Ferla, Priene (2nd ed.), Foundation of the Hellenic World Athens, Greece, Harvard University Press, 2005.
- Ferrero 1990 D. B. Ferrero, Batı Anadolu Eskiçağ Tiyatroları, Ankara, 1990.
- Furtwangler 1881 A. Furtwangler, "Zum Fries von Tempel in Priene", *Archaeologische Zeitung*, xxxix-306.
- Gaertringen 1906 F. F. von Gaertringen, *Inchriften von Priene*, Berlin, 1906.
- Gallion 1993 A. B. Gallion, *The Urban Pattern, City Planning and Design*, 1993.
- Gates 2011 C. Gates, *Ancient Cities* (second edition), Routledge, 2011.
- Gruben 1986 E. S. Gruben, *Die Tempel der Griechen*, Munich, 1986.
- Gündüzalp 1984 N. Gündüzalp, *Anadolu Tapınaklarında Akanthuslu Sarmal Dal Süslemeleri*, Trabzon, 1984.
- Haselberger 1990 L. Haselberger, "Der Eustylos des Hermogenes", içinde: W. Hoepfner –E.-L. Schwandner (ed.), *Hermogenes und die Hochhellenistische Architektur Tag 2*, 1990, 81-85.
- Hellström-Thieme 1982 P. Hellström-T. Thieme, *Labraunda I: 3. The Temple of Zeus*, Uppsala, 1982, 7-9.
- Hellström 1994 P. Hellström, 'Architecture. Characteristic building-types and particularities of style and technique. Possible

- implications for Hellenistic architecture,' in Isager,1994: 36-57.
- Hellström 2007 P. Hellström, Labraunda, Ege Yayınları, İstanbul,2007.
- Hennemeyer 2013 A. Hennemeyer, "Das Athenaheiligtum von Priene. Die Nebenbauten-Altar, Halle und Propylon-und die bauliche Entwicklug des Heiligtums", AF 27, 2013,9-56.
- Henry 2013 O. Henry, "A tribute to the İonian Renaissance" 4th Century Karia, Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids Varia Anatolica XXVIII, 81-90.
- Hiesserer 1980 A. J. Hiesserer, Alexander the Great and the Greeks. The Epigraphic Evidence, Norman, 1980.
- Hoepfner 1990 W. Hoepfner, "Bauten und Bedeutung des Hermogenes", Hermogenes und Die Hochhellenistische Architektur, DAI Architektureffat, Tag I, 1-34.
- Hoepfner-Schwandner 1994 W. Hoepfner-E. L. Schwandner, "Haus and Stadt im Klassischen Griechenland", Munich-Berlin, 1994.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, Mausolus, Oxford, 1982.
- Humann vd. 1904 C. Humann – J. Kohte – C. Watzinger, Magnesia am Maeander: Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre, 1891-1893, Berlin, 1904.

- Isager 1994 J. Isager, Hekatomnid Caria and the İonian Renaissance, Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, Odense.
- Jeppesen 1977/78 K. Jeppesen, 'Zur Griindung und Baugeschichte des Maussolleions von Halikarnassos,' IstMitt, 27-28, 169-211.
- Jong 1988 J. J. Jong, "The Temple of Athena Polias at Priene and Temple of Hemithea at Kastabos", BABesch 63, 129-137.
- Karlsson 2013 L. Karlsson, "Combining Architectural Orders at Labraunda: A Political Statement" 4th Century Karia, Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids Varia Anatolica XXVIII, 65-80.
- Kienlin 2004 A. von Kienlin, Die Agora von Priene (Dissertation an der TU Munchen 2004)
- Kleiner 1962 G. Kleiner, "Priene" Paulys Real-Encyclopadie, ed. K. Ziegler, suppl. 9, Stuttgart, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung, 1181-1221.
- Knell 1980 H. Knell, Grundzüge der griechischen Architektur, Darmstadt, 1980.
- Koçhan 1995 N. Koçhan, Helenistik Çağ Anadolu Mimarisinde Lotus-Palmet ve Yumurta Bezekleri, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1995

- Koenigs 1983 W. Koenigs, "Der Athenatempel von Priene. Bericht Über Die 1977-1982 durchgeführten untersuchungen", IstMitt 33, 1983, 134-175.
- Koenigs 1992 W. Koenigs, "Priene 1991", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, 473-485.
- Koenigs 1993 W. Koenigs, "Priene 1992", XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1993, 465-468.
- Koenigs 1999 W. Koenigs, 'The temple of Athena Polias at Priene: Doric architecture in the guise of Ionic?' in L. Haselberger (ed.) Appearance and Essence. Refinements of Classical Architecture: Curvature, Philadelphia, 139-153.
- Koenigs 2015 W. Koenigs, "Der Athenatempel von Priene.", Archaeologisches Forschungen, Band 33, 2015.
- Kraus 1960 T. Kraus, Hekate, Heidelberg, 1960.
- Laumonier 1958 A. Laumonier, "Les Cultes Indigenes en Carie, Bibliotechnique des Ecdes Françaises d'Athens et de Rome", 1958, 434 vd.
- Lauter 1986 H. Lauter, Die Architektur des Hellenismus, Darmstadt, 1986.
- Martin 1987 R. Martin, Architecture et Urbanisme, Roma, 1987.
- Mendel 1912 G. Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Muses Imperiaux Ottomans, Constantinople I-III, 1912.

- Mert 1999 İ. H. Mert, Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia, Köln, 1999.
- Mert 2008 İ. H. Mert, “Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia”, IstForsch 50, Tübingen, 2008.
- Noack 1910 F. Noack, Die Baukunst des Altertums, Berlin, 1910.
- Öncü 2018 Ö. E. Öncü, “MÖ 4. Yüzyıl Karia İmar Programında Mimarlar ve Mimari Atölyeler”, Ordu Üni. Sos. Bil. Arş. Dergisi 8, 2018, 677-690.
- Paton 1899 W. R. Paton, Antiocheia Chyrsaoris, Classical Review 13.6, 1889, 319-321.
- Patterson 2010 L. E. Patterson, Kinship Myth in Ancient Greek, University of Texas Press, 2010, 120.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, “The İonian Renaissance and some aspects of its origin within the field of architecture and planning”, in Isager, 1994: 11-35.
- Pedersen 2013 P. Pedersen, “The 4th Century B.C. ‘İonian Renaissance’ and Karian Identity” 4th Century Karia, Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids Varia Anatolica XXVIII, 33-64.

- Pullan-Newton 1891 R. P. Pullan-C. T. Newton, *Antiquities of İonia IV*, London.
- Raeck 2004 W. Raeck, “Die Arbeitskampagne in Priene 2003”, *KST* 26:1, Ankara, 2004, 1-10.
- Riemann 1963 H. Riemann, *Pytheos*, 1963.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchen Zur Kleinasiatischen Bauornamentik Des Hellenismus*, Mainz, 1994
- Rumscheid 2000 F. Rumscheid, “Priene, Anadolu’nın Pompeisi” (çev. Selma Bulgurlu), İstanbul, 2000.
- Samama 2003 E. Samama, *Les Medecins dans le Monde Grec. Sources Epigraphiques Sur la Naissance d’un Corps Medical. Hautes Etudes du Monde Greco-Romain* 31, Droz, 2003, 564.
- Sartiaux 1911 F. Sartiaux, *Villes mortes d’Asie mineure: Pergame, Éphèse, Priène Milet, le Didymeion, Hiérapolis*, 1911.
- Schede 1934 M. Schede, “Heiligtümer in Priene.” 1934, *JdI* 49: 97–108.
- Schede 1964 M. Schede, *Die Ruinen von Priene*, 1964
- Schober 1933 A. Schober, “Des Fries Des Hekateions von Lagina”, *Ist. Forsh.* 2, 1933.

- Serdaroğlu 2004 Ü. Serdaroğlu, Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı, İstanbul, 2004.
- Simon 1993 E. Simon, "Der Laginafries und der Hekatehymnos in Hesiods Theogonie", AA 108 (1933), 277-284.
- Svenson-Evers 1996 H. Svenson-Evers, Die griechischen Architekten archaischer und klassischer Zeit, Frankfurt, 1996.
- Şahin 2002 M. Şahin, Anadolu'lu Bir Mimar Hermogenes, Ege Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tanaç 2000 M. Tanaç, Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması (Dokuz Eylül Üni. Fen Bilimleri Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000.
- Tırpan 1998 A. A. Tırpan, Stratonikeia Augustus Tapınağı, Konya, 1998.
- Tırpan-Söğüt 2002 A. A. Tırpan- B. Söğüt, "Hekate Temenosu 2000 Çalışmaları", 23.KST-II,2002,343-350.
- Tırpan-Söğüt 2004 A. A. Tırpan- B. Söğüt, "2002 Yılı Lagina Kazıları", 25.KST-II, 2004,87-100.
- Tırpan vd. 2012 A. A. Tırpan – Z. Gider – A. Büyüközer, "The Temple of Hekate at Lagina". Ed. T. Schulz. Dipteros und Pseudodipteros: Bauhistorische und Archäologische Forschungen, Internationale Tagung, Byzas 12, İstanbul, 2012, 181-202.

- Tod 1948 M. N. Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions, Vol.2, Oxford, 1948.
- Van Bremen 2010 R. van Bremen, "The Inscribed Documents on the Temple of Hekate at Lagina and the Date and Meaning of the Temple Frieze", Eds. R. van Bremen – J. M. Carbon. *Hellenistik Karia*, Bordeaux, 2010, 483-503.
- Walker-Hughes 2010 S. Walker- M. Hughes, "Parion Marble in the Dynastic Monuments of Lycia and Caria", in *Paria Lithos. Parian Quarries, Marble and Workshop of Sculpture*, eds. D. U. Schilardi and D. Katsanopoulou, Athens, 2010, 445-451.
- Webb 1996 P. A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands*, Madison/Wisconsin, 1996.
- Weber 1966 H. Weber, "Zum Apollon Smintheus-Tempel in Der Troas", *IstMitt.*16, 1966.
- Westholm 1963 A. Westholm, *Labraunda. The Architecture of the Hieron*, Lund, 1963.
- Wiegand-Schrader 1904 T. Wiegand- H. Schrader, *Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898*, Berlin, Georg Reimer, 1904.
- Wiener-Koenigs 1980 W. Wiener-W. Koenigs, "Bericht Über Die Arbeiten Am Athena-Tempel in Priene 1977", *TAD XXV:2*, Ankara, 1980, 131-134.

- Yaylalı 1976 A. Yaylalı, “Des Fries Des Artemisions von Magnesia Am Meander”, Ist. Mitt. Beiheft 15, Tübingen, 1976
- Young 2003 S. Young, “Pamphylian Architectural Decoration in the Second Century AD: Purely Derivative or an Independent Tradition?”, ADALYA VI, 2003, 171-188.
- Yüksel 2012 E. Yüksel, 17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Ortası ve 19. Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü, Aydın, 2012.

LEVHA LİSTESİ

LEVHA 1: Harita 1: Karia Bölgesi Haritası (Yüksel 2001: harita 1)

LEVHA 2: Harita 2: İyonia Bölgesi Haritası

(<http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/ionia.html>)

Erişim Tarihi:07.12.2020

LEVHA 3: Şekil 1: Tapınakların Karşılaştırmalı Planları

LEVHA 4: Şekil 2: Labraunda Kent Planı (Karlsson 2008: fig.3)

LEVHA 5 Şekil 3: Labraunda Zeus Tapınağı Plan (Şahin 2002: çiz. 17)

Resim 1: Labraunda Zeus Tapınağı

(http://www.labraunda.org/Labraunda.org/Temple_of_Zeus_tr.html)

Erişim Tarihi:07.12.2020

LEVHA 6: Şekil 4: Priene Kent Planı (Rumscheid 2000: res. 30)

LEVHA 7: Şekil 5: Priene Athena Tapınağı Plan (Hoepfner 1990: abb.17)

LEVHA 8: Şekil 6: Priene Athena Tapınağı Yapı Elemanları (Şahin 2002: res. 61)

LEVHA 9: Şekil 7: Priene Athena Tapınağı I. ve II. Evreye Ait İyon Sütun Başlıkları

(Koenigs 1990: abb. 15-16)

LEVHA 10: Şekil 8: Alabanda Zeus Tapınağı Plan (Edhem Bey 1905: çiz. 2)

Resim 2: Alabanda Zeus Tapınağı (Edhem Bey 1905: 452)

- LEVHA 11: Resim 3: Alabanda Zeus Tapınağı Stucco Kaplama
(Ateşlier 2014: fig.13)
Resim 4: Alabanda Zeus Tapınağı Euthynteria (Ateşlier 2014: fig. 15)
- LEVHA 12: Resim 5: Alabanda Zeus Tapınağı “ΔΙ” İbaresı (Ateşlier 2014: fig. 10)
Resim 6: Alabanda Zeus Tapınağı Labrys Kabartması
(Ateşlier 2014: fig. 8)
- LEVHA 13: Şekil 9: Priene Asklepios Tapınağı’ nın Agoradaki Konumu
(Kienlin 2004: abb. 2)
Şekil 10: Priene Asklepios Tapınağı Rekonstrüksiyon Denemesi
(Lehmann 1954: fig. 8)
- LEVHA 14: Şekil 11: Magnesia ad Meandrum Kent Planı
(Bingöl-Kökdemir 2012: plan 1)
- LEVHA 15: Şekil 12: Magnesia Artemis Tapınağı Plan (Humann 1904: abb. 30)
Şekil 13: Magnesia Artemis Tapınağı Batı Cephe Rekonstrüksiyonu
(Humann 1904: abb. 32)
- LEVHA 16: Resim 7: Magnesia Artemis Tapınağı Sütun Kaidesi
(Şahin 2002: res. 12)
Şekil 14: Magnesia Artemis Tapınağı Sütun Kaidesi
(Kökdemir 2015: res. 3)
- LEVHA 17: Resim 8: Magnesia Artemis Tapınağı İyon Sütun Başlığı
(Bingöl 1993: taf. 45)
Resim 9: Magnesia Artemis Tapınağı Başlık Polsterleri
(Bingöl 2008: abb. 2-3)
- LEVHA 18: Şekil 15: Magnesia Artemis Tapınağı Rekonstrüksiyon Çalışması

(Humann 1904: abb. 35)

LEVHA 19: Şekil 16: Magnesia Zeus Tapınağı Konumu (Humann 1904: blatt 3)

Şekil 17: Magnesia Zeus Tapınağı Plan (Humann 1904: abb. 152)

LEVHA 20: Resim 10: Magnesia Zeus Tapınağı İyon Sütun Başlığı

(Humann 1904: abb. 157)

Şekil 18: Magnesia Zeus Tapınağı Mimari Elemanların
Rekonstrüksiyonu

(Humann 1904: abb. 158)

LEVHA 21: Resim 11: Alabanda Apollon Tapınağı (Tavukçu 2015: foto. 2)

Şekil 19: Alabanda Apollon Tapınağı Plan (Şahin 2002: çiz. 8)

LEVHA 22: Resim 12: Alabanda Apollon Tapınağı Friz Parçası

(Edhem Bey 1905: 459)

Resim 13: Alabanda Apollon Tapınağı İyon Sütun Başlığı (Edhem Bey
1906: fig. 4)

LEVHA 23: Resim 14: Alabanda Apollon Tapınağı Architrav Parçası

(Edhem Bey 1906: fig. 6)

Resim 15: Alabanda Apollon Tapınağı Sütun Kaidesi (Bağdatlı 2001:
lev. III, K1)

LEVHA 24: Şekil 20: Lagina Hekate Tapınağı'nın Kutsal Alan'daki Konumu

(Aslan 2006: çiz.1)

Şekil 21: Lagina Hekate Tapınağı Plan (Büyükozer 2006: çiz. 4)

LEVHA 25: Resim 16: Lagina Hekate Tapınağı Fascia Parçası (Şahin 2002: res. 96)

Resim 17: Lagina Hekate Tapınağı Batı Friz (Baumeister 2007: taf.42)

LEVHA 26: Şekil 22: Lagina Hekate Tapınağı Mimari Düzen Rekonstrüksiyonu

(Büyükozer 2006: çiz. 17)

LEVHA 27: Şekil 23: Stratonikeia Kent Planı (Tırpan 1998: plan 1)

LEVHA 28: Şekil 24: Stratonikeia Augustus Tapınağı Plan (Tırpan 1998: plan 5)

Resim 18: Stratonikeia Augustus Tapınağı Peristasis Sütun Başlığı
(Mert 2008: abb. 146a)

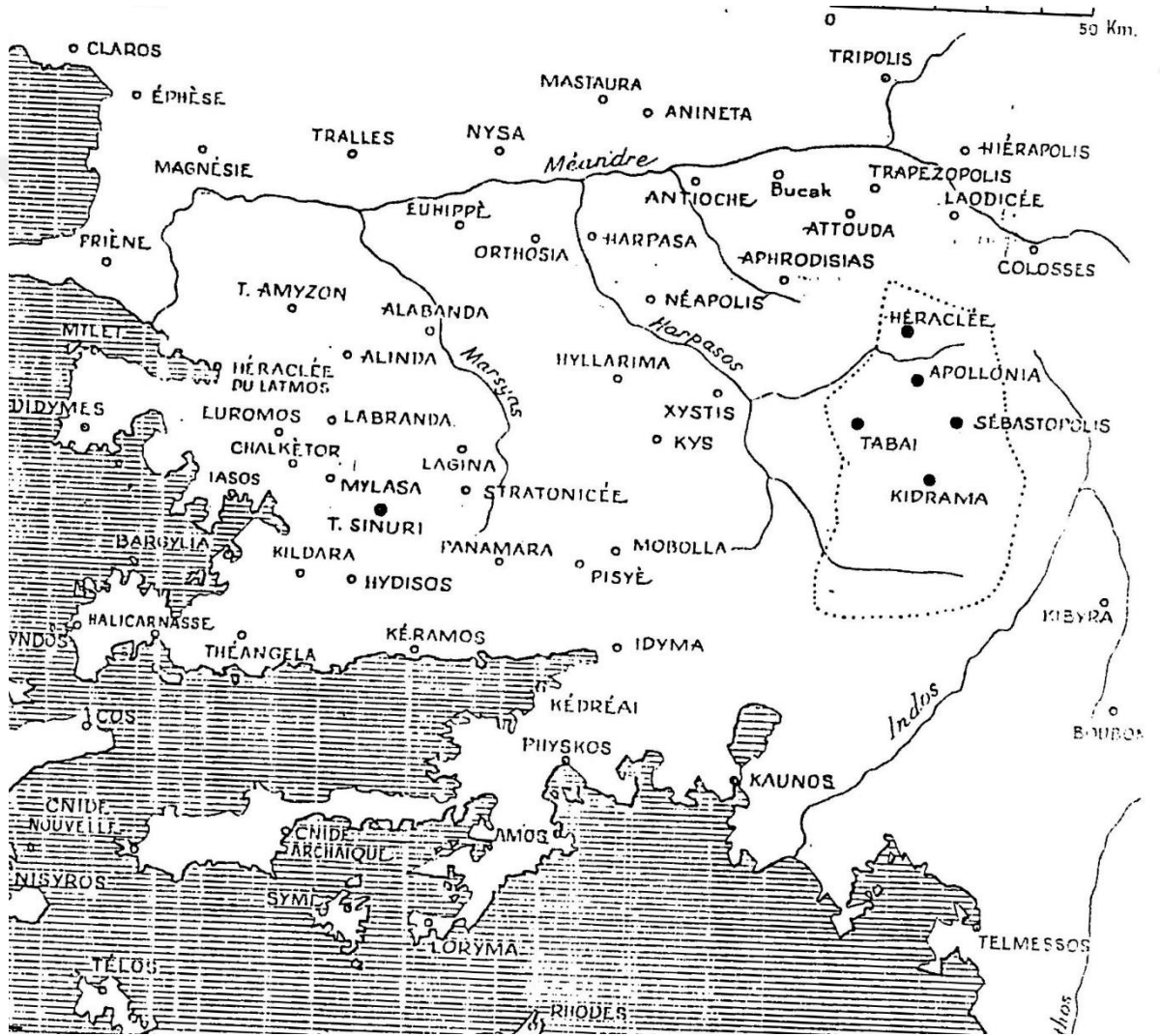
LEVHA 29: Resim 19: Stratonikeia Augustus Tapınağı Architrav Blokları
(Mert 2008: abb. 165a-b)

Resim 20: Stratonikeia Augustus Tapınağı Ranke Frizleri (Mert 2008:
abb. 173a-b)

LEVHA 30: Resim 21a-b: Stratonikeia Augustus Tapınağı Eğik Geison
(Mert 2008: abb. 191, 198-199)

LEVHALAR

LEVHA 1

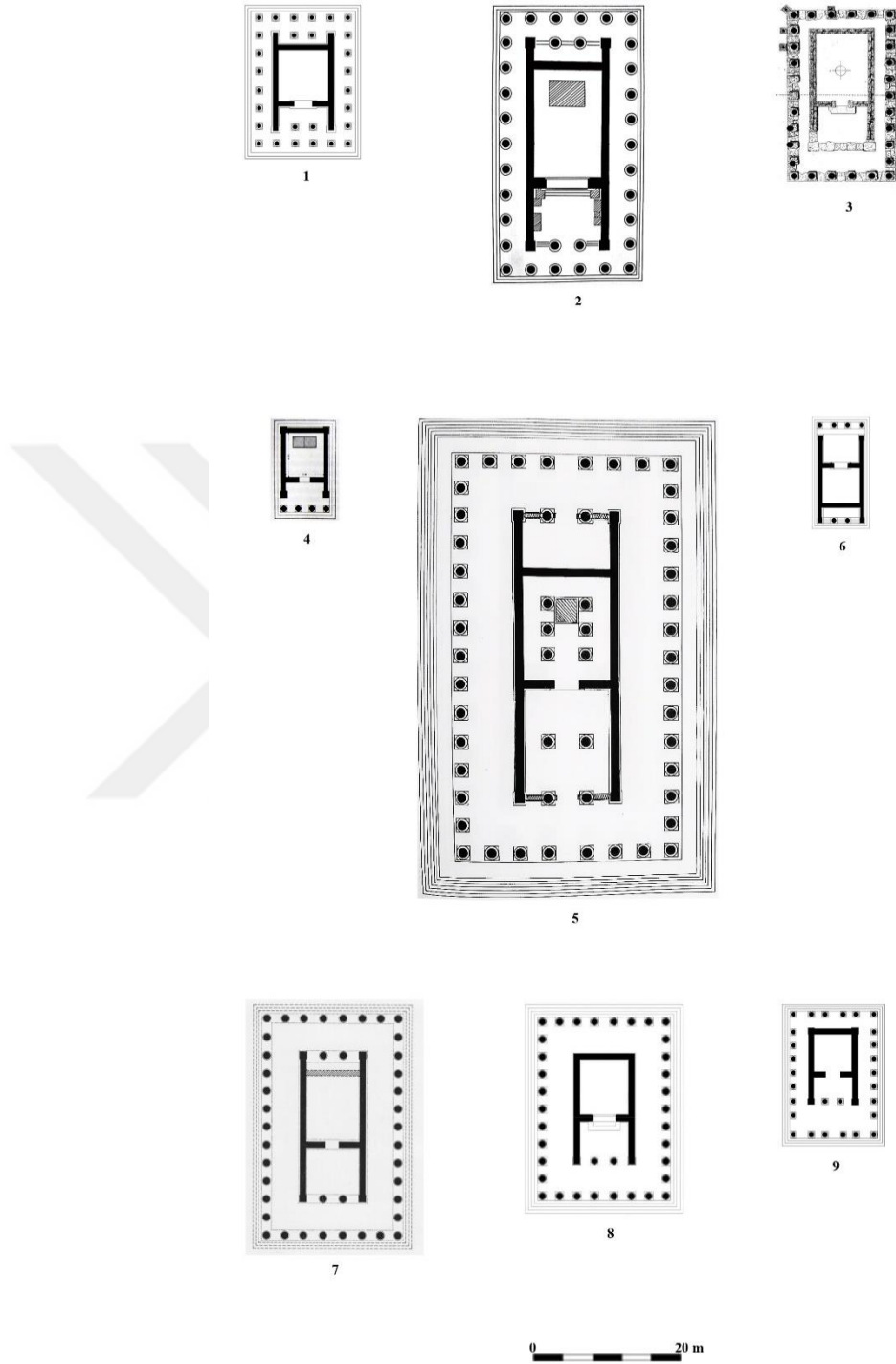

Harita 1: Karia Bölgesi

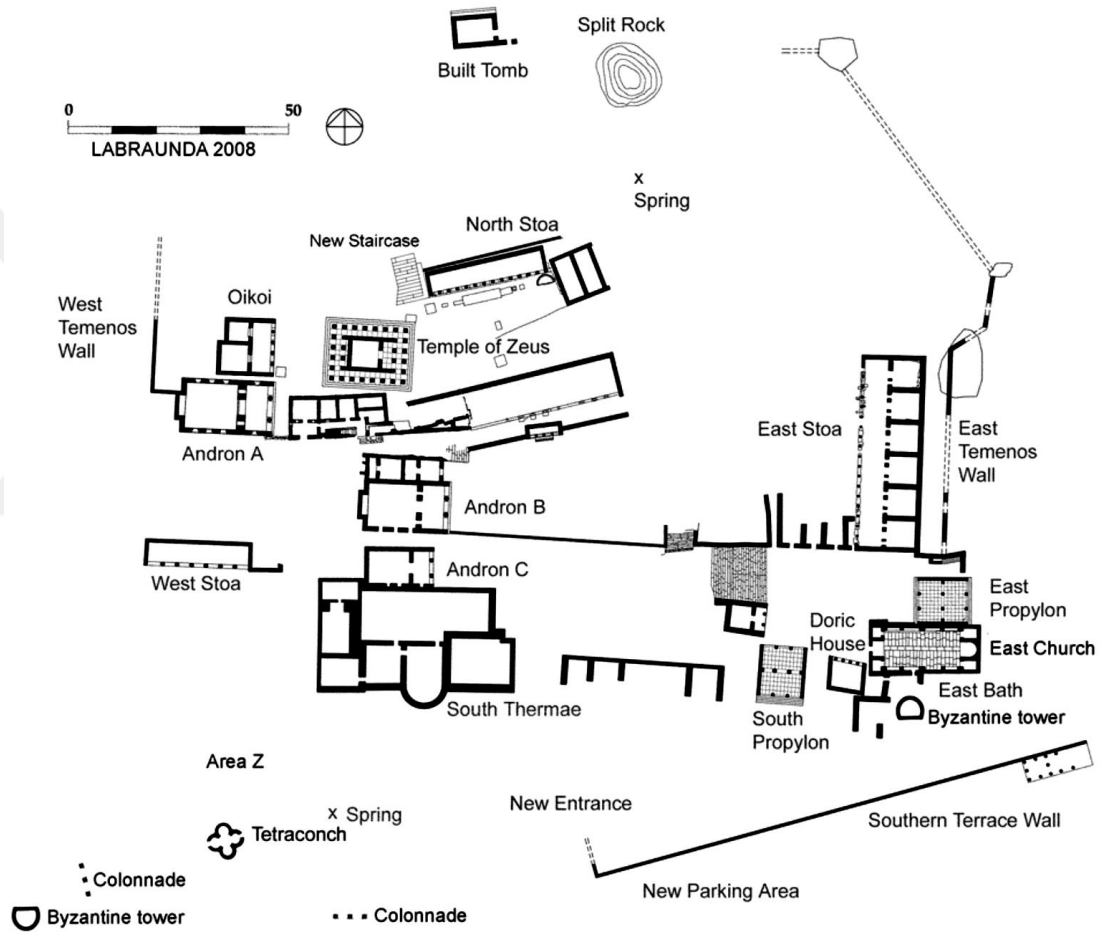
Harita 2: İyonia Bölgesi

LEVHA 3

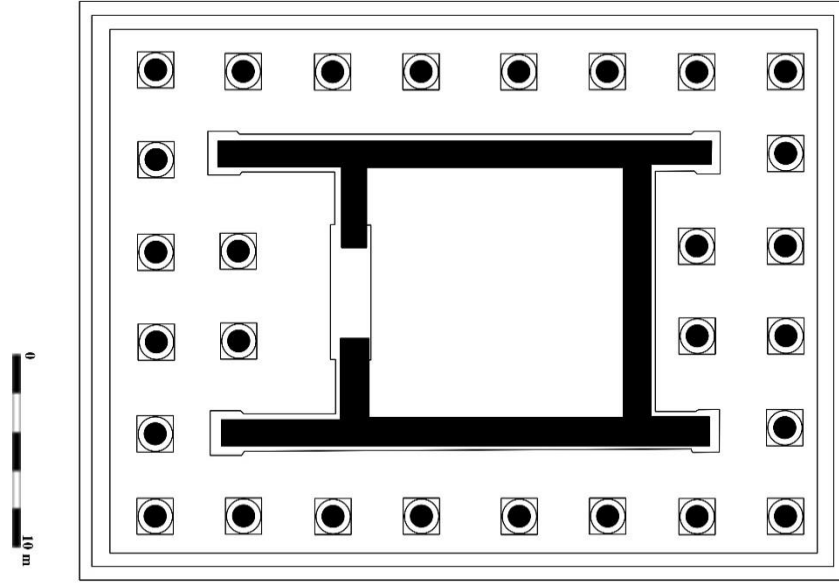

Şekil 1: Tapınakların Karşılaştırmalı Planları

1) Labraunda Zeus Tapınağı 2) Priene Athena Tapınağı 3) Alabanda Zeus Tapınağı 4) Priene Asklepeios Tapınağı 5) Magnesia Artemis Tapınağı 6) Magnesia Zeus Tapınağı 7) Alabanda Apollon Tapınağı 8) Lagina Hekate Tapınağı 9) Stratonikeia Augustus Tapınağı

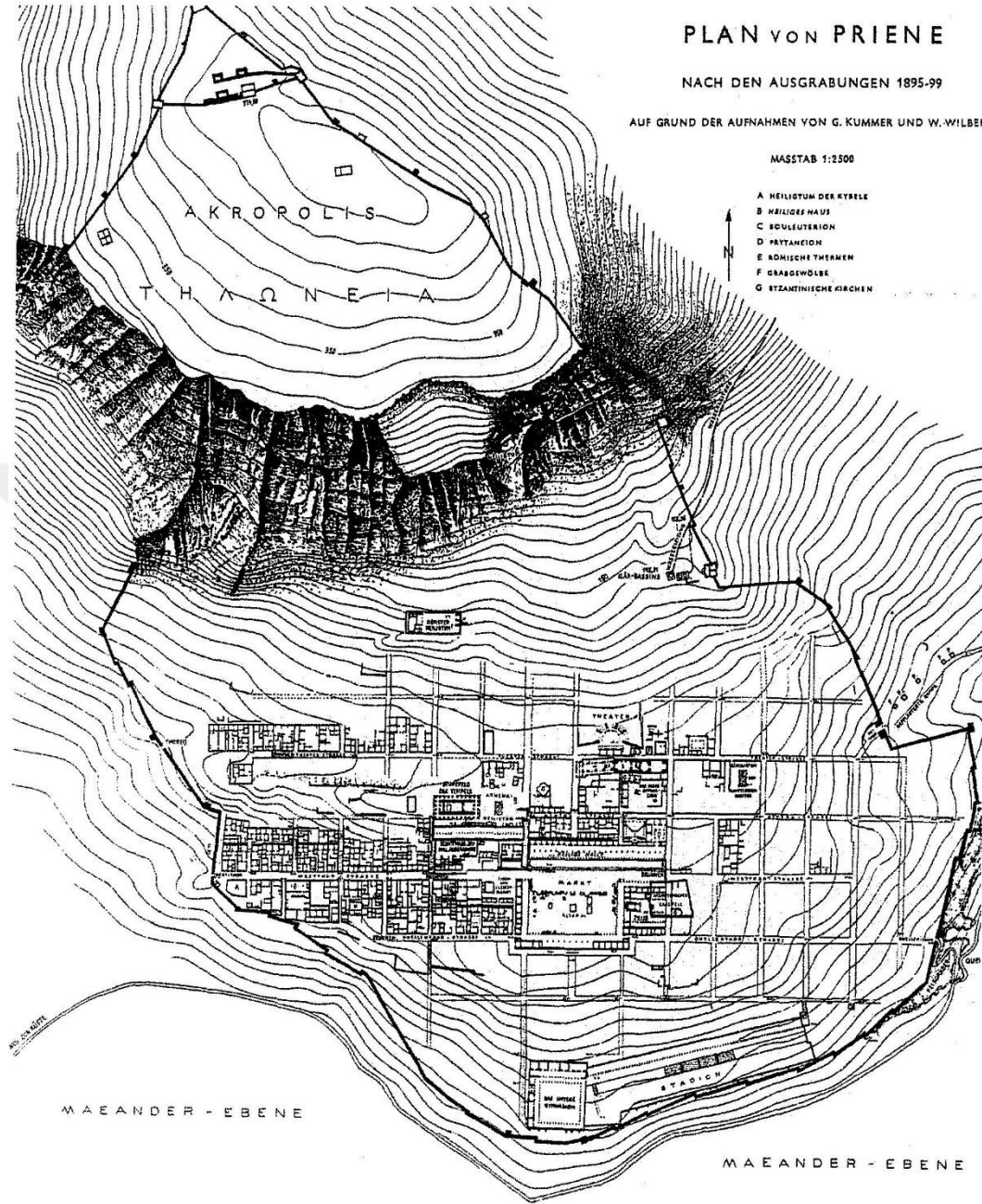
Şekil 2: Labraunda Kent Planı

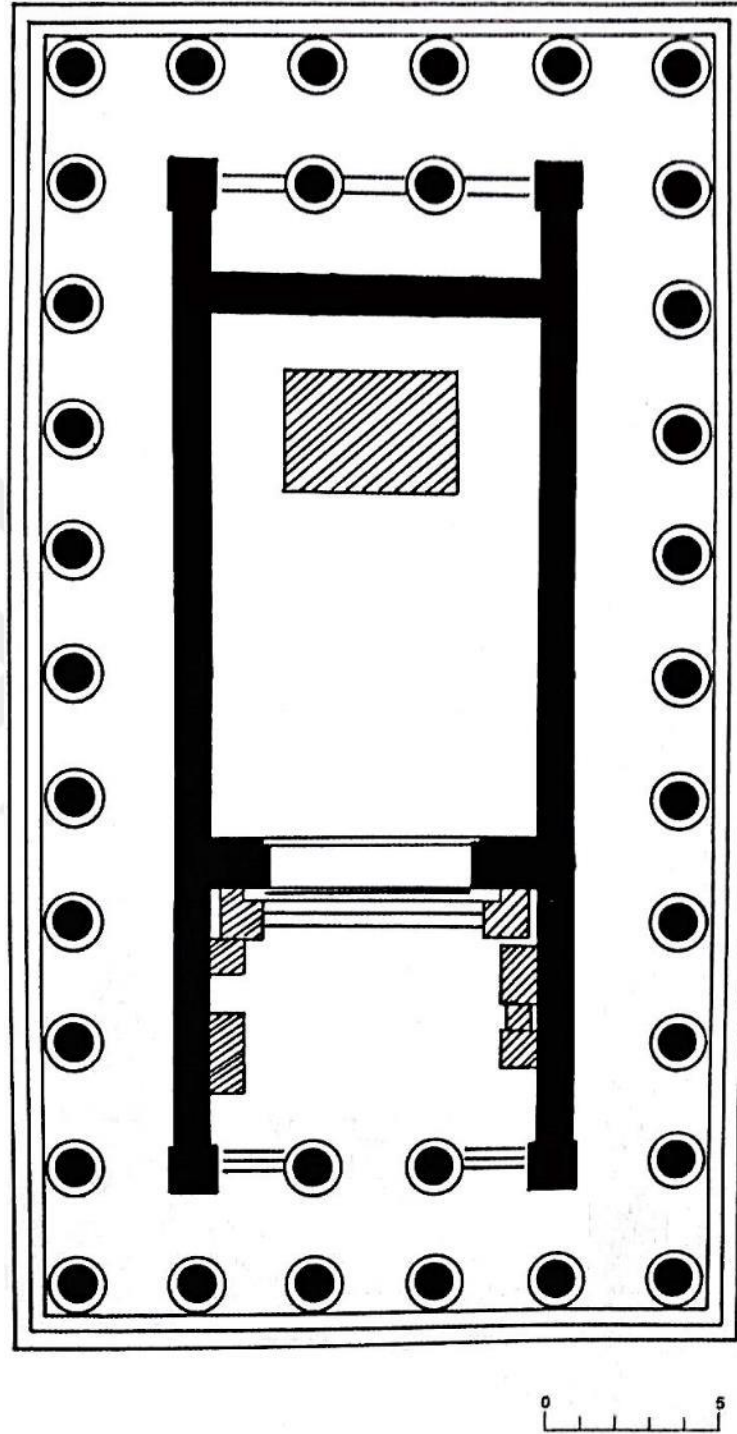
Şekil 3: Labraunda Zeus Tapınağı Plan

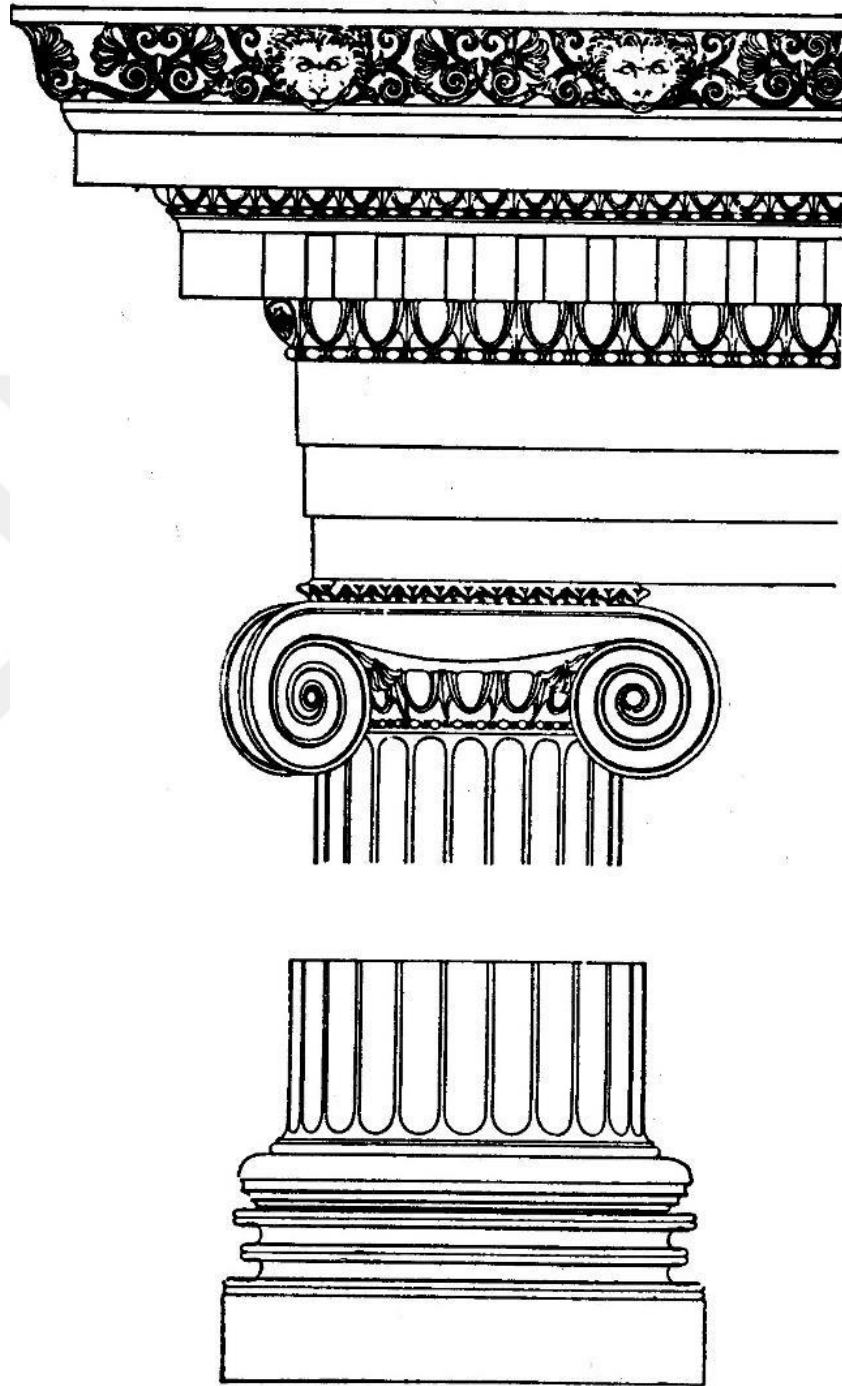
Resim 1: Labraunda Zeus Tapınağı

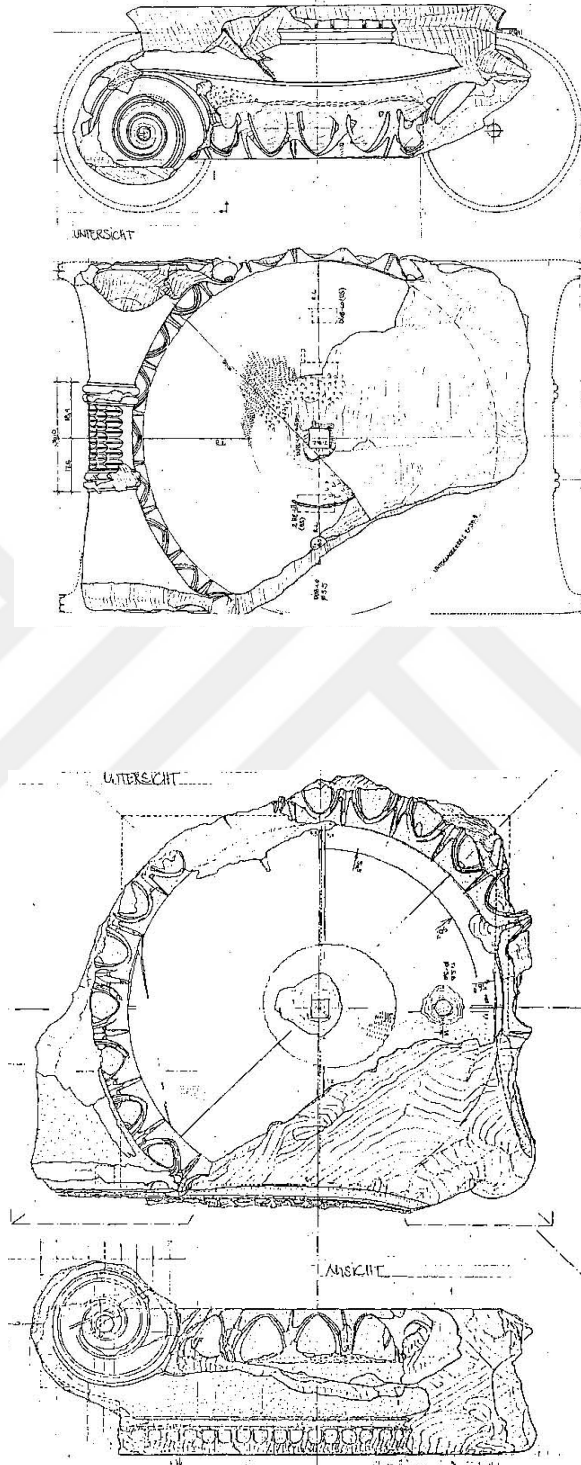
Şekil 4: Priene Kent Planı

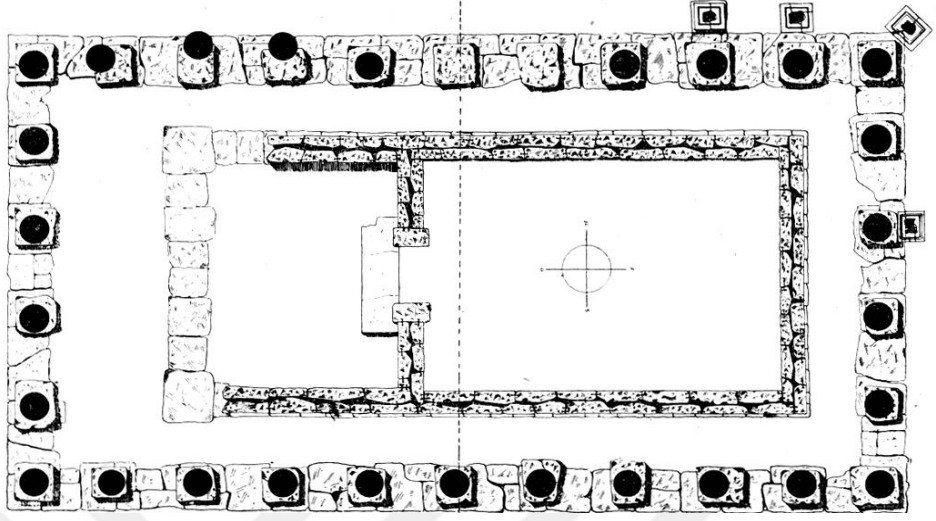
Şekil 5: Priene Athena Tapınağı Plan

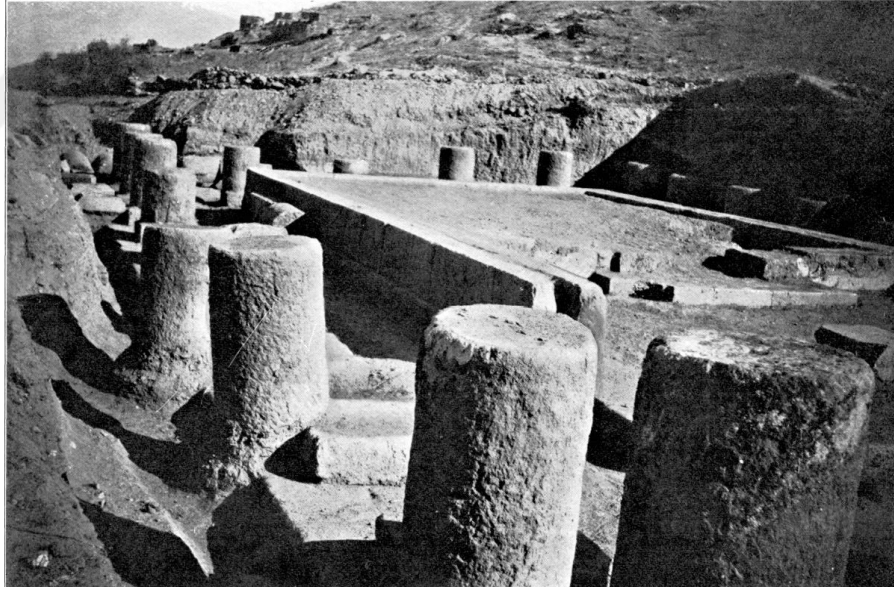
Şekil 6: Priene Athena Tapınağı Yapı Elemanları

Şekil 7: Priene Athena Tapınağı I. ve II. Evreye Ait İyon Sütun Başlıkları

Şekil 8: Alabanda Zeus Tapınağı Plan

Resim 2: Alabanda Zeus Tapınağı

Resim 3: Alabanda Zeus Tapınağı, stucco kaplama

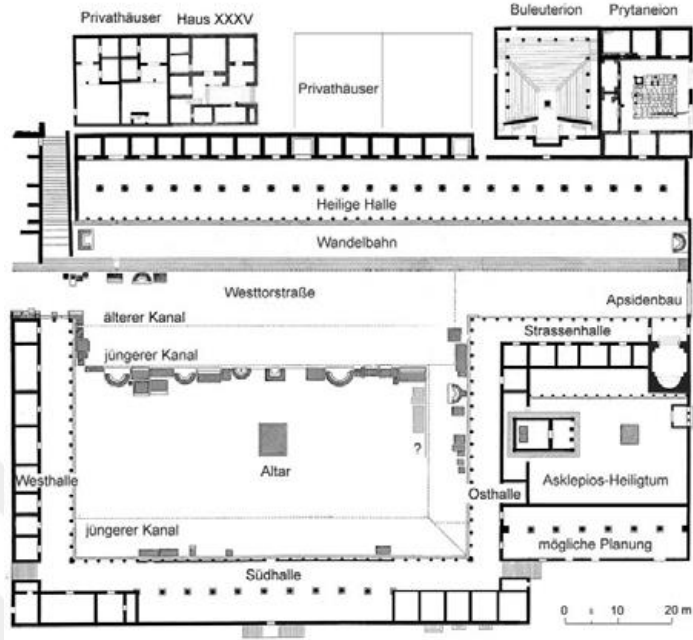
Resim 4: Alabanda Zeus Tapınağı Euthynteria

Resim 5: Alabanda Zeus Tapınağı'nda bulunan “ΔΙ” ibaresi

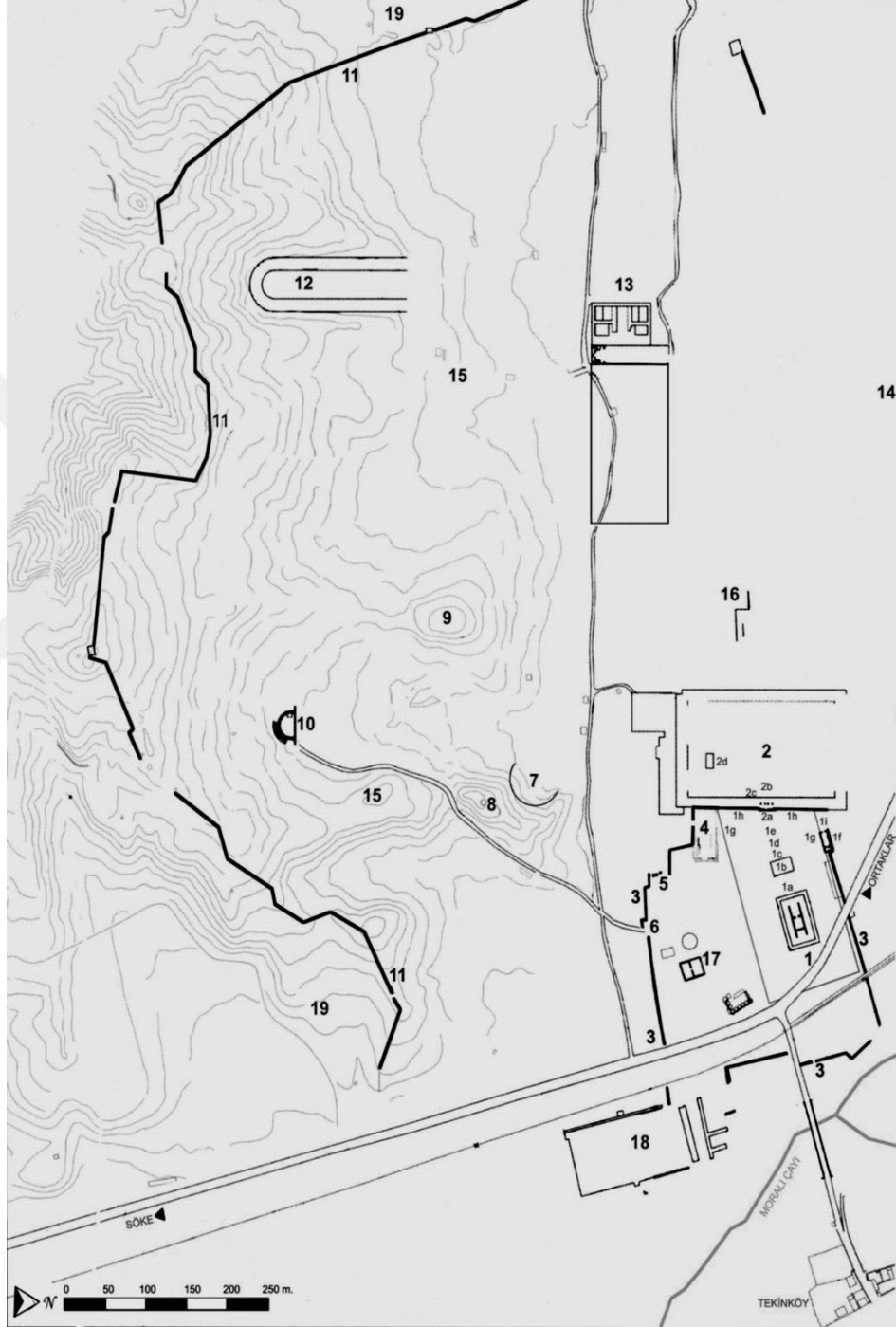
Resim 6: Alabanda Zeus Tapınağı'nda bulunan labrys kabartmaları

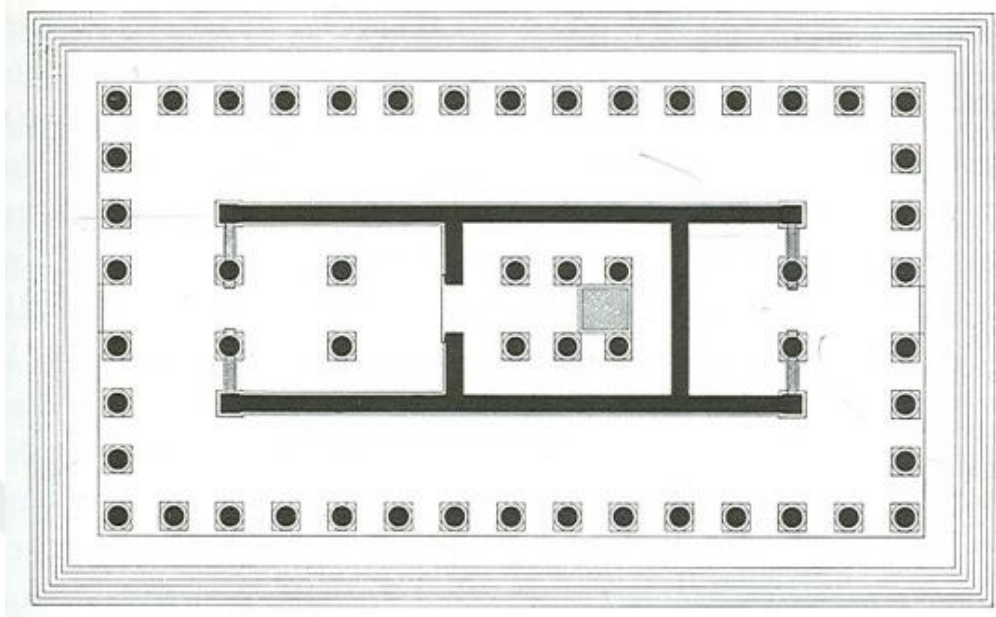
Şekil 9: Priene Asklepios Tapınağı'nın agoradaki konumu

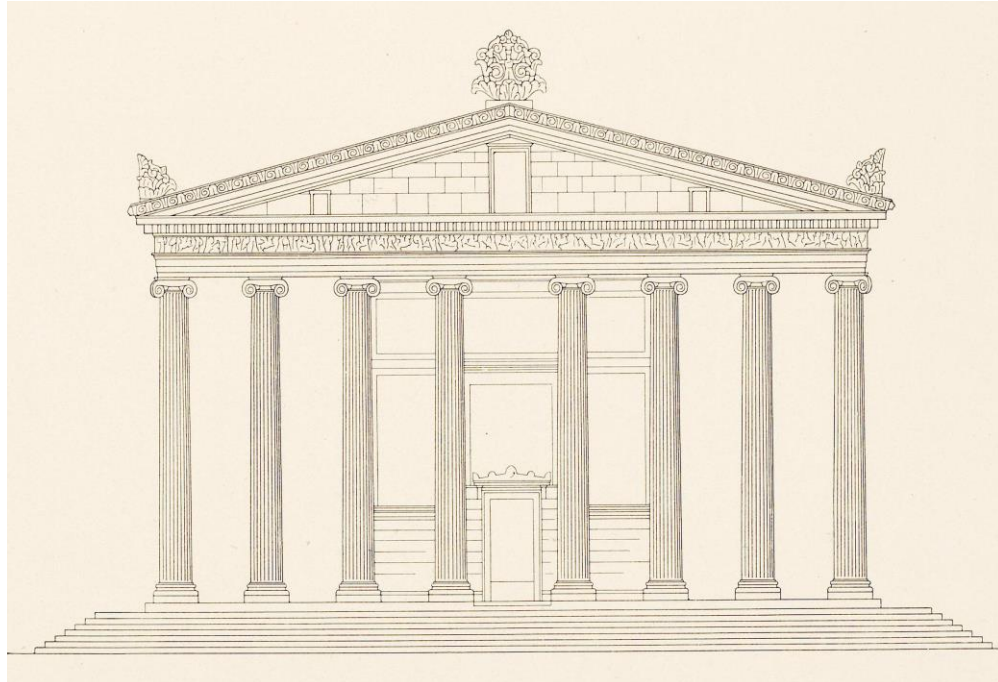
Şekil 10: Priene Asklepios Tapınağı rekonstrüksiyon denemesi

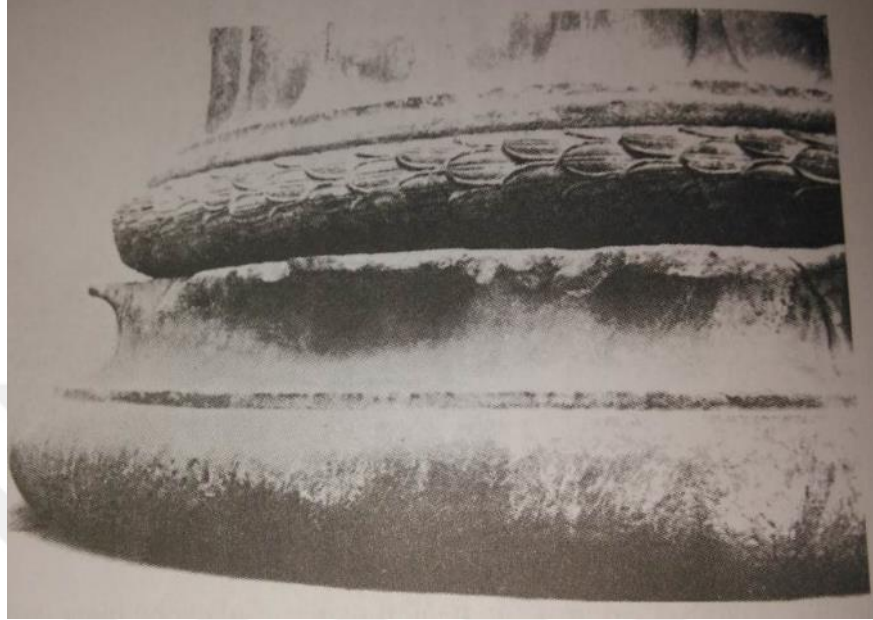
Şekil 11: Magnesia ad Meandrum kent planı

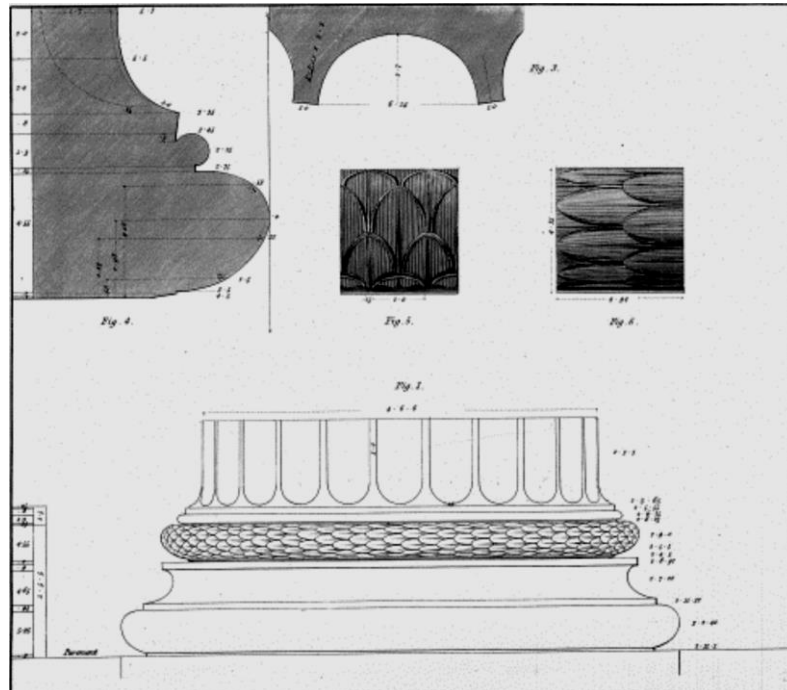
Şekil 12: Magnesia Artemis Tapınağı plan

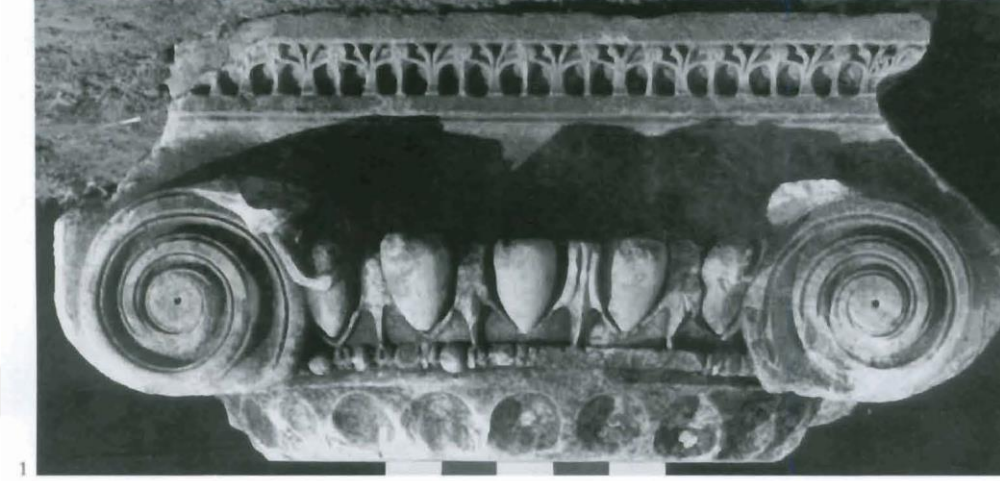
Şekil 13: Magnesia Artemis Tapınağı batı cephe rekonstrüksiyonu

Resim 7: Magnesia Artemis Tapınağı sütun kaidesi

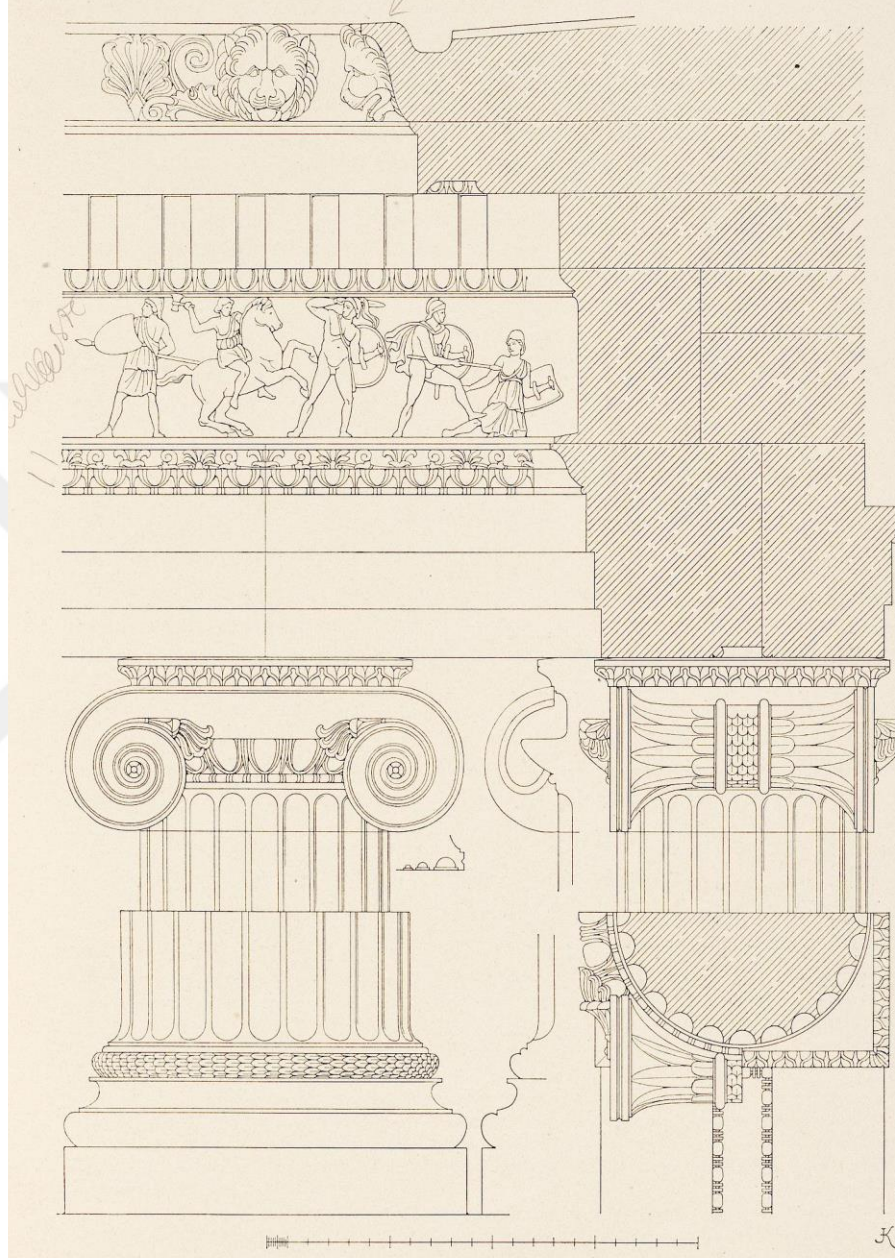
Şekil 14: Magnesia Artemis Tapınağı sütun kaidesi

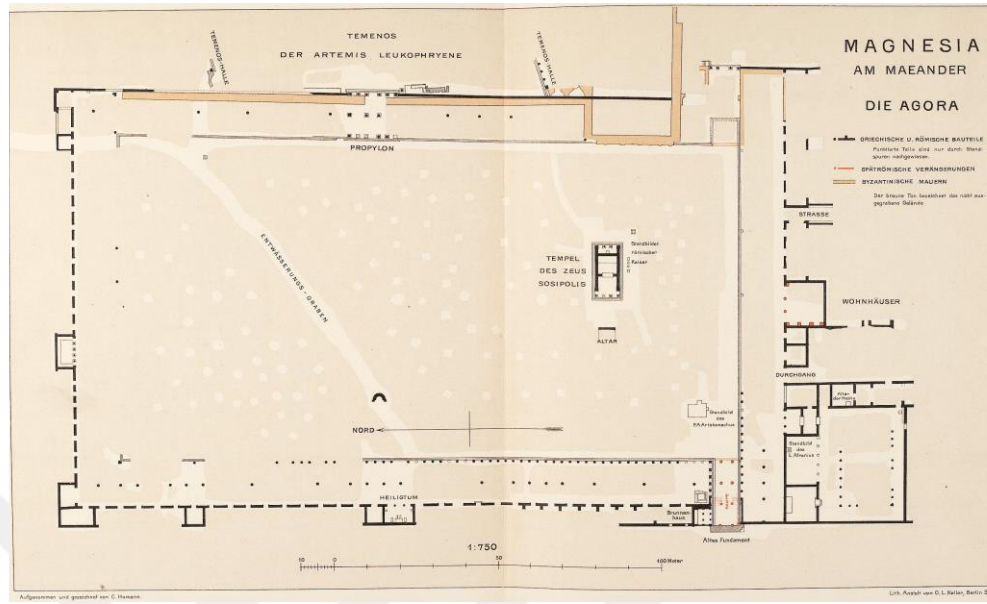
Resim 8: Magnesia Artemis Tapınağı İyon sütun başlığı

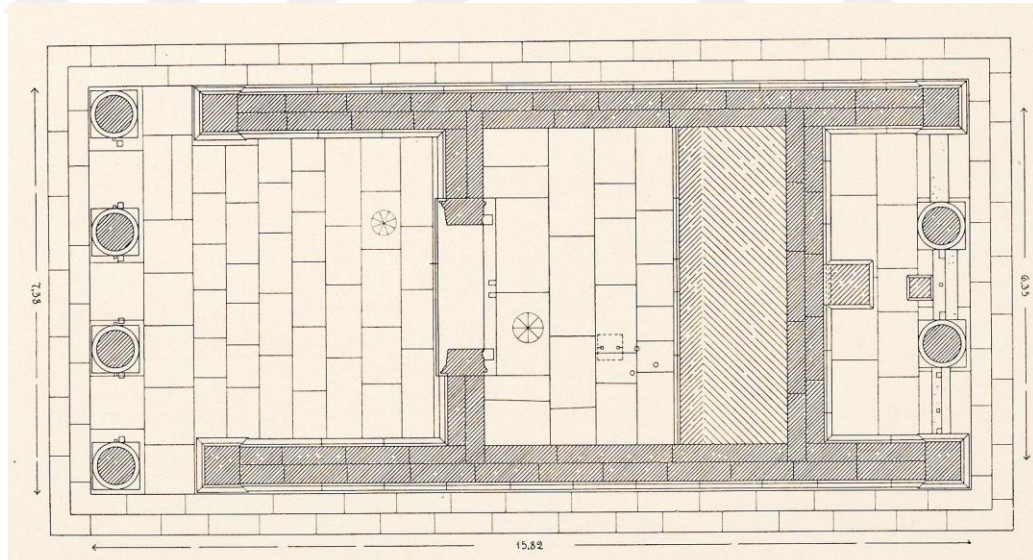
Resim 9: Magnesia Artemis Tapınağı başlık polsterleri

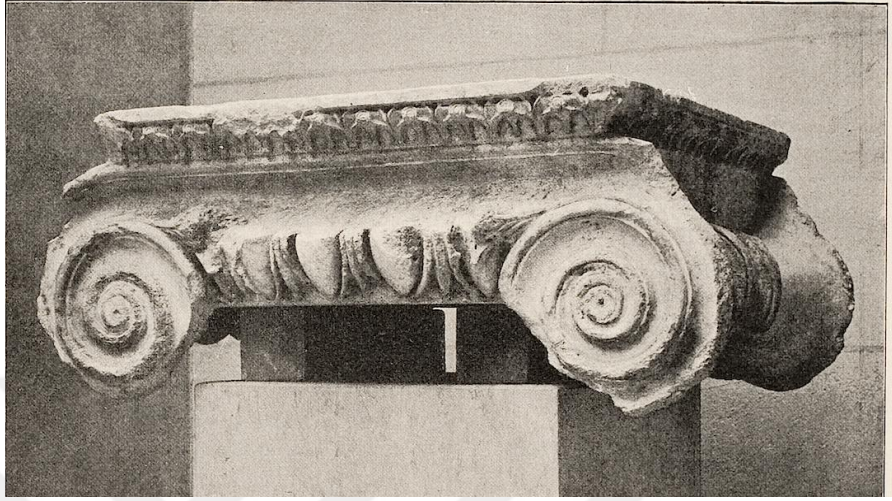
Şekil 15: Magnesia Artemis Tapınağı mimari elemanlar rekonstrüksiyon çalışması

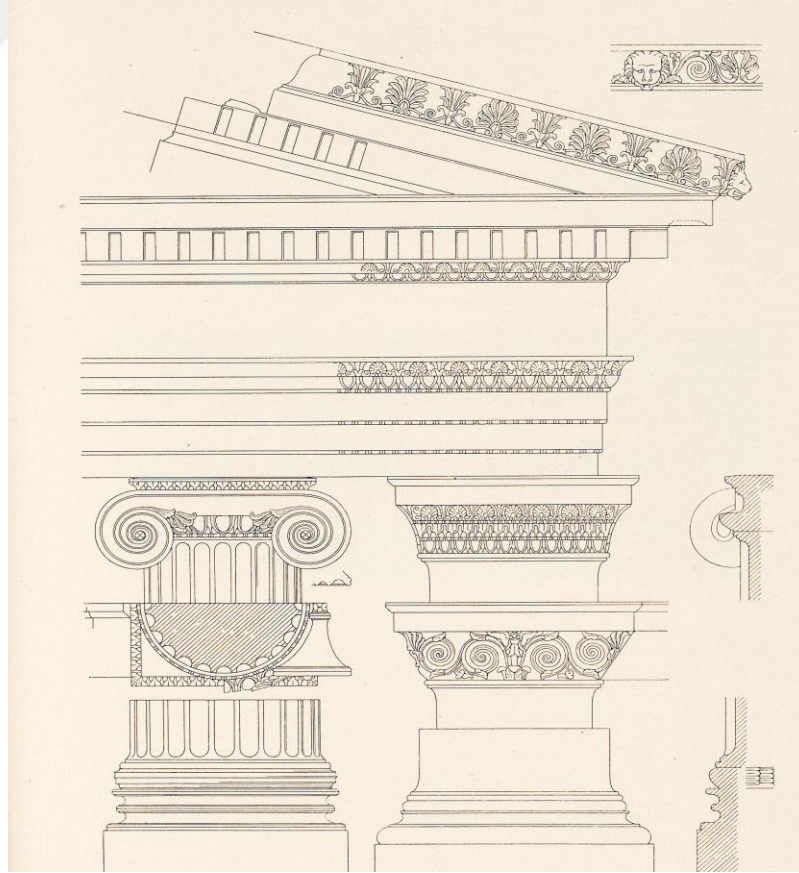
Şekil 16: Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı konumu

Şekil 17: Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı plan

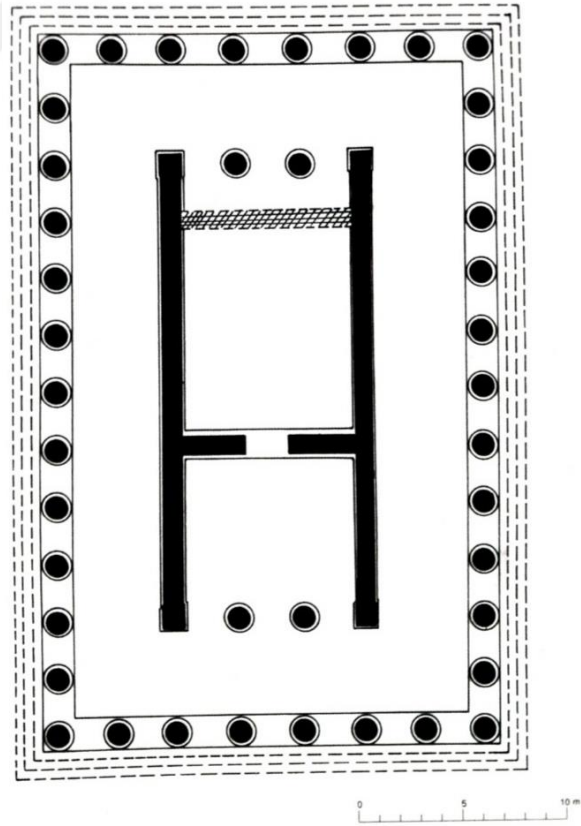
Resim 10: Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı İyon sütun başlığı

Şekil 18: Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı mimari elemanların rekonstrüksiyonu

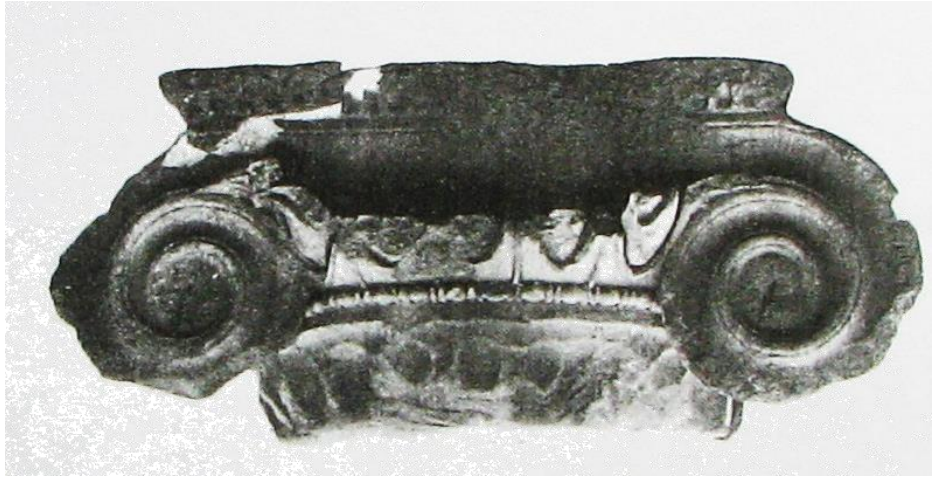
Resim 11: Alabanda Apollon Tapınağı

Şekil 19: Alabanda Apollon Tapınağı plan

Resim 12: Alabanda Apollon Tapınağı friz parçası

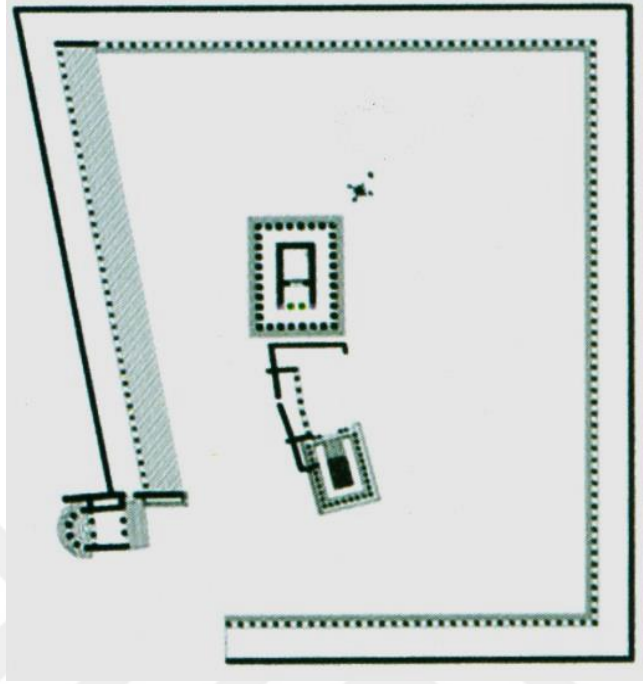
Resim 13: Alabanda Apollon Tapınağı İyon sütun başlığı

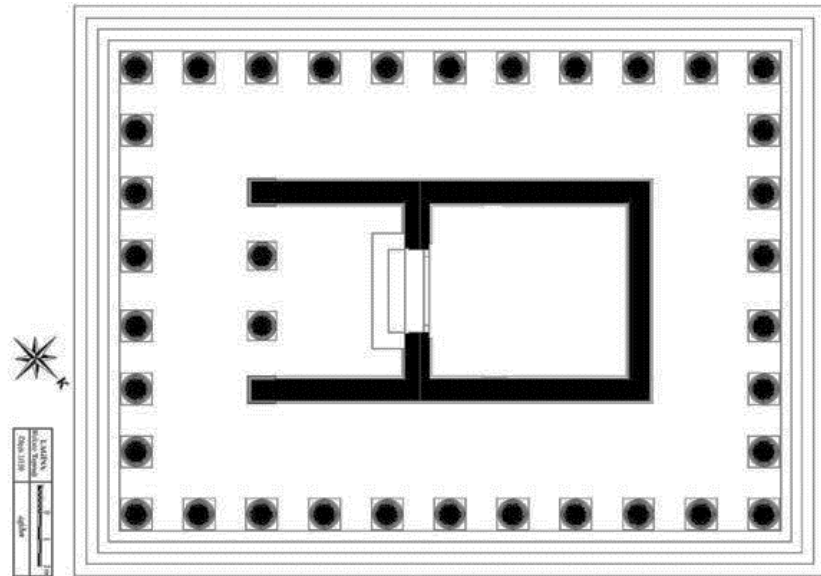
Resim 14: Alabanda Apollon Tapınağı architrav parçası

Resim 15: Alabanda Apollon Tapınağı sütun kaidesi

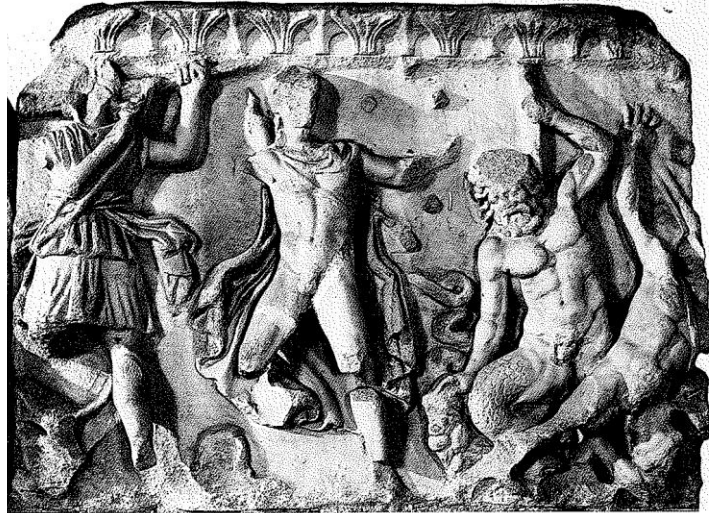
Şekil 20: Tapınağın Kutsal Alan' daki konumu

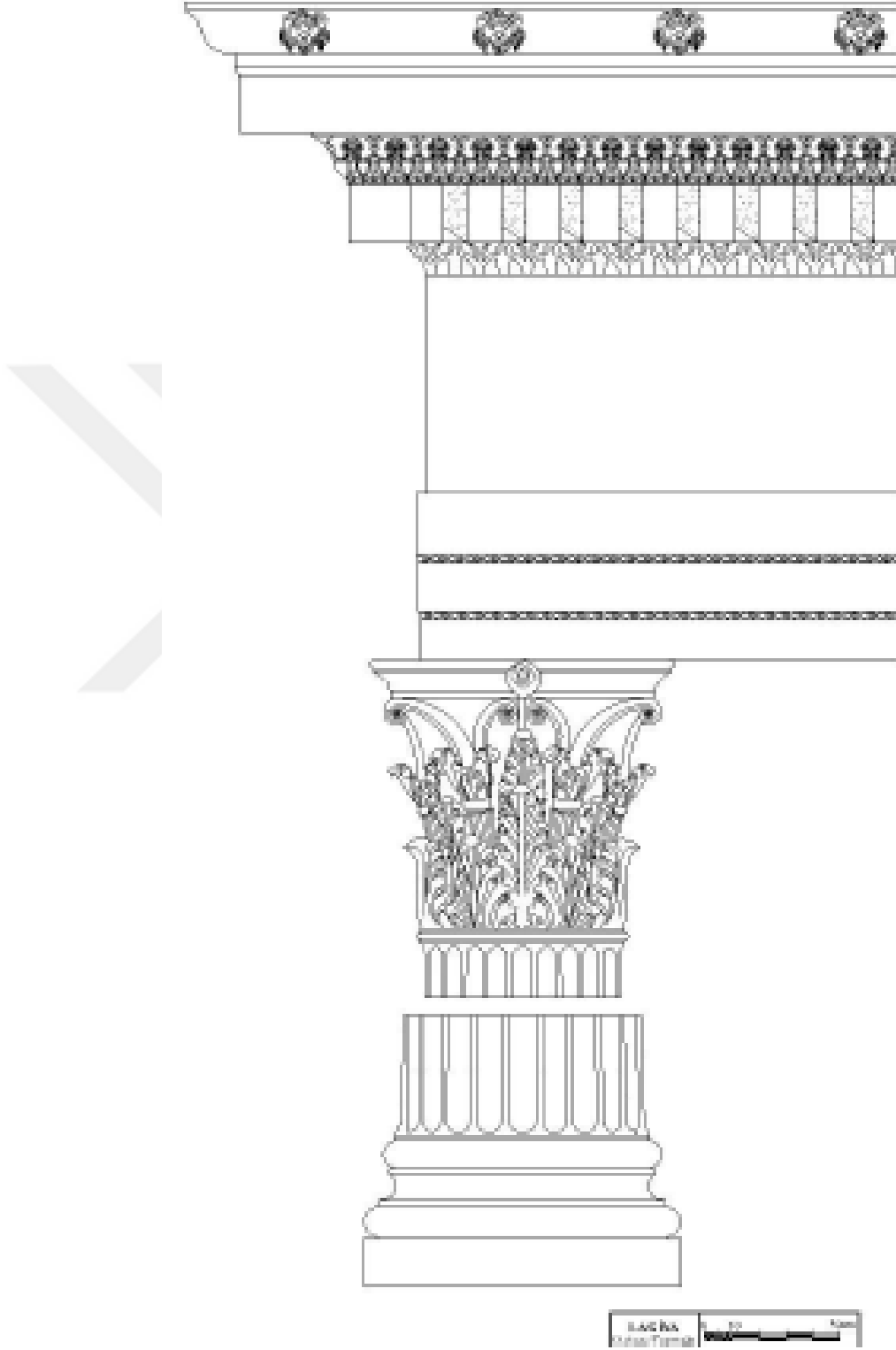
Şekil 21: Lagina Hekate Tapınağı plan

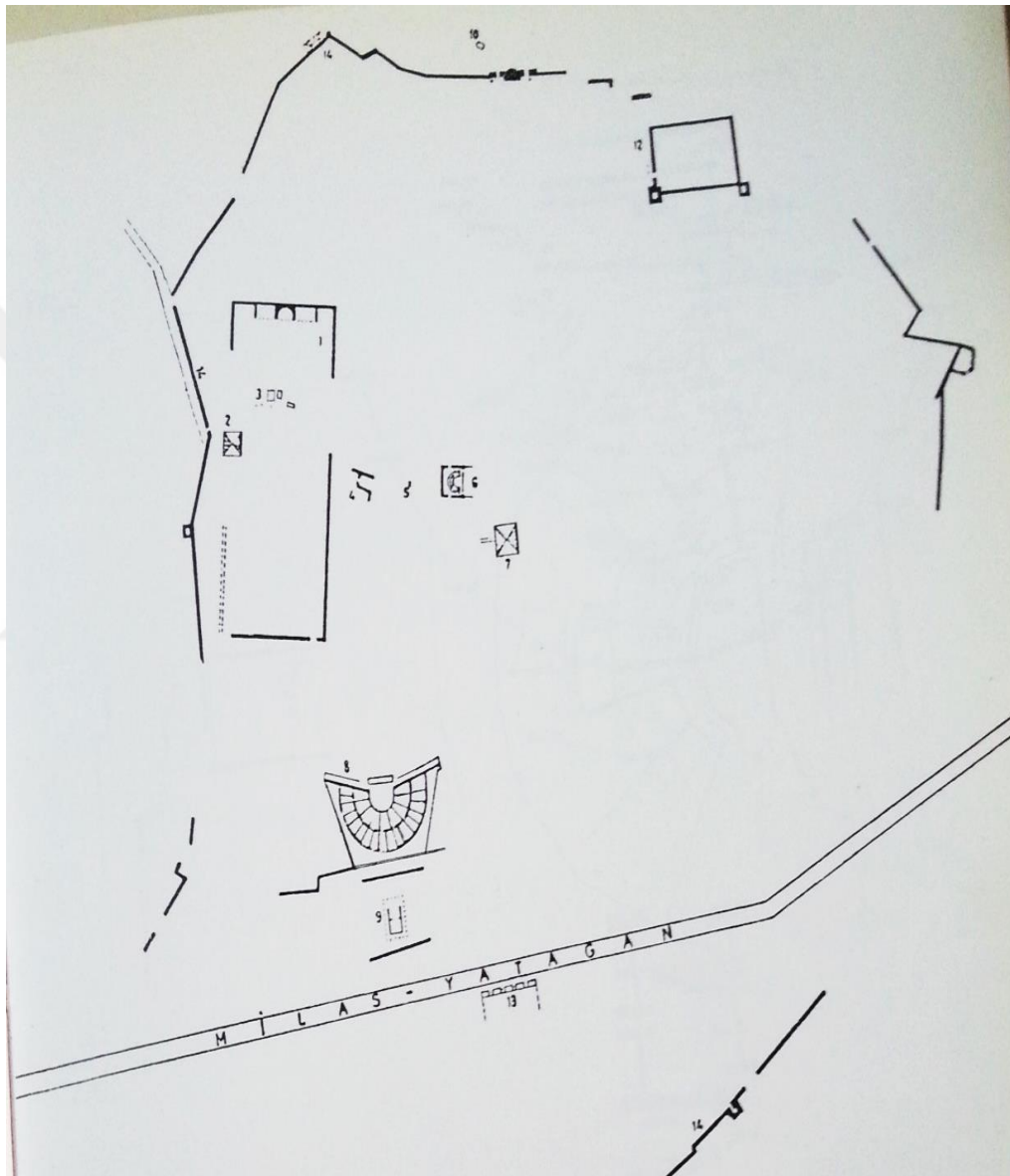
Resim 16: Lagina Hekate Tapınağı fascia parçası

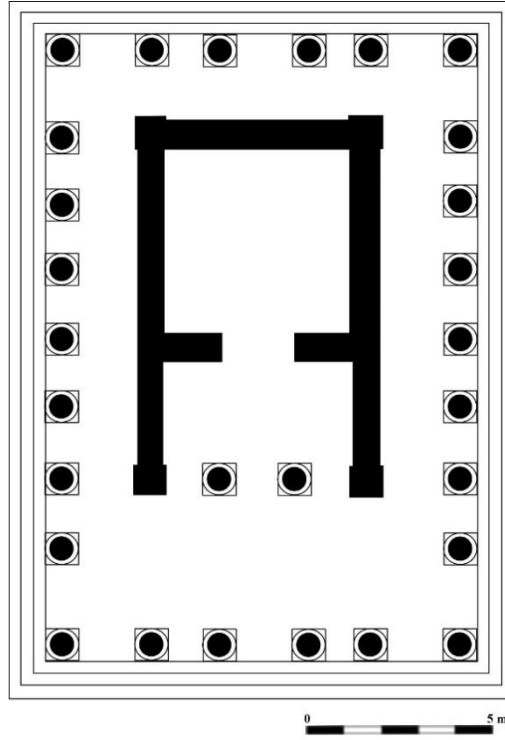
Resim 17: Lagina Hekate Tapınağı batı friz

Şekil 22: Lagina Hekate Tapınağı mimari düzen rekonstrüksiyon denemesi

Şekil 23: Stratonikeia kent planı ve tapınağın konumu

Şekil 24: Stratonikeia Augustus Tapınağı plan (düzenlendi)

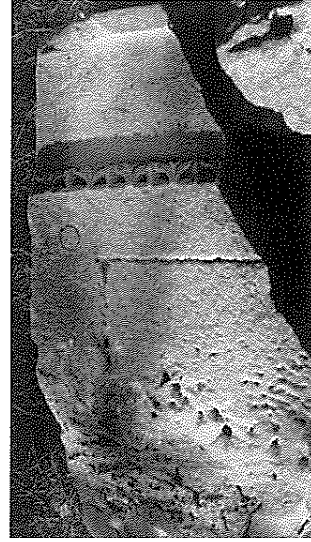
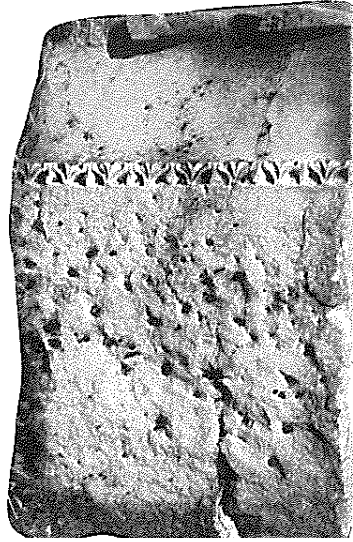
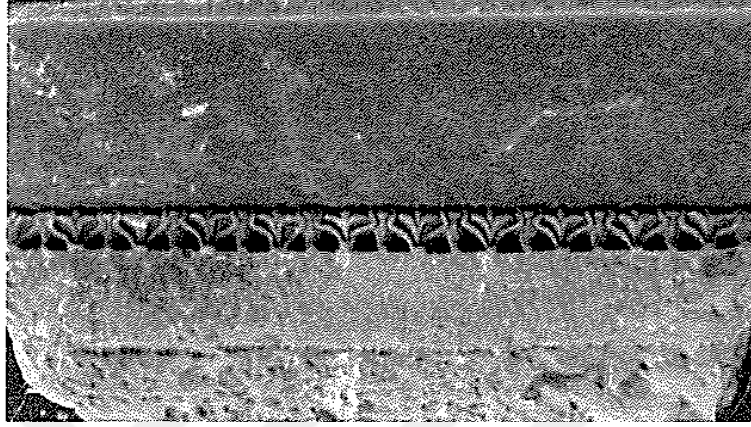
Resim 18: Stratonikeia Augustus Tapınağı peristasis sütun başlığı

Resim 19: Stratonikeia Augustus Tapınağı architrav blokları

Resim 20: Stratonikeia Augustus Tapınağı ranke frizi

Resim 21a-b: Stratonikeia Augustus Tapınağı eğik geison örnekleri

ÖZGEÇMİŞ

Düzenlenme Tarihi			
T.C. Kimlik No			
Adı Soyadı			
Doğum Tarihi ve Yeri			
Medeni Hali			
Mesleki İlgil Alanları			
TEL:			
E-POSTA:			
EĞİTİM			
Eğitim Durumu			Kurum Adı
İlköğretim	1996	2004	
Lise	2004	2007	
Lisans	2010	2014	
Lisans Tezi	Kırşehir Merkez Kalehöyük Kazısı G3-G4 Plankareleri Helenistik Dönem Tabaka Değerlendirmesi		
Yüksek Lisans	2015	-	Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans Tezi	Güney İyonia-Kuzey Karia Helenistik Dönem Tapınak Mimarisi Gelişimi		
STAJ TECRÜBELERİ	Katıldığı Yıl	Staj Yaptığı Kurumun Adı	
1.	2012	Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü Büklükale Kazısı	
2.	2012	Kırşehir Merkez Kalehöyük Kazıları	
3.	2013	Kırşehir Merkez Kalehöyük Kazıları	
4.	2014	Kırşehir Merkez Kalehöyük Kazıları	

5.	2014	Mersin Tarsus Zeytinpazarı Kazıları
SERTİFİKALAR VE ALDIĞI BELGELER		
Netcad 7.7. GIS” nk001a/GIS Coğrafi Bilgi Sistemleri Sertifikası		
KATILDIĞI PROJELER		
Ahi Evran Üniversitesi Eski Çağ Kültürleri Topluluğu Öğrenci Temsilciliği.		
Ahi Evran Üniversitesi Eski Çağ Kültürleri Topluluğu Başkanlığı		
Kırşehir’in Saklı Geçmişi Kalehöyük Kazıları Sempozyumu Kırşehir Kale Höyük G3-G4 Plankareleri Tabakalarının Değerlendirilmesi		
Ahi Evran Üniversitesi Bitirme Tezi		
2011-2013 Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü Eğitim Seminerleri Katılımı (JİAA)		
MESLEKİ DENEYİMLER		
2014- Kırşehir Merkez Kalehöyük Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
2015- Kırıkkale-Büklükale Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
2015- Kaman-Kalehöyük Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
2015- Kırşehir-Yassıhöyük Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
2016- İznik Abdulvahap Tepesi sondaj Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
2020- Mersin Kelenderis Antik Kenti Kazısı (Arkeolog, Heyet Üyesi)		
KULLANDIĞI PROGRAMLAR		
Filemaker Veri Tabanı Programı		
Freehand Çizim Programı		
Corel Çizim Programı		
Autocad Çizim Programı		
Microsoft Office Programları		
Nedcad GIS Programları		
SPSS veri tabanı programı		